
alternatif politika

Cilt 1, Sayı 3, Aralık 2009

**İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle
Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve
Kamusal Alanın Reddi**

Çağla KUBİLAY

**Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği
Serap DURUSOY**

**The Fight Against Terrorism and Security Strategies
in the European Union After 9/11**

Maya ARAKON

**Ateşin Düştüğü Yer: Türkiye'nin Yüreği, Kolektif
Vicdanımızı Yaralayan, "Ruhumuzu Üşüten" Katliam
Yıldız AKPOLAT**

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

alternatif politika

Cilt 1, Sayı 3, Aralık 2009

İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi-Çağla KUBİLAY, 325-362.

Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği-Serap DURUSOY, 363-389.

The Fight Against Terrorism and Security Strategies in the European Union After 9/11-Maya ARAKON, 390-415.

Ateşin Düştüğü Yer: Türkiye'nin Yüreği, Kolektif Vicdanımızı Yaralayan, "Ruhumuzu Üşüten" Katliam-Yıldız AKPOLAT, 416-427.

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ, 428-436.

İSLAMCI SÖYLEMDE KAMUSAL ALAN TASAVVURU: DEVLETLE TANIMLANAN KAMUSAL ALANIN MİLLETE TAHVİLİ VE KAMUSAL ALANIN REDDİ¹

Çağla KUBİLAY*

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, türban sorunu bağlamında İslamcı söylemin kamusal alan tasavvurunun çözümlenmesidir. Türban yasağını kaldırmak ve böylece türbanın kamusallaşmasını sağlamak üzere, İslamcı söylemde Kemalist kamusal alan tasavvuru tartışmaya açılmaktadır. Bu bağlamda uygulanan strateji ise devlet-millet karşıtlığının harekete geçirilmesi yoluyla, kamusal alanı devletle tanımlayan Kemalist tasavvura karşı, kamusal alanı “milletin alanına” tahvil etmektir. Çalışma, bu karşıtlık düzleminde yürütülen hegemonya mücadelesiyle ortaya çıkan kamusal alan tasavvurunu; türban sorunu bağlamında önemli dönemeçler olarak belirlenen örnek olaylar çerçevesinde çözümlenmektedir. Bu örnek olaylar *Yeni Şafak*, *Yeni Asya*, *Zaman*, *Milli Gazete* ve *Anadolu'da Vakit* gazetelerinde her biri olayı izleyen on beş gün boyunca yayımlanan köşe yazılarının çözümlenmesi yoluyla ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kemalizm, İslamcı Söylem, Türban, Kamusal Alan, Millet, Halk.

THE CONCEPTION OF THE PUBLIC SPHERE IN THE ISLAMIC DISCOURSE: TRANSFER OF THE PUBLIC SPHERE ASSOCIATED WITH THE STATE INTO THE NATION AND THE REJECTION OF THE PUBLIC SPHERE

ABSTRACT

This research evaluates the public sphere concept in the Islamic discourse within the framework of the turban problem. The Kemalist conception of the public sphere is criticised by the Islamic discourse with regard to lifting turban ban and making it public. The accepted strategy of Islamists, in this context, is to mobilize state-nation antagonism in order to attribute positive connotation to the public sphere as the sphere of nation which is controversy to the understanding of Kemalism that defines the public sphere with reference to the state. This research analyses the concept of public sphere emerged from this hegemonic struggles embodied in important sample cases in the turban problem. These cases are assessed by examining columnists' in Turkish dailies *Yeni Şafak*, *Yeni Asya*, *Zaman*, *Milli Gazete* and *Anadolu'da Vakit* after each case for a period of 15 days.

Key words: Kemalism, Islamic Discourse, Turban, Public Sphere, Nation, People.

Giriş

Bu çalışmanın konusu, Türkiye’de 1980’lerin ortalarından başlayarak, özellikle de 1990’larda bir karşı hegemonya yaratmayı başaran İslamcı söylemde² ortaya çıkan kamusal alan tasavvurunun türban sorunu bağlamında çözümlenmesidir. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından örtülü kadın öğrencilerin üniversitelere girmelerinin yasaklanmasıyla kronik bir sorun haline gelen türban sorunu, İslamcı söylemin kamusal alan tasavvurunun belirginleştiği en önemli meseledir. 1980’lerden bu yana siyasal iktidarların söz konusu yasağı gevşetme, ortadan kaldırma ya da sertleştirmeye dönük uygulamaları nedeniyle belirli aralıklarla siyasetin gündemine yerleşen türban sorunu, gündeme geldiği her uğrakta laik-dinsel karşıtlığını ortaya çıkarmakta; dolayısıyla siyasal ve toplumsal alan bu karşıtlık etrafında kutuplaştırılmaktadır. Laik-dinsel karşıtlığının belirlediği Kemalist ve İslamcı özne konumları arasındaki kutuplaşma, türbanın kamusal görünürlüğüne ilişkin tartışmaların da büyük ölçüde karşıtlıklar etrafında gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle esasen kadınlara ve kadınların bedenlerine ilişkin bir sorun, hegemonya mücadelesi veren iki söylem arasındaki antagonist ilişkide araçsallaşmaktadır.

Türbanın kamusal alanda yasaklanmasını savunan Kemalistler, devletin laik niteliğini ve rejimin bekasını koruma amacını öne çıkartırken; İslamcılar yasağın gayri meşru olduğunu, devlet ve milleti karşı karşıya getirdiğini iddia etmektedir. Türban sorunu bağlamında İslamcı söylemin kamusal alan tasavvurunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın temel izleği de, İslamcı söylemde karşımıza çıkan devlet-millet ya da bir diğer ifade ediliş biçimiyle seçkinler-halk karşıtlığıdır. Zira Türkiye’de modernleşme çabalarının başından itibaren devletin başat aktör olması ve bu durumun Cumhuriyet’in ilanının ardından daha da belirginleşmesi, dinin hareket alanının ve sınırlarının da devlet tarafından belirlenmesi anlamına gelmiştir. Bu nedenle laikliği toplumsal ve siyasal alanı örgütleyen temel ilke haline getirmek isteyen devleti ve bu ilkeyi korumaya çalışan devletçi seçkinleri yıpratmak, İslamcı söylemde belirgin bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar tek partili dönemin “militan laiklik” uygulamaları çok partili yaşama geçişle, bizatihi CHP tarafından yumuşatılmış ve özellikle 1980’den sonra din, devlet ideolojisinin temel bileşenlerinden biri haline getirilmiş olsa da, bu durum İslamcılar için yeterli görülmemiştir. Devletin dini kontrol altında tutmaya çalışması ve din üzerindeki hakim konumunu sürdürmek istemesi, İslamcılık’ın hareket alanını sınırlandırmakta ve 28 Şubat sürecinde görüldüğü gibi elde ettiği gücü ortadan kaldırmaya yönelebilmektedir. Devletin din ile olan ilişkisinin bu niteliği,

İslamcı söylemde, türbanın kamusal görünürlüğüne sağlamak üzere devlet-millet karşıtlığının harekete geçirilmesine neden olmaktadır.

Çalışmada şu sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır: İslamcı söylemde, türban sorunu tartışılırken Kemalist kamusal alan tasavvurunu yerinden etmek üzere, devlet-millet ya da seçkinler-halk karşıtlığı nasıl kullanılmaktadır? İslamcı söylemde halk ve millet gösterenleri nasıl sabitlemektedir? Bu gösterenlerin sabitleme biçimi, kamusal alan tasavvurunun biçimlenişinde ne tür sonuçlar doğurmaktadır? Bu doğrultuda, çalışmada öncelikli kamusal alana ilişkin farklı yaklaşımların kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. İslamcı söylemde yıpratılmaya çalışılan Kemalist kamusal alan tasavvurunun temel özelliklerinin değerlendirilmesinin ardından, söz konusu söylemde yürütülen hegemonik mücadelede devlet-millet karşıtlığının kuruluş biçimi ile bu karşıtlık üzerinden Kemalist tasavvurun yıpratılma ve dönüştürülme stratejileri ele alınmıştır.

Çalışmada türban sorununda önemli dönemeçler olarak nitelendirilen ve kamuoyunda tartışılan örnek olaylar incelenmiştir. Bu örnek olaylar, 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın türbanlı olması gerekçesiyle milletvekili yemini etmesine izin verilmemesi; 20 Kasım 2002 tarihinde dönemin Meclis Başkanı'nın türbanlı eşiyile Cumhurbaşkanı'nı uğurlamasının ardından başlayan "protokol krizi"; 29 Ekim 2003'te Çankaya Köşkü'nde verilen resepsiyona türbanlı milletvekili eşlerinin çağrılmamasıyla yaşanan "resepsiyon krizi"; 29 Haziran 2004 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Leyla Şahin davasını davacının aleyhine sonuçlandırdığı kararı açıklaması; 9 Şubat 2006 tarihinde Danıştay'ın Aytaç Kılınç adlı öğretmenin okul dışında da türban takamayacağına ilişkin kararını açıklamasıdır. Bu örnek olaylar, İslamcı söylemin farklı fraksiyonlarını temsil eden *Milli Gazete*, *Yeni Şafak*, *Yeni Asya*, *Zaman* ve *Anadolu'da Vakit*³ gazetelerinde her bir olayı izleyen on beş gün boyunca yayımlanan köşe yazılarının çözümlenmesi yoluyla ele alınmıştır.

İslamcı söylemin kamusal alan tasavvurunun çözümlenmesine odaklanan bu çalışmanın kuramsal dayanağı, Laclau ve Mouffe'un geliştirdiği söylem kuramıdır. Medya çalışmaları alanında sıklıkla kullanılan eleştirel söylem çözümlemesi yerine, söylem kuramının tercih edilmesinin nedeni, eleştirel söylem çözümlemesi başlığı altında yer alan yaklaşımların büyük ölçüde metin yönelimli olmaları ve "toplumsal etkileşimdeki dil kullanımının dilbilimsel metin çözümlemesine yönelmeleridir" (Phillips ve Jorgensen, 2002:

62). Bu çalışma türban sorunu bağlamındaki köşe yazılarının çözümlenmesine dayanmakla birlikte, burada amaçlanan metinlerdeki dil kullanımının mikro düzeyde çözümlenmesi değildir.⁴ Çalışmada, “dilsel ve dil dışı arasındaki ayrımı aşan anlamlı bir totalite olarak söylem” (Laclau, 1998a: 167) kavrayışı çerçevesinde, toplumsal olguların ve nesnelere ancak söylem yoluyla anlam kazandığı önermesi başlangıç noktası kabul edilerek, toplumsalın her düzeyinde anlamın kısmi sabitlenmesine yönelik müdahaleler açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Laclau ve Mouffe (1992) söylemi, eklemleyici pratikten kaynaklanan yapılandırmış bütünlük olarak tanımlar. Ancak toplumsalın açıklığı söylemin nihai olarak kapanmasını, tamamlanmış bir bütünlük haline gelmesini ve anlamın nihai olarak sabitlenmesini engeller. Nihai anlam sabitliğinin olanaksızlığı ise kısmi sabitlenmeleri gerektirir. Bu durum aynı zamanda, bir söylemin diğer tüm olası anlamların dışlanması yoluyla kurulduğunu da gösterir. Bu bağlamda bir söylem, olasılıkların azaltılması girişimidir. Tam da bu nedenle söylemler dışarıda bıraktıkları politik güçlere karşı savunmasız, oluşsal ve tarihi yapılarıdır. (Howarth ve Stavrakasis, 2000: 4; Phillips ve Jorgensen, 2002: 48). Anlamın kısmi sabitlenmesi ise düğüm noktaları ve boş gösterenler sayesinde mümkün olur. Bir düğüm noktası, diğer göstergelerin etrafında düzenlendiği ayrıcalıklı bir göstergedir. Diğer göstergeler ise, düğüm noktasıyla olan ilişkileri yoluyla anlam kazanır. Boş gösteren ise tam olarak, gösterileni olmayan bir gösterendir. Bir gösterenin boş gösteren olması için, hem bir gösterilene iliştilmemiş olması hem de bir anlamlandırma sisteminin ayrılmaz bir parçası olması gerekir (Laclau, 2003: 95). Zira toplumsalın kapanması imkânsız olsa da kapanma ideali hala bir imkânsız ideal olarak işlev görür. Toplumlar böylece, bu imkânsız idealler temelinde örgütlenir ve merkezlenir. Bu ideallerin ortaya çıkışı ve işleyişinde gerekli olan boş gösterenlerdir (Howarth ve Stavrakasis, 2000:8).

Laclau ve Mouffe’un söylem kuramının kilit kavramı olan hegemonya, eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda ortaya çıkar. Ancak hegemonyadan söz edebilmek için bu eklemleme yeterli değildir; aynı zamanda eklemlemenin, kendisine antagonist olan eklemleyici pratiklerle karşı karşıya gelmesi yoluyla oluşması gerekir. Bir başka deyişle hegemonya, antagonizmaların kesiştiği bir alanda ortaya çıkar ve dolayısıyla eşdeğerlilik ve sınır etkileri fenomenlerini varsayar. Hegemonik bir eklemlemenin iki koşulu olduğu söylenebilir: İlki antagonist güçlerin varlığı, ikincisi ise bunları ayıran sınırların kararsızlığıdır (Laclau ve Mouffe, 1992: 170-172). Laclau ve Mouffe’un söylem kuramında hegemonya belirli bir tarihsel öznenin siyasal bir stratejisi olarak ortaya çıkmaz. Hegemonya, sembolik alana özgü, bu alanda işleyen ve bir tarihsel özneye zorunlu bir aidiyet ilişkisi dışında

kavranması gereken bir siyasal ilişki biçimine işaret etmektedir. Hegemonya, sembolik alanda anlamın sabitlendiği noktaları kuran siyasal momenttir. Hegemonya, herhangi bir kurucu öznenin ya da merkezin ürettiği bir iktidar değildir. Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasına benzer biçimde, söylemsel olarak kavranması gereken, sonsuz söylemsellik alanında anlamın sınırlarını belli düğüm noktaları üzerinden kuran, güç ilişkilerine bağlı bir momenttir (Çelik, 1999: 39).

Bu çalışmada, yukarıda kısaca sunulan kuramsal çerçeve içinde, İslamcı söylemin devletle tanımlanan Kemalist kamusal alan tasavvurunu, türbanı kapsayacak şekilde sorgulamaya ve dönüştürmeye yönelik müdahaleleri çözümlenmektedir. Bu bağlamda, Kemalist söylemde kısmi biçimde sabitlenen anlamların hangi müdahalelerle yerinden edilmeye ve yıpratılmaya çalışıldığı, türbanın kamusallaşmasına olanak sağlayacak bir kamusal alan tasavvurunun hangi düğüm noktaları etrafında kurulmaya çalışıldığı incelenmektedir. Kemalizm ve İslamcı söylem arasındaki hegemonik mücadele sürecinde hangi göstergelerin boş göstergeler haline geldiği ve İslamcı söylemde bu boşluğu doldurmak üzere hangi anlamlara yatırım yapıldığı ve böylece Kemalizm'e karşı yürütülen politik mücadele kendi kısmi çıkarlarını nasıl genelleştirilmeye çalışıldığı çözümlenmektedir.

Kamusal Alan: Alternatif Kavramsallaştırmalar

Türkiye'de türban sorunu etrafında süregiden tartışmalarının önemli bir boyutunu kamusal alanın "ne"liği ve sınırları sorunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öncelikli olarak siyaset felsefesinde kamusal alana ilişkin farklı kavramsallaştırmaları değerlendirmek, söz konusu tartışmaların bağlamını anlamak açısından bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde Benhabib'in (1999: 123) yaptığı sınıflandırma temelinde, Hannah Arendt'in çalışmalarından temellenen *tartışmacı* kamusal alan, liberal gelenek tarafından geliştirilen *yasalıcı* kamusal alan ve Jürgen Habermas'ın çalışmalarında üstü kapalı olarak sunulan *söylemsel* kamusal alan yaklaşımları ele alınacaktır.

Arendt'in yaklaşımında 'kamu' terimi birbiriyle bağlantılı iki görüngenüye işaret etmektedir: İlk olarak, terim, "kamu alanında gözükken her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir" (Arendt, 2003: 92). Bu bağlamda, kamusal alan Arendt (2003: 95) için, "görünürlüğün alanı"dır. Terim, ikinci olarak, "içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder." Bu dünya, yeryüzü ya da doğadan farklı olarak, insan eseri bir dünyada birlikte

yaşayanlar arasında olup biten meselelerle olduğu kadar, insan elinden çıkma şeylerle ilintilidir. Arendt (2003: 95-96) için, kamunun ikinci görüngüsü olarak dünya, insanları hem birbirine bağlar hem de ayırır. Arendt'in "görünürlüğün ve bir aradalığın, ortaklaşa söz ve eylemin alanı" olarak kavramsallaştırdığı kamusal alan, yurttaşların konuşma ve ikna aracılığıyla etkileşime girdiği, kendi biricik kimliklerini dışa vurduğu, kolektif müzakere yoluyla kamuyu ilgilendiren sorunlarda karar aldığı bir alenileşme alanına işaret eder (akt. d'Entreves, 1992: 68). Antik Yunan'daki *polis* ve hane ayırımına denk düşen kamusal alan-özel alan ayrımı modern çağın başına dek sürmüştü; ancak düşünürün "toplumsalın yükselişi" olarak nitelendirdiği durumla birlikte, kamusal alan ve özel alan arasındaki sınır çizgisi bulanıklaşmıştır (d'Entreves, 1992: 77). Düşünüre göre, ne kamusal ne de özel olan bu yeni alan, yani toplumsal, antik dünyada özel alana ait olan ekonomi, üretim ve zorunluluklarla ilgilidir. Daha önce özel alana ait meselelerin kamusal alanına gelen toplumsalın yükselişi, Arendt'e göre kamusal alanın ihlal ve işgaline yol açmıştır. Bunun sonucunda ise kamusal alan *gerçek* işlevinden, yani kamuyu ilgilendiren meselelerin müzakere edildiği bir alenileşme alanı olmaktan uzaklaşmıştır.

Kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırın kesin biçimde çizilmesi gerektiğini savunan Arendt'in yaklaşımında kamusal alanın, özel alan karşısında üstünlüğü vardır. Zira Arendt 'özel' terimini, kökenindeki mahrum kılıcılık/yoksunluk anlamından hareketle kullanmaktadır. Arendt'e (2003: 65-68) göre Antik Yunan'da biçimlendiği haliyle özel alan yani hane ve ailenin alanı, yaşamın idamesiyle ilgili etkinliklerin alanıdır; tarihsel olarak da kent devleti ile kamusal alan, özel alanın pahasına ortaya çıkmıştır. Hanedeki doğal topluluk zorunluluğun eseriyle, *polis* özgürlük sahasıdır. *Polis*'in özgürlüğünün koşulu, hanede yaşam zorunluluklarına hakim olmaktır. Arendt'e (2003: 70) göre özgür olmak "ne yaşamın zorunluluğuna veya başkalarının buyruğuna konu olmak, ne de kişinin bizzat kendisinin emir veren bir konumda bulunması demektir; ne yönetmek ne de yönetilmek anlamına gelmekteydi". *Polis* ve hanenin ya da kamusal alan ve özel alanın bu niteliklerinin korunması Arendt için oldukça önemlidir. Ancak bu sayede kamusal alan, bir siyasal katılım alanı haline gelebilir. Arendt için önemli olan, kamusal alanın, özel alan karşısında korunmasıdır; zira insanlar ortak hedefler için bir araya gelerek, politikayla uğraşmayı başkalarına bırakmayarak yurttaşlık kimliği içerisinde direnebilirler (Alankuş-Kural, 1995: 35). Arendt'in tercihini kamusal alan lehine yapmış olmasının yaşadığı siyasal ve toplumsal bağlamla sıkı bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Düşüncesindeki güçlü kamu vurgusu, Canovan'ın

belirttiği gibi (1994), Nazizm'i anlamada ve karşı koymada başarısız olan Alman deneyimiyle ilgilidir (182).

Liberal geleneğin⁵ çağdaş temsilcilerinden John Rawls, devlet kurumları ve hukuk içine yerleştirdiği bir kamusal alan kavramsallaştırması sunar. Bu kavramsallaştırmanın hareket noktası, toplumdaki diğer iyi anlayışlarından farklı olarak, başka unsurları barındırmayan, ideolojik ve dinsel içeriği olmayan, hiçbir öğretilen kaynaklanmayan bir “siyasal iyi” anlayıştır. Rawls'a göre herkes eşit ve özgür olarak kendi iyisini tanımlayıp kendi iyisinin peşinden giderken, siyasal iyi, çoğul iyi anlayışlarına sınır koyar (Çırakman, 2002: 113-114). Rawls, farklı toplumsal kesimlerin kendi iyi anlayışlarını hak ve özgürlüklerin önüne geçirerek toplumda yaşayan diğer kesimlerin özgürlüklerini sınırlandırmalarını engellemek amacıyla genel iyi anlayışları karşısında haklara öncelik tanır; böylece çoğul iyi anlayışlarının önüne engel koyar. Düşünürün “yurttaşların kapasitesi ve yetilerinde kök salmış bir ahlaki ve düşünsel güç” olarak tanımladığı kamusal akıl ise siyasal iyinin ortaya çıkmasını sağlar. Kamusal siyasal söylemi yöneten bir kavram olarak kamusal akıl, temel sorunların tüm siyasal tartışmalarına değil, yalnızca Rawls'un siyasal forum diye tanımladığı konumda ele alınan sorunların tartışılmasında geçerlidir. Forum üç bölümden oluşur: Yargı makamlarının söylemleri, yasama ve yürütme makamlarının söylemleri ve milletvekili adaylarının söylemleri (Rawls, 2003: 145). Kamusal akıl yürütme, bu bağlamda devlet ve hukuk kurumlarını kapsayan dar bir çerçeve içinde ele alınmakta; kamusal alan da kamusal aklın hüküm sürdüğü bu alanla sınırlanmaktadır. Bu alan Rawls'un kavramsallaştırmasında kişilerin makul olma yetisinin, yani kamusal adalet görüşünü anlama, uygulama ve bu yönde hareket etmenin geçerli olduğu alandır. Zira Rawls makul olma yetisinin işler olduğu kamusal alan ile toplumsal alan arasında bir ayrım gözetmektedir. Toplumsal alan, kişilerin rasyonel olma yetisinin, yani bir iyi görüşü oluşturabilme kapasitesinin geçerli olduğu yerdir. Rasyonel olma durumu, Rawls'un ‘makul çoğulculuk’ olarak adlandırdığı alanı yaratmaktadır. Bu alan kapsamlı ya da kısmî öğretilerin, çıkarların, dünya görüşlerinin çoğul alanıdır (Çırakman, 2002: 116-117). Kamu siyasal forumundan farklı olarak toplumsal alanda toplumun *arka plan* kültürü hüküm sürer. Arka plan kültürü, sivil toplumun kültürüdür. Rawls'a (2003: 46) göre bu kültür siyasal ya da dinsel hiçbir ana fikir ya da ilke ile bağımlı değildir. Bu, kültürün çeşitli ve farklı birimleri ve birlikleri ile bunların kendi içindeki yaşam, düşünce ve ifade özgürlükleri ile serbest örgütlenme hakkını da güvence altına alan yasalar çerçevesinde gerçekleşir. Bir başka deyişle arka plan

kültürünün değerleri siyasal değildir. Bu çerçevede Rawls çatışmayı toplumsal alana, uzlaşmayı ise kamusal alana hasretmektedir (Çırakman, 2002: 117).

Kamusal alana ilişkin yazında karşımıza çıkan belki de en önemli isim Habermas'tır. 1962'de yayımlanan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü (KYD)* adlı çalışması bir yandan burjuva kamusal alanının yükseliş ve çöküşüne ilişkin tarihsel bir çözümleme, diğer yandan da kamusal alanın normatif özelliklerine ilişkin bir çerçeve sunar. Buna göre Almanya, Fransa ve İngiltere'de 17. yüzyılın sonlarından başlayarak salonlarda, kahvehanelerde ve okuma odalarında edebi kamular ortaya çıkmış; 18. yüzyılda ise edebi kamular siyasal bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşümün nedeni, burjuvazinin, özel alanda sahip olduğu ayrıcalıkları korumak amacıyla kamu otoritesinin gücünü ortak çıkarları doğrultusunda belirlemek üzere mücadele vermeye ve bu nedenle de siyasal iktidarı alenileşmeye ve hukuka dayanmaya zorlaması bulunmaktadır. Bu dönemde basının siyasal konulara yönelmesi de kamuların siyasallaşmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılın ortasından itibaren ise burjuva kamusal alanı dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümde İngiltere'deki Chartist hareket ve Fransa'daki Şubat Devrimi etkili olmuştur. 20. yüzyılda ise refah devleti uygulamaları özel alan ve kamusal alanın kaynaşmasına, dolayısıyla da devlet ve toplum arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına neden olmuştur ki Habermas bu durumu kamusal alanın yeniden feodalleşmesi olarak adlandırır. Düşünürün sonuçta ulaştığı nokta, 20. yüzyılın refah devleti- kitle demokrasilerinde kamusal alanın burjuva modelinin mümkün olmadığıdır (Habermas, 2000). Kitabın normatif boyutu ise burjuva kamusal alanının belirleyici özelliklerini ortaya koyar: Bir özel şahıslar gövdesine dayanan kamusal alan, özel alanın içinde; özel ekonomik çıkarlardan bağımsız ve devlet aygıtının dışındadır. Kamusal alan, kamusal otoritelerin, esasında özel alana ait ancak kamusal düzenlemelere konu olan meselelerle ilgili olarak eleştirel-rasyonel aklın devreye sokularak eleştirildiği bir alandır ve bir dizi ortak kurumsal ölçüte sahiptir: İlki, statülerin yok sayıldığı bir toplumsal ilişkiler dizgesidir. Eşdeğerlilik ölçütü, rütbe-mevki törenselliğinin yerini alır. Kamusal görevlerin kazandırdığı güç ve saygınlık ile iktisadi bağımlılıklar devre dışı bırakılır. İkincisi, daha önce haklarında hiç soru sorulmayan bir takım alanların sorunsallaştırılmasıdır. Kültürel ürünlerin metalaşarak herkes tarafından ulaşılabilir oluşu, bu eserlerin özel şahıslarca tartışılabilmesini sağlamıştır. Üçüncüsüyse, kamusal topluluğun ilke olarak dışa kapalı olmamasıdır. Kamusal topluluk başlangıçta ne kadar dışlayıcı olursa olsun kapısını sürgüleyemez. Herkesin tartışmaya dahil olabilmesi gerekir. Zira bir kamusal topluluğun sabit konuşmacılar grubu tarafından

kurumsallaşması halinde umum olarak kamusal toplulukla aynı şey olmaktan uzaklaşır (Habermas, 2000: 105-108).

Habermas, *KYD'de* ortaya koyduğu argümanları sonraki çalışmalarında geliştirdiği argümanlarla gözden geçirmiştir. Eleştirel toplum kuramını dilde temellendirmeye yönelik Habermas'ın bu yönelimi, çalışmalarında bir kopuşa işaret etmez. Çünkü tahakkümden ve dilsel patolojiden bağımsız, öznelarası anlamaya ve uyuşmaya yönelik *rasyonel söylem*, tam da kamusal alana uygun etkinlik tipidir (Kejanlıoğlu, 1994-95: 44). Habermas son dönem çalışmalarında kamusal alanı söyleme dayanan ve sonunda *uzlaşma* varılan bir alan olarak ele almıştır. İletişimsel eylem kuramına bağlı olarak geliştirdiği kamusal alan kavrayışı “Söylemsel kamusal alan” olarak adlandırılır ve burada ön plana çıkan katılımdır. Söylemsel kamusal alan modelinde kamusal alan, genel toplumsal normlardan ve kolektif politik kararlardan etkilenenlerin, bunların formüle edilmesinde, şart konmasında ve benimsenmesinde söz sahibi olmalarını sağlayacak yordamların yaratılması olarak kavranır. Bu modelde normatif diyalog *ideal konuşma durumunun* sınırlılıkları altında süren bir haklılaştırma söyleşisidir. İdeal konuşma durumunun sınırlılıkları *evrensel ahlâki saygı ve eşitlikçi karşılıklılık*'tır (Benhabib, 1999: 146-149). Habermas'ın iletişimsel ussallık temelinde kurduğu söylemsel kamusal alanda, eylem normlarından etkilenen herkesin kamusal söyleme katılması mümkün kılınmaktadır.

Sunulan bu üç modelde önemli bir yer tutan kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrımların net olması ve özel alana dair meselelerin kamusal alana taşınmaması gerektiğine ilişkin argüman eleştirilere hedef olmuştur. Özellikle feminist teoriden gelen eleştiriler, kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırların mevcut iktidar ilişkilerini yeniden ürettiğini ve özel alanda yaşanan eşitsizlikleri görmezden gelmeye neden olduğunu savlamaktadır. Benhabib'in (1999: 152) belirttiği gibi Batı politik düşünce geleneğinde, kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım, kadınların ev işi, yeniden üretim, çocukların ve hastaların bakımı ve beslenmesi gibi tipik olarak kadınlara düşen faaliyet alanlarının “özel” bölgeyle sınırlandırılmasına hizmet etmiştir. Feminist teori “Kişisel olan politiktir” sloganı etrafında kamusal ve özel alanlar arasındaki bu ayrımı sorunsallaştırmıştır (Phillips, 1995: 21). Bu sorunsallaştırma, hem kadınların yaşadıkları sorunların politik anlamına işaret etmiş, hem de iktidarın farklı odakları ve türleri olduğunu göstermiştir. Farklı bir anlatımla, bu slogan kamusal alana nelerin dahil olduğunun gözden geçirilmesine olanak yaratmıştır (Bora: 2004, 531). Kamusal ve özel alanlar arasında baştan belirlenmiş sınırların olmadığı, neyin kamusal

neyin özel sayıldığıının esas itibariyle iktidar ilişkileri yoluyla kurulduğunu göstermesi bakımından (Fraser, 2004: 123) feminizm, kamusal alan tartışmalarında verimli bir tartışma zemini yaratmıştır. Zira kamusal ve özel alanlar arasındaki liberal ayırımın soykütüğünü çıkardığı çalışmasında Raymond Geuss (2007) da, feminizmin argümanlarına benzer biçimde, bu iki alan arasındaki ayırımın tek ve mutlak olmadığını, modern ayırımın aslında birbirinden tamamen farklı öğelerin zamanla birleştirildiği karışık bir tarihsel sürecin sonucu olduğunu göstermiştir. Ancak ayırımın mutlak olmadığını belirtmek, gerek ayırımın gerekse bizatihi kamusal ve özel kavramlarının işe yaramadığı anlamına gelmemektedir. Söz gelimi kürtaja ilişkin olarak feminizm içinde yaşanan tartışmalar, yaşamlarımızın başkalarını dışlama hakkına sahip olduğumuz, kendi meselemiz olduğunu söyleyebileceğimiz yönlerinin olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Phillips, 1995: 139-142). Dolayısıyla burada karşı çıkan, ayırımın ve kavramların varlığı değil; bunların mevcut iktidar ilişkilerini yeniden üretiyor oluşudur.

Özel alanla tanımlanan farklı toplumsal, etnik, dini vb. grupların kamusal alanı kazanma yönünde talepte buldukları bir dönemde, kamusal alanı mutlak, sabit ve net sınırları olan bir yapı olarak görmek, söz konusu taleplerin reddedilmesi, yok sayılması ya da baskılanmasıyla sonuçlanmaktadır. Tikel taleplere yönelik bu tutumun nedeni, kendisini “evrensel” olarak sunan ve esasen belli bir uğrakta hakimiyet kurmuş bir tikelliğin, kamusal alan kavrayışının bizatihi kendisidir. Hem tikel talepleri reddetmemek, hem de saf bir tikelciliğin önüne geçmek üzere, Laclau’nun “evrenseli kendine ait somut bir içerikten yoksun, bir *boş yer* olarak görmek gerekir” (2003: 92) biçiminde ifade ettiği görüşlerini, kamusal alan tartışmaları bağlamında düşünmek gerekir. Laclau’nun evrenseli boş bir yer olarak düşünmeye yönelik yaklaşımı, evrenselin kendisini değil, nihai bir evrenseli reddetmektedir. Laclau’ya göre evrensel tek ve değişmez bir ilkeye, tek bir anlama indirgenmediğinde; hiçbir kültür, hiçbir kimlik tarafından tek başına belirlenmediğinde, tikelin yaşama alanı haline gelebilir. Bu noktada, hegemonya kavramı önem kazanır. Hegemonya, tüm farklılıkların aşılması sonucunda evrenselle tikelin ilişkisinin son bulmadığı, çatışmalı bir siyasal ilişki süreci olarak karşımıza çıkar. Tikellikler, evrenseli temsil etme konumunu kazanmak üzere mücadele ederler; ancak evrensel, siyasal mücadeleler sonucu her an değişmesi olanaklı bir simgeler alanıdır. Evrenselin simgelerinin içinin boş olması, evrenselin demokratik mücadelesinin, hegemonya mücadelesinin alanı olması için zorunludur (İnsel, 2003: 13). Bu bağlamda düşündüğümüzde, kamusal alanı somut bir içerikten yoksun, boş bir yer olarak görmek, “oraya” nelerin dahil olduğunun sürekli olarak müzakere

edilebilmesi için önemli bir olanak yaratmaktadır. Bu çerçevede kamusal alan, hegemonik mücadelenin alanı haline gelir ve böylece iktidarın bertaraf edildiği “uzlaşmanın alanı” alanı olarak kamusal alan kavrayışı da yerini, “iktidar ilişkilerinin toplumsalın kurucusu olarak kabul edildiği” (Laclau ve Mouffe, 1992) bir kavrayışa bırakır. Demokratik değerlere daha çok uyan iktidar biçimlerinin nasıl kurulacağıyla ilgilenen bu kavrayış (Mouffe, 2002), kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırları üreten iktidar ilişkilerini hem ifşa etme, hem de demokratik bir tarzda yeniden yapılandırılmasına olanak sağlaması bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Uzlaşmanın değil, hegemonik mücadelenin kamusal alanı tanımladığı bu yaklaşım, hegemonik mücadelenin içeriği doğrultusunda kamusal alana nelerin dahil olacağını sürekli olarak gözden geçirilmesini de olanaklı kılmaktadır.

Kemalist Kamusal Alan Tasavvuru

Türkçede kamu sözcüğü “bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme”; “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü”; “hep, bütün” anlamlarına gelmektedir. Gündelik dilde ise bu sözcük daha çok devlete ait olanı, devlet işlerini ima etmekte; ‘Kamu İktisadi Teşekkülleri’ ya da ‘kamu kurumu’ örneklerinde olduğu gibi kamu sözcüğü genellikle devletle eşitlenmektedir. Kamusal alan ise Türkçe sözlükte “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak tanımlanmaktadır.⁶ Kamunun yaygın biçimde devletle eşitlendiği göz önünde bulundurulacak olursa, kamusal alan kavramının da ‘devlete ait, devlet ile ilgili işlerin yapıldığı yer’ olarak anlamlandırıldığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de kamusal alan ve kamu sözcüklerinin devlete bitleştirilerek anlamlandırılmasının temelinde, pozitivist siyaset teorisinin belirlediği siyaset tarzı yatmaktadır. 19. yüzyıldan beri Osmanlı aydınlarını etkileyen pozitivist siyaset teorisi, Cumhuriyet döneminde de etkili olmuş, bu çerçevede bir modernleşme projesi olarak Kemalizm, toplumsal ilişkileri *denetleme* ve *üretme* faaliyetinin tek aktörü olarak kendisini sunmuştur. Bu dönemde, ulus-devlet toplumun örgütleyici ve tanımlayıcı egemen öznesi konumuna gelmiş ve değişimin aracı olarak, toplumun modernleştirilmesi görevini tek başına üstlenmiştir. Bu doğrultuda siyasetin bir *sosyal teknik* olarak kavranması, devletin bu işlevini meşrulaştırmıştır (Keyman, 1999: 186; Toker ve Tekin, 2002). Bir sosyal teknik olarak siyaset algısının en önemli sonucu, halkın siyasal süreçlerden dışlanarak siyasetin modernleşmeci seçkinlerle sınırlanmasıdır. Ancak siyasal alanın halka kapatılmış olması, Kemalizm’in halkçılık ilkesiyle bir paradoks yaratıyor izlenimi vermektedir. Zira ‘ulusal egemenlik’ ilkesi halk kavramının siyasallaştırılmasını ve dolayısıyla kamusal alanın

genişlemesini kuramsal olarak beraberinde getirmiştir (Çelik, 2002: 77). Ancak “halkın siyasal hayata ve yönetime katılması anlamında demokratik bir ilke” olan halkçılık ilkesinin 1920’lerin ortalarından itibaren geçirdiği dönüşüm bu paradoksu açıklamaktadır. Kurtuluş Savaşı boyunca ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında halkçılık ilkesi “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” düsturu ve “halkın kendi kaderini tayin etme hakkı” çerçevesinde formüle edilmekteydi (Köker, 1995: 137-138). Ancak kamusal alanı genişletmeye elverişli olan bu formülasyon, 1920’lerin ortalarından itibaren “halk için, halka rağmen” anlayışına doğru evrilmiştir. Bu evrilme, bizzat Mustafa Kemal’in milli egemenlik anlayışı ve Kemalizm’in halk tahayyülüyle yakından ilişkilidir. Heper’e (2006: 95-96) göre, Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti’nin gücünün azalmasının ve Batı’ya tabi olmasının nedenini, halkın siyasetin dışında olmasına bağlamaktaydı. Mustafa Kemal, egemenliğin halka ait olmasını ve devletin bu temelde şekillenmesini düşünmekle birlikte, padişaha ait olan egemenliği, çeşitli çıkar gruplarından ya da heterojen unsurlardan oluşan halka değil, bir bütünü ima eden *millete* ait olacak şekilde ikame etmek istemiştir. Kemalizm, halk kavramının yerine millet kavramını geçirecek, egemenliği devlet ve devletçi seçkinlerin elinde tutmaya olanak sağlamıştır. Köker’in (1995: 158-159) de vurguladığı gibi, Kemalizm’de “halkın kendi kaderini tayin etme” hakkının yerini soyut millet kavramına bırakması, bu soyut varlığın iradesinin, toplumdaki en üstün güç olarak devlette somutlaşmasına neden olmaktadır.

Kemalizm’in, halkı siyasal alandan dışlamasında halk tahayyülü de etkili olmuştur. Erdoğan’a (1998b: 117) göre Kemalist halk tahayyülü, Bhabba’nın çifte anlatsal hareket olarak isimlendirdiği şeye, yani betimleyici-pedagojik ve edimsel sözce veya anlatılar arasındaki karar verilemez ilişkiye dayanmaktadır. ‘Halk’ karmaşık bir retorik stratejinin ürünüdür ve bir *çifte zaman* içinde kurulur. Bir yandan halk, milliyetçi pedagojinin tarihsel nesnesidir ve söyleme verili addedilen bir tarihsel kökene dayalı otorite sağlar. Diğer yandan, halkı çağdaşlığın göstergesi olarak kurabilmek için herhangi bir verili veya asli varoluşu kazıyıp atması gereken bir anlamlandırma sürecinin öznesidir. Söylem, ‘halk’ı adlandırır, ona tarihsel, siyasal ve kültürel bir otorite verir; öte yandan bu adlandırma ve tanıma da geriye dönük bir biçimde işler ve böylece söylemin *otorize* edilmesini sağlar. Erdoğan’a göre bu bağlamda Kemalist söylem, halkı eşzamanlı olarak bir yandan geçmişten gelen yüce değerlerin taşıyıcısı, diğer yandan da geri ve cahil bırakılmış, *özüne* yabancı unsurların etkisinde bir kütle olarak sunmuştur. Bu sunuş biçimi, milletin özüne yabancı, aykırı, sonradan bulaştırılmış kültürel unsurların atılması ve milli unsurların seçilerek korunması ve geliştirilmesine hizmet etmiştir (Erdoğan, 1998b: 118). Halkın bu çifte anlatsal hareketle

cahil ve *geri bırakılmış* ve dolayısıyla eğitilmesi gerekli bir kütle olarak kavramlaştırılması, “halk egemenliği” ilkesinin yerini, siyasetin devletçi seçkinlere bırakılması anlamına gelen *milli egemenlik* ilkesine bırakmasını açıklamaktadır. Keyder’in (1995: 154) de belirttiği gibi modernleşmeyi şiar edinmiş devlet, toplumu seçkinler aracılığıyla yönetmiştir. Çünkü seçkinler, *cahil* ve *geri bırakılmış* halkın farkında olmadığı ve kendi başına bırakıldığında farkında olamayacağı *doğrularını*, *çıkarlarını* gösterecektir. “Muasır medeniyet seviyesine erişmek” biçiminde özetlenebilen “halkın doğruları ve çıkarlarını” gerçekleştirmek üzere seçkinlere düşen rol, halka yapılması gerekeni anlatmaktır (Heper, 2006: 97). Burada pozitivist siyaset teorisinin seçkinciliğe yol açan etkisi karşımıza çıkmaktadır. En genel anlamıyla toplumu bilgili ve liyakatli bir azınlığın yönetmesine işaret eden seçkinciliğe yaslanan siyasal perspektif, halkın yönetime katılmasını gereksiz ve zararlı bulur. Bunun nedeni, halkı oluşturanların toplumun çıkarının değil, kendi çıkarlarının peşinden gidecekleri için rasyonel davranışlarda bulunamayacakları düşüncesi ile halkın *kolay kandırılabilir*, *cahil* ve *görgüsüz* olduğuna ilişkin görüştür (Durna, 2009: 14-15).

Halk egemenliğinin milli egemenlik ile ikame edilmesi ve Kemalist halk tahayyülünün bizatihi kendisi, halkın katılımını seçim faaliyetine hapsederken, Batı Avrupa’da görüldüğü biçimiyle bir kamusal alanın ortaya çıkışına da imkân bırakmamıştır. Göle’ye (2000: 24) göre li dönem boyunca “modernist pratiklerin ve yaşam biçimlerinin uygulandığı bir alan” olarak kamusal alandan söz edilebilir. Göle’nin sözünü ettiği kamusal alan, Batı Avrupa’da ortaya çıkan bir “demokratik meşruiyet ilkesi” olarak kamusalılık ve “eleştirel ve rasyonel tartışma ve görünürlük alanı” olarak kamusal alan ile benzer özellikler taşımamaktadır. Devlet/parti, kendisini tüm siyaset alanıyla ve milletle özdeşleştirdiği için, devlet aygıtının keyfi ve baskıcı iktidarını denetleyecek bir demokratik muhalefet alanı olarak kamusal alanın da ortaya çıkmasına imkân verecek koşullar yoktur. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi kamusal alanının feodal dönemdeki “iktidarın sembollerinin sergilendiği” temsili kamusalığa benzediği söylenebilir. Feodalitenin temsili kamusalığındaki temsiliyet halk adına değil, halkın önünde yöneticilerin egemenliklerinin simgelerinin sergilenmesi anlamına gelir (Habermas, 2000: 64-66). Benzer biçimde Cumhuriyet’in kamusal alanı da modern yaşam biçimine ait unsurların, bu yaşam biçimini benimsemiş olanlarca görünür kılındığı bir alan olmuştur.

Cumhuriyet dönemi kamusal alanının en belirgin özelliği, bir proje haline getirilen modernleşmenin göstergelerinin sergilenmesi olduğundan, bu projenin gerçekleştirilmesine yönelik tehdit olarak algılanan unsurlar da yasaklanmaya çalışılmıştır. Bu unsurların başında

çevrenin merkeze yönelik muhalefetinin birleştiricisi olarak din bulunmaktadır (Mardin, 2002). Ulus-devletin inşası sürecinde kendisini çevreye karşı güçlendirmeye çalışan devlet, dini laikleştirici reformlar yoluyla denetim altına alınmaya çalışmıştır. Ancak Kemalizm'in İslam'ı mutlak bir yasak kapsamına aldığı söylemek mümkün değildir. Esasen Kemalizm'in İslam'a karşı ikili bir tavrı söz konusudur ve bu tavır, Osmanlı Devleti'nden beri süregelen bir nitelik arz etmektedir. Mardin'e göre (2005: 145-146), Osmanlı'da resmi kültürün yanında yaşayan halk kültürü aynı zamanda bir halk dini de ortaya çıkarmıştı. Ancak modernleşmeciler, bu halk kültürünün çıkardığı halk dininin kendi içinde anlamlı bir tür olduğunu kabul etmeyerek, bunları *hurafe* olarak değerlendirmiş ve bu değerlendirme, bunların dinden çıkarılması amacının hakim olmasıyla sonuçlanmıştır. Kemalizm de benzer biçimde halk İslamı'nı hurafe olarak yaftalayarak yasaklamaya ve bunun karşısında resmi İslam'ı devlet denetimi altına almaya çalışmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu ile tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, devletin halk İslamı ve resmi İslam karşısındaki tutumunun somut örnekleri olmuştur. Bu bağlamda İslamcıların iddia ettiğinin tersine, Kemalizm içindeki ana yönelimin dini tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamadığı (Bozarslan, 2000); daha ziyade modernleştirilmiş ve resmileştirilmiş bir İslam yorumu benimseyerek, kendi denetimi altında tutmaya ve kamusal ve siyasal yaşamdaki etkisini azaltarak özel alanla sınırlamaya çalıştığı söylenebilir.

Bu tespitin önemli bir kanıtı, çalışmamızın odağını oluşturan kadınların örtünmesi meselesine ilişkin olarak Kemalizm'in yaklaşımında somutlaşmaktadır. Bir modernleşme projesi olarak Kemalizm'in başlıca amaçlarından biri de kadınların modernleştirilmesi olmuş ve bu doğrultuda kadınların İslami bağlardan uzaklaştırılması için çaba sarfedilmiştir. Zira İslami bağlardan uzaklaşma, kadınların, İslam'ın belirlediği yaşam alanının dışına taşması ve bu alanların Batılı değerlerin etkisi altına girmesi anlamına gelmektedir (Göle, 2001:100; Kaya, 2000: 200). Kadınların toplumsal konumlarının düzeltilmesine yönelik tüm reformlar (Medeni Yasa, kadınların okullaşma oranlarının artırılmasına yönelik düzenlemeler, kadınların siyasal haklarının tanınması vb.) onların İslami bağlardan kurtarılması ve modern kadın imgesinin yaratılmasına yöneliktir. Bu yönelimin bir başka boyutu ise kadınların örtülerinden *kurtarılmasıdır*. Örtüyü (ya da peçeyi) Doğulu/Müslüman kadının *geri kalmışlığının, ezilmişliğinin, tecrit edilmişliğinin* işareti olarak kavrayan oryantalist tahayyülün (Yeğenoğlu, 2003) izlerinin açıkça görüldüğü bu yaklaşım, kadının, ancak örtüsünden *kurtulduğu* ölçüde modern olabileceği düşüncesinin Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi tarafından benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ancak Cumhuriyet döneminde,

kamusal alanın belirgin bir özelliği olarak karşımıza çıkan, kadınların kamusal alana katılmalarının teşviki,⁷ kadınların örtülerinden *kurtulmalarına* bağlanmış olmakla birlikte devlet memuru olanlar dışında kadınların örtünmelerine yönelik doğrudan bir yasaklama söz konusu olmamıştır. Örtünmenin doğrudan yasaklanmaması, kadınların örtünmelerinin özel alanda bir sorun olarak görülmediği biçiminde değerlendirilebilir.⁸ Bu değerlendirme, Kemalizm'in dini, kamusal ve siyasal yaşamdan dışlayarak, özel alanla sınırlandırmaya çalışan yaklaşımıyla uyum içindedir.

Çok partili yaşama geçiş, rejimin İslam'a yönelik tavrında yaşanan değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Bizzat CHP'nin 1947 yılından itibaren başladığı, din üzerindeki devlet baskısını azaltma stratejisi, DP'nin iktidara gelmesiyle yoğunlaşmıştır. Böylece dönemde "yeraltına inen" İslamcı gruplar, 1950'den sonra sağ partilere eklenerek siyasal alana katılım olanağına bir ölçüde kavuşmuştur. 1970'ler ise doğrudan İslami programa sahip bir partinin kuruluşuna tanıklık etmiştir. 1970 yılında Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi'nin, laikliği zedelediği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından, 1972'de aynı parti yeni bir isimle kurulmuştur. MSP, kitlesel oy desteği toplayamamakla beraber 1973'ten sonraki koalisyon hükümetlerinin ikisinde de yer alarak, Cumhuriyet tarihinde doğrudan İslami bir programa sahip olan ilk hükümet ortağı olma başarısını göstermiştir (Toprak, 1998; Mardin, 2005). 1980'ler ise İslam'a karşı devletin tutumunun değişiminde yeni bir aşamayı ifade etmiş; Türk-İslam sentezinin uygulanmaya başlanmasıyla İslam, devlet ideolojisinin ve dolayısıyla ulusal kimliğin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Dursun, 2002). Ancak, İslam'ın devlet ideolojisine artan nüfuzuna rağmen, aralarındaki ilişkide hakim taraf değişmemiştir; bir başka deyişle, bu dönemde de devlet, yine temel aktör olmayı sürdürmüştür (Cizre, 1999: 110-113). 28 Şubat süreci, devletin din ile olan ilişkisinde hakim taraf olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu nedenle, türbanın kamusal görünürlüğü önündeki engellerin kaldırılması mücadelesi, İslamcı söylemde devletin hakim konumunun sorgulanmasını gerektirmiştir. Bu sorgulama ise, devlet-millet karşıtlığının harekete geçirilmesi yoluyla, bu karşıtlığın hegemonya mücadelesinin yürütüldüğü düzlemlerden biri haline gelmesine neden olmuştur.

İslamcı Söylemde Kamusal Alan

Devlet-Millet Karşıtlığı Düzleminde Kemalist Kamusal Alanın Tartışmaya Açılması

Önceki bölümde temel özellikleri sınırlı biçimde de olsa ortaya konan Kemalist kamusal alan kavrayışı, türbanın kamusal kazanması yönünde mücadele veren İslamcı

söylemin temel hedefi haline gelmiştir. Bu mücadele sürecinde devlet-millet karşıtlığı harekete geçirilmekte ve karşıtlıkların ilk kısmında yer alan kavramlar olumsuzlanmaya ve yerlerine ikinci kısımda yer alanlar geçirilmeye çalışılmaktadır. Türbana kamusallık kazandırma ekseninde gerçekleşen bu mücadele sürecinde, “halk” ve “millet” kavramları birer boş gösteren haline gelmektedir. Bu iki kavramın birer boş gösteren olması, politik mücadelenin rakip politik güçlerin bu gösterenlerin anlamlarını kendi kısmi çıkarları doğrultusunda sabitleme girişimi anlamına gelmektedir (Laclau ve Mouffe, 1998a). Bir başka deyişle Kemalizm’in halk ve milleti dinsel bağlılıklardan arındırarak seküler bir zeminde kurma çabasına karşı, İslamcı söylemde türbanın kamusalılığına izin verecek şekilde işaretlenmeye çalışılmaktadır.

İslamcı söylemin, devlet-millet ya da seçkinler-halk karşıtlığı düzleminde sürdürdüğü hegemonya mücadelesinde ortaya çıkan en belirgin strateji, siyasal alanı yalnızca iki bileşene –devlet ve millet- sahipmiş gibi göstermektir. Bu iki bileşen ise, birbirine tamamen *yabancı* ve birbirinden *farklı* ve *uzak* varoluş biçimlerine sahip olarak sunulmaktadır. Devlet ve milletin bu farklı var oluş biçimleri, aralarında bir çekişmenin yaşanmasına neden olmaktadır. Çekişmenin sona erdirilmesine yönelik çözüm ise, türban üzerindeki yasağın kaldırılmasıdır. Yasak kalktığında devlet ve millet *kaynaşabilecektir*:

Sayın Cumhurbaşkanı ve diğer ilgililerin, hiçbir anlamı olmayan başörtüsü yasağından dolayı *milletimizin ne kadar rahatsız olduğunu* anlamaları gerekmektedir. Bu anlamsız yasağı sürdürmenin, *devlet-millet kaynaşması* açısından ne kadar mahzurlu olduğunu ise izaha gerek bile yoktur (Kızıltaş, 26 Kasım 2002).⁹

2002 yılında dönemin Meclis Başkanı’nın, dönemin Cumhurbaşkanı’nı havaalanında uğurlamaya türbanlı eşiyile gitmesiyle yaşanan ‘protokol krizi’nin ardından kaleme alınan bu yazıda, iki nokta göze çarpmaktadır: “Başörtüsü yasağından milletin rahatsız olması” ve “devlet-millet kaynaşması.” İlk noktaya daha sonra dönmek üzere ikinci noktaya bakıldığında, türbanın kamusal görünürlüğü temelinde somutlaşan antagonizmanın iki kutbunun devlet ve millet olduğu görülmektedir. Bu nokta, İslamcı söylemin popülist söylemi eklememesine işaret etmektedir. Popülist söylem, toplumsal ve siyasal alanı, iki temel bileşen arasındaki –halk ile iktidar bloğu- antagonizma ekseninde tanımlar ve hegemonize etmeye çalışır. Toplumsal-siyasal alanı belirleyen, halk ile onun düşmanlarından oluşan, homojen, geçirimsiz, birbirine dışsal iki kutup arasındaki mücadeledir. Toplumsal antagonizmaların çoğulluğunu tanıdığı durumlarda bile, popülist söylem, bu antagonizmaların kutuplarını

birbirinden ayıran sınırların aynı olduğunu varsayar ve aralarında bir eşdeğerlik ilişkisi kurar (Laclau, 1998b; Erdoğan, 1998a). Popülist söylemi eklemleyen İslamcı söylem temel antagonizmayı devlet ve millet arasında kurmaktadır. Bir başka deyişle, popülist söylemin ‘halk’ ve ‘halkın düşmanları’, İslamcı söylemde devlet-millet karşıtlığına denk gelmektedir. Bu karşıtlık, Osmanlı Devleti’nden beri süregelen ve Cumhuriyet’in ilanının ardından daha da derinleşen merkez-çevre kutuplaşmasının, İslamcı söylemde kavranışına işaret etmektedir. Osmanlı Devleti’nin gerilemeden önceki döneminde merkez, ekonomik ve toplumsal gerekçelerle çevreyle bağlarını gevşek tutmuş; dolayısıyla da çevreyle merkez arasında toplumsal ve ekonomik bütünleşme gerçekleşmemiştir. Ancak 19. yüzyılda devletin dağılmasını önlemek üzere uygulanan politikalar, çevre unsurlarının, özellikle de Müslüman unsurların merkezle bütünleştirilmesini gündeme getirmiştir. Cumhuriyet’in ilanının ardından ise rejime yönelik ayaklanmalar, rejimin önder kadrolarının çevreye kuşkuyla yaklaşmasına ve çevrenin sıkı bir gözetim ve denetim altına alınmasına neden olmuştur (Mardin, 2002: 35-77).

Aslında devlet-millet karşıtlığı düzleminde devletin sorgulanması, hakim devlet söylemince dışlanan tüm kolektif bağlanmalar arasında bir eşdeğerlilik zincirinin kurulmasına neden olmakta; bir başka deyişle, tikel/somut kimlik ve talepleri daha geniş bir eşdeğerlikler zincirine oturtmaktadır. Böylece türbanın kamusallaşmasına ilişkin talepler, etnik grupların, sınıfların, farklı mezheplerin, kadın hareketinin talepleriyle bir eşdeğerlik zincirine girmektedir. Bu durum, İslâmî taleplerin, “kendi tikelciliğine kapanmış bir bakış açısından daha genel bir bakış açısına çıkmasını sağlamakta” (Laclau, 2003: 35) ve böylece kendi çıkarlarını genelleştirmesine yol açmaktadır. Birbirinden farklı talep ve kimliklerin geniş bir eşdeğerlik zincirine oturtulmuş olması, aynı zamanda, aralarındaki farkların çökertilmesine de neden olmaktadır. Bir başka deyişle, tüm diğer farklarla girilen bu eşdeğerlilik ilişkisi içinde, İslâmîlik bir fark olarak kendisini iptal etmektedir. Esasen, burada, eş zamanlı olarak iki farklı işlem bir arada gitmektedir. Çünkü “herhangi bir somut mücadele kendi tikelliğini aynı anda savunan ve lağveden çelişik bir hareketin boyunduruğu altındadır” (Laclau, 2003: 102). Kendi kısmî çıkarlarını ya da tikel kimlik ve taleplerini genelleştirmek üzere kurulan eşdeğerlilik zinciri, İslâmîlik’in kendi kimliğini koruması amacıyla aynı anda bozulmaktadır. Kendini farkını iptal eden bu eşdeğerliliğin bozulması ise, millet kategorisinin işaretlenme biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Popülist söylemin eklemlesinin en belirgin sonucu, yukarıda ilk nokta olarak belirttiğimiz durumla somutlaşmaktadır. Alıntıda kurulan nedensellik ilişkisi, çatışmanın kaynağını “milletin türban yasağından hoşnut olmaması”, bir

başka deyişle “millele rağmen” yasağın sürdürülmesi olarak işaretlemektedir. Burada dikkati çeken, milletin bütüncül olarak kavramsallaştırılması, yani milletin yalnızca Müslüman ve aynı zamanda türban yanlısı bir tutumu benimseyen bireylerden oluşuyormuş gibi kurgulanmasıdır:

Cumhuriyetin 80. yılı, hayatın *çilesini çekmeye devam eden cumhurun* her şeye rağmen sabredip haline şükrederek Ramazan’ı ihya etmeye çalıştığı; buna karşılık *cumhurla kavgalı zihniyetin* tıynetini sergilemeyi sürdürdüğü bir ortamda idrak ediliyor (Güleçyüz, 29 Ekim 2003).¹⁰

Alıntının yazarı iki temel kesimden söz etmektedir: Bir yanda “hayatın çilesini çeken cumhur”, yani millet; diğer yanda da “cumhurla kavgalı zihniyet”, yani devlet vardır. Millet, İslam’ın şartlarından biri olan ramazan ayını yaşamasıyla tanımlanmakta ve bu tanımlamada millet İslamî inançlarını sabırla ve inatla yaşayan, mütevekkil bir kitle olarak resmedilmektedir. Devlet ise mütevekkil “cumhurla kavgalı” ve “kutsal değer ve ritüellere saygısız” bir şekilde işaretlenmektedir. Antagonizmanın tarafları, birbirine dışsal iki kutup olarak sunulmaktadır. Bir başka ifadeyle, millet ve devlet şeklindeki kutupsallık, bir yandan millet kategorisi içindeki heterojen unsurların görmezden gelinmesine, diğer yandan da devletin sabit, durağan bir yapı olarak sunulmasına neden olmaktadır. Alıntıda da görüldüğü gibi, İslamcı söylemde millet sözcüğü, yalnızca ortodoks İslam’ı yaşayanlara işaret ederken, İslam’ın diğer yaşanma biçimleri, farklı mezhepler ve farklı dinlerin mensupları ile inançsızlar millet kategorisinin dışında tutulmaktadır. Milletin ortodoks İslam temelinde tanımlanması, İslamcı söylemdeki millet kavramlaştırmasının, modern millet kavramlaştırmasından farklı, daha çok Osmanlı Devleti’ndeki millet kavramlaştırmasına yakın olduğu sonucuna götürmektedir. Modern bir fenomen olarak millet ya da ulus, Anderson’a (1995: 20) göre, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur; kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde “hayal edilmiş bir cemaattir.” Ulusun egemen olarak hayal edilmesinin temelinde, kavramın Aydınlanma ve Fransız Devrimi’nin ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuş olması bulunmaktadır. Gellner (1992) de ulusu geçmişten kopmuş saf anlamda modern bir fenomen olarak görmektedir. Ulusu modernleşmenin bir aracı ve çatısı olarak gören Gellner’e göre ulus, ortaya çıkmakta olan modernliğin ekonomik, sosyal ve politik koşullarına karşı insanların zorunlu bir inşasıdır. Ulus, böylelikle, dinin kamusal yaşamdaki etkisinin azalıp, özel alanla sınırlandırıldığı bir dönemdeki aidiyet biçimini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti’nde ise millet, aynı dine inanan insan topluluklarını ve

dolayısıyla dinsel bir semboller sistemini ve dinsel bir aidiyeti işaret etmekteydi (Toprak, 1995; Köker, 1995). İslamcı söylemde, milletin Osmanlı Devleti'ndeki kullanımına benzer biçimde kullanılması nedeniyle ortodoks İslamî inancın dışında yer alanlar, millet kavrayışının dışına atılmakta ve görmezden gelinmektedir. İslamcı söylemde milletin dinsel bir cemaat biçiminde kavramsallaştırılması, muhafazakâr popülizmin İslamcı söyleme eklendiği noktaya işaret etmektedir. Zira muhafazakâr popülizmin ayırt edici özelliği, toplumsal özne olarak halkı geleneğin koruyucusu sıfatıyla yücelterek, organik bir varlık, bir cemaat olarak tahayyül etmektir. Bu cemaat genellikle sekülerleşmemiş, dinsel referanslı bir cemaattir (Bora ve Erdoğan, 2004: 632).

İslamcı söylemde kavramlaştırıldığı haliyle, toplumsal-siyasal antagonizmanın diğer kutbunda yer alan devlete ilişkin yaklaşıma bakıldığında, sözü edilen devletin, döneminin devleti olduğu görülmektedir. Devletin olumsuzlanan özellikleri ise daha çok halkçılık ve laiklik ilkesiyle ilgilidir. Bir başka deyişle, türbanın kamusal görünürlüğü üzerindeki engelin kaldırılmasına ilişkin tartışmalar bağlamında, laiklik ilkesi, Kemalist halkçılık ilkesiyle bir arada yıpratılmaktadır. Burada yıpratılan laiklik ve halkçılık ise, daha ziyade 1930'lara odaklanmaktadır. Oysa laiklik ve halkçılık ilkeleri, li dönemden bu yana önemli değişikliklere uğramıştır. Laiklik, çok partili yaşama geçişle birlikte devletin partisi CHP tarafından yumuşatılmaya başlanmış; DP iktidarından itibaren de bu konudaki keskin tavırlarda önemli ölçüde *gevşemeler* görülmüştür. Özellikle de 1980 askeri darbesinden sonra İslam'ın devlet ideolojisinin bileşenlerinden biri haline getirilmesiyle, devlet ve İslam arasındaki ilişkinin niteliği, 1930'lara göre büyük oranda değişmiştir. İslamcı söylemde yıpratılmaya çalışılan halkçılık ilkesine bakıldığında, dönemi halkçılığının da artık söz konusu olmadığı belirtilmelidir. Zira DP'nin iktidara gelmesinin ardından sağ-kanat halkçılığı ortaya çıkmış ve bu halkçılık anlayışı, kitlelerle iletişimde popüler kültürün gösterenlerini kullanan ve dolayısıyla dinsel ve kırsal değerleri meşrulaştıran bir nitelik taşımıştır. Böylece Kemalist reformlara rağmen kendilerini hala Müslümanlıkla tanımlayan grupların toplumsal taleplerini dile getirme işlevini üstlenmiş ve o günden bu yana bu işlevini sürdürmüştür (Çelik, 2002: 89). CHP'de somutlaşan Kemalist halkçılık da DP iktidarı döneminden başlayarak ama özellikle de 1965'ten itibaren partinin *ortanın soluna* kaymasıyla dönüşmeye başlamıştır. Ortanın solu anlayışının temelinde bireyin yattığına dair anlayış, halkçılıktaki değişimin en belirgin yönüdür. Dönüşümün bir başka yönü de bireyin özgürlüğünü sağlamak üzere ekonomik düzende değişiklik yapılması gerekliliğine dair savdır. Ancak burada sözü edilen,

kapitalizm içinde özel mülkiyeti yaygınlaştırarak bireyi özgürleştirmeye yönelik bir ekonomik düzen değişikliğidir (Şaylan ve Tekeli, 1978: 107).

Laiklik ve halkçılık ilkelerinde görülen değişikliklere rağmen, İslamcı söylemde bu iki ilkenin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tanımları çerçevesinde değerlendirilmesinin, devlet-millet karşıtlığının Kemalizm'den kaynaklan karşıtlık olarak görülmesinin sonucu olduğu söylenebilir. Oysaki Şerif Mardin'in (2002) gösterdiği gibi, Osmanlı Devleti'nden itibaren merkez ile çevre arasında, "büyük kültür" ile "küçük kültür" arasında bir kopukluk vardı. Kaldı ki İslamcı söylemde karşı çıkılan iki ilke, yani "halka rağmen" anlayışıyla belirlenen halkçılık ile bu ilkenin önünü açtığı laiklik, Cumhuriyet'le birlikte zuhur etmiş değildir. Halkçılık, II. Meşrutiyet ile birlikte geliştirilen bir düşünce akımıdır; laiklik yönelimli hareketlerin tarihi ise daha eskiye, Osmanlı modernleşme hareketlerinin başlangıcına uzanmaktadır. İslamcı söylemde bu iki ilkenin Osmanlı Devleti'nden devralındığının görmezden gelinip söylemsel alanın dışına atılmasıyla amaçlanan, Kemalizm'i "halk düşmanı" olarak yaftalamaya olanak yaratmak ve Kemalist hegemonyayı yıpratmaktır.

Türban yasağından yana olmak, İslamcı söylemde, "milletine yabancı olmak" ifadesiyle işaretlenmekte; bu ifadenin içeriği ise İslamî yaşam biçimine ilişkin ritüellerin karşısında olmakla eşitlenmektedir. Cumhuriyet'in ilanının ardından İslam'ın özel alana sürgün edilmesinin "halka rağmen" gerçekleştirildiği, bu sürgünün ise devletin "milletinden uzak" ve ona "yabancı" olmasıyla sonuçlandığı şeklindeki argümantasyon, İslamcı söylemi hareketlendirmektedir. Bu bağlamda, "halka rağmen", "halkın inancına rağmen" laikleştirici reformların gerçekleştiricileri ve savunucuları olarak devletçi seçkinler, "halktan kopuk olmak" ve "bu topraklara ait olmamak" ile eleştirilmektedir:

Türkiye'nin kadim, ama vahim gerçeklerinden biridir; bu ülkede yaşayıp da kendinden halka vaziyet etme misyonunu gören "aydın" çevrelerin, yine bu halka içeriden değil de dışarıdan bakmaları. Eyfel'den bakarlar... Washington'dan bakarlar... Telaviv'den bakarlar... Ama sabah akşam suyunu içip, ekmeğini yiyip, havasını teneffüs ettikleri bu topraklardan bakamazlar. Yaşadığın ülkenin halkıyla hiçbir noktada "duygudaşlık" kuramazsan, sittin sene içlerinde yaşasan da "dışlarında" kalırsın tabii (Kazıcı, 21 Şubat 2006).

"Dışarıdan bakmak" devletçi seçkinlerin halktan kopukluğunun bir diğer ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeyle işaret edilen, aydınların/seçkinlerin, bu ülkede yaşamalarına, yani "içeride" olmalarına rağmen, halkın uzağında yani "dışarıda" kalmalarıdır. "Dışarıdan bakmak" ile kastedilen, modernleşmeci bakış açısının malûl olduğu varsayılan

yerli oryantalist perspektiftir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketlerinden itibaren iş başında olan yerli oryantalist perspektif, İslam'ın geriliğin kaynağı olduğu yönündeki yaklaşımı içselleştirmiş ve bu doğrultuda da İslam'ın toplumsal ve siyasal yaşamdaki nüfuzunun azaltılması için uğraş vermiştir. Modernleşmeci seçkinlerin bu doğrultudaki uğraşları, İslamcı söylemde “halktan kopuk” olma ile eleştirilmelerinin başlıca nedeni olmaktadır. İslamcı söylemde halk ile seçkinler/aydınlar arasındaki kopukluk ya da seçkinlerin/aydınların halkı tanımadığı iddiası, yine popülist eklemlenmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İçeri-dışarı karşıtlığı, aynı zamanda İslamcı kimliğin kuruluşunda can alıcı bir önem taşır. Karşıtlıktaki “dışarı” İslamcı kimliğin ihtiyaç duyduğu farklılığı ifade etmektedir. Connolly'nin (1995: 92-93) belirttiği gibi bir kimlik, toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur ve bu farklılıklar kimliğin oluşumunda hayati önem taşır. Eğer onlar, farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onlardan farkı sayesinde var olamazdı. Kimliğin inşası için gerekli olan farklılık, Laclau'nun “bir bütünü inşa etmeye izin veren dışarısının gerekliliği”ne dair yaklaşımını hatırlatmaktadır. Bir bütünselliği kavramak onun sınırlarını kavramaktır ve bu da gerçek bir dışarıya sahip olmayı gerektirir. Ancak bu dışarının yansız bir öge olmaktan çok dışlanmış bir öge olması, yani, dışarının, bütünü kendisini inşa etmek için dışarıya attığı bir şey olması gerekir. Laclau, bu noktada bir soruna işaret eder: Dışlanmış öge karşısında tüm diğer farkların birbiriyle eşdeğer olması. Çünkü eşdeğerlik ilkesi, farkı çökertir (2007: 88). Laclau'nun uyarısı, İslamcı söylemde kendisini gösterir: Burada halk kategorisi, aydınların/seçkinlerin dışarı atılmasıyla inşa edildiği için, halk içindeki farklılıklar, aydınlara/seçkinlere yönelik ortak yadsıma nedeniyle eşdeğer hale gelir ve farklılıklar yok olur. Farklılıkların çökertilmesiyle, halk, içsel çatışmalardan azade, iktidar ilişkileri barındırmayan organik bir bütün haline gelir.

İslamcı söylemde, ‘milli irade’ kavramı bir düğüm noktası olarak karşımıza çıkar. Nihai bir anlam sabitliğinin olanaksızlığında (Laclau ve Mouffe, 1992: 140), anlamların kısmî olarak sabitletmesini sağlayan söylemsel noktalardan biri olarak milli irade kavramı etrafında İslamcı söylem kendi anlamlarını üretmeye ve sabitleştirmeye çalışmaktadır. Bu düğüm noktası, Kemalist halkçılık kavrayışını yıpratmak ve laiklik uygulamalarının hızını kesmek üzere kullanılmaktadır. İncelenen tüm örnek olaylarda, türban yasağının milli iradenin ya da milletin isteklerinin hiçe sayılması anlamına geldiği ifade edilmektedir. Ancak AKP'nin 2002 genel seçimlerinden sonra tek başına iktidara gelmesi, türban yasağının tartışılmasında milli

iradenin daha yoğun biçimde kullanılmasına sebep olmuştur.¹¹ Bu tartışmalarda milli irade kavramı, toplum mühendisliğiyle karşıtlığı içinde kullanılmıştır:

Fakat ne yazık ki, bizde bu konularda devlet, devlet içindir yaklaşımı öne çıkarılmıştır. Biz milli iradenin istediği şekilde kendimizi yöneteceğiz kuralı bir tarafa bırakılmış, ille de biz halka şekil vereceğiz, düşüncesi öne alınmıştır. Toplum mühendisliği denilen tavır ve olgu işte bu düşüncenin ürünüdür. Çok partili hayata geçildikten sonra zaman zaman milletin arzu ve iradesi istikametinde icraat yapan ya da yapmak isteyen iktidarlarla toplum mühendisliği yapmak isteyenler arasında çatışmalar meydana gelmiştir (Emre, 4 Aralık 2002).

Alıntıda, devlet ile millet arasındaki çatışma, toplum mühendisliği ile milli irade arasındaki çatışma biçimine büründürülmektedir. Aydınlanma felsefesinin ve özellikle de pozitivist siyaset teorisinin bir unsuru olarak ortaya çıkan toplum mühendisliği, yukarıda değinildiği gibi *gerçeklerin bilgisine ulaşabilmiş* kişilerin, bu *bilgiye ulaşamamış* olanları yönetmesine ve onlara *doğrunun bilgisini* göstermesine işaret etmektedir. Bu bağlamda toplum, kendisi için önceden belirlenmiş *ortak iyi* doğrultusunda şekillendirilmek istenmektedir. Elbette bu şekillendirmenin ya da mühendisliğin, toplumun dışarıda bırakıldığı bir süreç boyunca gerçekleştirilebileceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla da bu süreç toplumun talepleri dikkate alınmadan, çoğu zaman bunlara *rağmen* yukarıdan aşağı biçimde gerçekleştirilmektedir. İslamcı söylemde, özellikle Cumhuriyet'in ilanının ardından daha da keskinleşen ve toplumsal mühendislik anlayışı doğrultusunda gerçekleştirilen laiklik eksenli reformlarla başa çıkılabilmek için, milli irade kavramı devreye sokulmaktadır. Milli irade kavramı ise, Cumhuriyet'in tek partili döneminde geçerli olan Rousseaucu genel irade kavramından farklıdır.

Rousseau'da genel irade, kamusal yarara yönelik olan ve her zaman *doğru* olan iradeye işaret eder. Burada önemli olan halkın kararlarının her zaman aynı doğrulukta olmadığı fikridir. Rousseau'ya (2006: 26-27) göre insan her zaman kendi iyiliğini ister; ama bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. *Herkesin iradesi* ile *genel iradeyi* birbirinden ayıran Rousseau'ya göre genel irade yalnız ortak yararı göz önünde tutarken, diğeri özel çıkarları gözetir ve özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Rousseaucu genel irade kavramlaştırması, böylece, bireylerin iradelerinin toplamından farklı olan ve çoğunlukla da bununla çelişen bir iradeye işaret etmektedir. Tek partili döneme bakıldığında da benzer bir irade kavrayışının işe koyulduğu görülmektedir. Bu irade kavrayışından, aynı zamanda Kemalist halkçılık ilkesi ile cumhuriyetçilik ilkesi arasındaki paradoksun aşılmasında yararlanılmak istenmiştir. Paradoks, “halka rağmen” anlayışıyla biçimlenen halkçılık ilkesi

uyarınca halkın siyasal süreçlerden dışlanması, cumhuriyetçilik ilkesinin egemenliğin kaynağının halkta olması gerekliliğiyle çelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Köker'in (1995: 149) belirttiği gibi bu paradoks Rousseaucu genel irade kavramıyla aşılma istenmiştir. Böylece yeni rejim, "muasır medeniyet seviyesine ulaşma"yı genel irade, bir başka deyişle toplumun ortak iyisi olarak belirlemiş; bu ortak iyiye karşı çıkan bireylerin iradelerini dışlayabilmiştir.

1950'de iktidarın el değiştirmesinin ardından ise genel iradeden farklı olarak tek tek bireylerin iradelerinin toplamı anlamına gelen milli irade kavramının kullanımı artmıştır. Bu artışın nedeni, "DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte devletçi seçkinler ile toplumsal seçkinler arasında ortaya çıkan gerilimdir" (Heper, 2006). Çünkü iktidarın el değiştirmesine rağmen devletçi seçkinler iktidarlarını paylaşma konusunda isteksiz davranmışlar ve DP'nin elde ettiği oy desteğini fazla önemsememişlerdir. Devletçi seçkinlerin bu tutumları, DP'lilerin milli iradeyi neredeyse fetişleştirmesine yol açmıştır. Ancak milli iradenin fetişleştirilmesi DP ile sınırlı kalmamış, DP'nin devamı niteliğindeki partiler tarafından da sürdürülmüştür (Heper, 2006). Devletçi seçkinler ile toplumsal seçkinler arasındaki gerilimin sonucu olarak milli iradenin fetişleştirilmesi İslamcı söylemde de görülmektedir. İslamcı söylem, devletçi seçkinlerin milli iradeyi hiçe saydığı argümanı ile hareketlenmektedir. Burada milli iradenin hiçe sayılması, devletçi seçkinlerin demokrasiden yana olmadıklarına işaret etmektedir. Bu noktada hegemonik mücadele boyunca bir boş gösteren haline gelen 'demokrasi' sözcüğü devreye girmektedir. Demokrasi gösterenini eklemeyen İslamcı söylem, bu göstereni milli irade ile sabitlemeye çalışmakta ve demokrasi, seçimler aracılığıyla milli iradenin tecelli etmesi olarak okunmaktadır. Dolayısıyla halkın kendisini ifade etmesinin yolu oy kullanmakla sınırlandırılmakta ve demokrasi de çoğunluğun kararlarının uygulanması anlamına gelmektedir.¹²

Milli iradenin seçimlerde çoğunluğu kazanmak olarak kavramlaştırılmasının bir başka boyutu, halk sözcüğünün anlamına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Halk kavramının etimolojik kökenlerini araştıran Sartori'ye göre (1996: 23, 25) sözcüğün anlamlarından biri "salt çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesim"dir. Bu anlamı uyarınca, salt çoğunluk, yalnızca çoğunluğun sayılması, belli bir nüfus içindeki büyük sayının herkesi temsil etmesi ve herkes adına sınırsız karar verme hakkına sahip olması demektir. Milli iradenin seçim sonuçlarında tecelli ettiği şeklindeki görüşün hakim olması nedeniyle İslamcı söylemde halk kavramının "salt çoğunluk ilkesi uyarınca beliren büyük kesim" şeklinde tanımlandığı sonucuna ulaşılabilir. Halkın çoğunluk olarak kavramsallaştırılmasının bir başka göstergesi, devlet-

millet karşıtlığının, azınlık-çoğunluk karşıtlığına bürünmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu karşıtlık, siyasal alanın iki bileşeninin, mevcudiyetleri ile ters orantılı bir biçimde güç sahibi olmasına işaret etmektedir. Millet/halk, “sessiz-mağdur milyonlar”, “büyük çoğunluk”, “sessiz çoğunluk”¹³ olarak nitelendirilirken, devlet/devletçi seçkinler ise “küçük bir azınlık”, “bir avuç zorba”, “bir avuç azınlık”, “bazıları”¹⁴ biçiminde nitelendirilmekte ve böylece devletin ve devletçi seçkinlerin meşruiyetleri yıpratılmak istenmektedir.

Milli iradenin seçim sonuçlarında tecelli ettiğine ilişkin görüş, devlet-millet karşıtlığının bir başka ifadesi olan *atanmış-seçilmiş* karşıtlığıyla da pekişmektedir. Türban yasağını savunanların seçim sonucunda değil de atamayla iş başına gelmiş olmaları, milli iradeyi yansıtmadıklarının bir işareti olarak okunmakta ve böylece, atanmışların uygulamalarının toplumsal meşruiyetinin olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁵

Devletle Tanımlanan Kamunun Millete Tahvili ve Kamusal Alanının Reddi

Türkiye’de uygulanan türban yasağının, özellikle 2002 yılından itibaren kamusal alan kavramıyla meşrulaştırılması, yasağın meşruiyetini yerinden etmek isteyen İslamcı kesimlerin, kamusal alan kavramının kendisiyle mücadele etmelerini beraberinde getirmiştir. Mücadelenin odak noktası, kavramı hegemonize etmeye yöneliktir. Kamusal alanı devletin alanı olarak tanımlayan Kemalizm’e karşı, İslamcı söylemde kamusal alan “milletin alanı”na dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Aslında burada hegemonya mücadelesi veren iki kesimin kendi kısmi çıkarlarının genelleştirilmesine, yani evrenselin içeriğinin doldurulmasına (Laclau, 2003) ilişkin bir mücadele söz konusudur: Kemalist kamusal alanın savunucuları, “rejimi koruma” savıyla, İslamcılar ise “yasağın millete, milletin inançlarına rağmen uygulandığı” argümanı ile kendi kısmi çıkarlarını genelleştirmeye çalışmaktadır. Bu noktada kamusal alan kavramının bir boş gösterene dönüştüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla kavramı hegemonize etmek birbirine rakip Kemalizm ve İslamcılık arasındaki politik mücadelenin önemli ayaklarından biridir. Hegemonize etme işleminin ana eksenini ise ‘kamu’ sözcüğü oluşturmaktadır. Kamunun devlet değil halk, halkın bütünü olduğunun gösterilmesi yoluyla, kamusal alanın da halka ait bir alan olması gerektiği kanıtlanmaya çalışılmaktadır:

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı TÜRKÇE SÖZLÜK'ten “kamu” kelimesinin anlamına bakıyorum. Özellikle bu sözlüğe bakıyorum çünkü bu sözlük bir devlet kurumunun hazırladığı sözlüktür. Bu sözlükte “kamu” kelimesini karşısında, “Hep, bütün, bir ülkedeki halkın bütünü, halk amme” demiş ve örnekler vermiş. “Kamu kesimi” için de, “devlet eliyle yürütülen ekonomik işlerin bütünü” tarifini getirmiş. Kamu halkın bütünü olduğuna göre sayın Sezer de cumhurun yani bütün halkın başkanı

olduğuna göre, halkın büyük bir kısmını dışlayan, aşağılayan ve kadını dört duvar arasına hapseden düşünceye destek vererek ayrımcılık yapan davranışına kimse bir anlam veremiyor (Tosun, 25 Ekim 2003).

Alıntıda yazar, kamu sözcüğünün devletle bitştirilen anlamını, yine devlete bağlı bir kurumun hazırladığı sözlüğe başvurarak yerinden etmeye çalışmaktadır. Kamunun sözlük anlamından hareketle kamusal alanın Kemalist tasavvurdaki “devlete ait alan, devletin alanı” anlamının dönüştürülmesi amaçlanmakta ve yerine “halkın alanı, halka ait alan” anlamı ikame edilmek istenmektedir. Bu operasyonun amacı, türban yasağının meşruiyetini sarsmaktır. Çünkü kamu “halk”, kamusal alan da “halkın alanı” olarak tanımlanınca, ortodoks İslamî unsurlardan mürekkep halkın inançlarının önündeki engeller ortadan kalkmış olacaktır. Bir başka deyişle, kamusal alanın devlete ait alan olarak tanımlanması, devletin temel ilkelerinin bu alanda geçerli olmasını bir zorunluluk olarak dayatırken, halka ait bir alan olarak tanımlanması halkın “inanç, değer ve tercihlerinin” gözetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır:

Daha önce kaç kez yazdığımı hatırlamıyorum... Kamusalı belirleyen kamudur, yani halktır. Elimizde, kamusalılığı tayin eden bir tecrübe, bir ilkeler manzumesi, bir "nass" bulunmadığına göre, öncelikle kamunun *inancını, değer tercihlerini ve yaşama pratiğini* gözetmek durumundayız. Kamusalı (kamusalılığı) tayin eden kamuysa, "kamusal meşruiyet" in kaynağı da halk olmak zorundadır (Kekeç, 14 Şubat 2006).

Kamuyu devletle tanımlayan Kemalist tasavvura karşı, alıntıda “kamunun inancı, değer tercihleri ve yaşama pratiği”ne yapılan vurgu, kamunun halka tahvil edilmesine yöneliktir. Ancak burada dikkat çeken, “halkın tercihlerini gözetmek” ifadesidir. Bu ifade halkın kendi tercihlerini kendisinin dile getirmesini değil, bunları dile getirmeye *ehil* olan *birilerinin* varlığını ima etmektedir. Bu ima, İslamcı söylemin eklemlendiği muhafazakâr popülizmin vesayetçi ve seçkin söyleminin ürünüdür. Muhafazakâr popülizm de anonim bir kitle olarak kavramsallaştırdığı halkın temsilciliğine popülist seçkinleri ve aydınları *ehil* olarak görmektedir (Bora ve Erdoğan, 2004: 633). Bu söylem, çalışma kapsamında incelenen köşe yazılarında sıklıkla karşımıza çıkmakta; köşe yazarlarının halkın sesine dönüşerek halkın temsilciliği rolüne kendilerini uygun görmeleriyle somutlaşmaktadır. Halkın sesine dönüşme ya da halkın sözcüsü olma yazılarda sıklıkla görülen “halkın büyük çoğunluğu”, “ülkenin kahir ekseriyeti”, “bu toprağın insanı”, “halkımızın değerleri”, “bu toplumun eğilimi”, “milletin ekseriyeti”¹⁶ gibi ifadeler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu ifadelerle yazarlar, halkın çıkarlarını bilen ve halkın çıkarlarını savunan bir konuma yerleşerek kendilerini halkın sözcüsü haline getirmektedirler. Milli iradesinin seçim sonuçlarıyla tecelli ettiğine ilişkin

argümanın İslamcı söylemde hakim olduğu hatırlandığında, halkın kendi ihtiyaç, çıkar ve beklentilerini kendisinin ifade etmesinin değil, bu çıkarları bilenlerin ifade etmesinin öngörüldüğü ortaya çıkmaktadır.

İslamcı söylemde kamu sözcüğü üzerindeki mücadele aynı zamanda bir soruna da işaret etmektedir: Kamu kimdir/nedir? İslamcı söylemde işaretlendiği gibi halk ya da millet midir? Kamusal alan neresidir? Kamusal alan, herkese açık alan mıdır? Bu durumda kamusal mekân neresidir ya da kamusal alan ile kamusal mekân aynı şeye mi işaret eder? Kamusal alana ilişkin yazın, kamusal alanın aktörlerinin ya da kamunun, tek tek bireylerin toplamından daha farklı bir şeye işaret ettiğini göstermektedir. Habermas'ın, *KYD*'de, kamusal alanı “özel şahıslar gövdesine dayanan, özel alanın içinde, ancak özel ekonomik çıkarlardan bağımsız ve devlet aygıtının dışında” bir alan olarak tanımlarken vurguladığı nokta, burada “eleştirel-rasyonel aklın” devreye sokulmasıdır. Bu bağlamda Habermas'a göre kamusal alan, kamusal otoritelerin, esasında özel alana ait, ancak kamusal düzenlemelere konu olan meselelerle ilgili olarak eleştirildiği bir alandır. Arendtçi kamusal alan tasavvurunda da benzer bir vurgu bulunmaktadır. Arendt, “insanların ahenkli olarak eylediği” her zaman ve her yerde bir kamusal alan ortaya çıktığını savunmaktadır. Toplumlaşmacı kamusal alan, özgürlüğün ortaya çıkabileceği bir alan olarak, herhangi topografik ya da kurumsal anlamda bir alan değildir. Halkın *ahenkli eylemediği* bir kasabanın toplantı salonu ya da bir kent meydanı bu bağlamda bir kamusal alan değildir. Ama örneğin bir askeri hava üssünün inşa edilmesini durdurmak amacıyla yapılan bir gösterinin mevkisi ya da nesnesi oldukları takdirde bir tarla ya da bir orman da kamusal alan haline gelebilir (Benhabib, 1999: 129). Bu bağlamda, bir kamunun oluşması için insanların ortak bir mekânda bir araya gelmesi yeterli olmamaktadır. Taylor'un (2006: 91) belirttiği gibi mahrem bir sohbet etmek, bir kutlama yapmak ya da futbol maçı seyretmek için olsun insanlar belli bir amaç için toplandıklarında bir tür ortak mekân kurulur. Bir araya gelen insanlar ortak bir amacı paylaşmakla birlikte, kurulan bu ortak mekân, kamusal alan değildir. Bu noktada kamusal alan ile kamusal mekânın farkı ortaya çıkmaktadır. Kamusal mekân, kamusal alan olma potansiyeli taşıyan herkese açık yerdir (Alankuş-Kural, 1995); ancak bu potansiyelin fiiliyata dönüşmesi için, kamusal alanın siyasi yönetim ve örgütlenmeden bağımsız olması ve meşruiyet ilkesi olarak iş görmesi gerekir (Taylor, 2006: 92).

“Halkın alanı”, “halka ait alan” olarak kamusal alan kavramının “herkese açık olma” anlamında kamusal mekânlara işaret ettiği söylenebilir. Ancak kamusal mekânlarda bulunan

'halk'ın, yalnızca orada *bulunmak* itibariyle bir kamu oluşturamayacağı açıktır. Dolayısıyla İslamcı söylemin hegemonya mücadelesinin kamusal alandan ziyade kamusal mekânlarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Mücadelenin mekânlara ilişkin olmasında, Kemalist kamusal alan tasavvurunun mekânsal boyutunun ağırlıklı olması etkili olmakla birlikte, aynı zamanda, İslamcı söylemin eklemlediği vesayetçi ve seçkinçi söylem de etkilidir. Burada halkın kendi çıkar, ihtiyaç ve isteklerini dile getirmesi değil, bunların bilgisine halihazırda sahip olan popülist seçkinlerin halk adına dile getirmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla halkın eleştirel-rasyonel aklı devreye sokup kamu otoritelerini eleştirerek bir 'kamu'ya dönüşme imkânı ortadan kalkmaktadır. Hegemonya mücadelesinde kamusal alan kavramını hegemonize etme işleminin başarısızlığa uğraması, İslamcı söylemde kavramın dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Dışlamaya yönelik olarak bir dizi strateji uygulanmaktadır. Bu stratejiler, 'kavramı yok sayma', 'kavramın *muğlak* olduğu varsayımıyla tartışmalara temel teşkil edemeyeceğini ileri sürme' ve 'meşruiyetini sarsmak üzere kavramla oynama' şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kavramı yok sayma, hukuka yapılan başvuruya dayanmaktadır:

Sayın A.Necdet Sezer, Cumhurbaşkanı olduktan 2 yıl sonraya kadar duyulmamış bir kavram geliştirdi. Daha önce hiç duymamıştık. Yoktu öyle bir kavram. İdeolojisini adaletten önde tutan birtakım kamu görevlisi, "kamusal alan" kavramını sınırlarını istedikleri şekilde yaygınlaştırabilirdi... Çok zaman kendisiyle ters düştüğüm ve sık sık eleştiriye tabi tuttuğum Adalet Bakanı sayın Cemil Çiçek bakan neyi ifşa ediyor: "Kamusal alan kavramı hukuki değildir!" Yani? Yanisi, manisi hukuki bir kavram olmayan, hukuken bir değer statüsü taşımayan "kamusal alan" için Türk milleti yıllarca çene çaldı, kıymetli zamanlar heba edildi (Karakoç, 15 Şubat 2006).

Alıntının yazarı, türban yasağının kamusal alan kavramına dayanılarak meşrulaştırılması karşısında kamusal alan kavramının hukuki olmadığına ilişkin bir argüman geliştirmektedir. Hukukta yeri olmayan bir kavramın kullanılması, Kemalist kamusal alan tasavvurunun savunucularına bitiştirilmektedir. Hukuka yapılan başvuru temelinde yürütülen hegemonya mücadelesi, aynı zamanda kamusal alanın hukuka indirgenmesiyle de sonuçlanmaktadır.¹⁷ Bu indirgeme, mücadele halindeki her iki taraf için de geçerlidir. Yasağın savunucularından eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, "Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik kararlarına göre, artık, Anayasa'yla bağdaşmayacağı için, kamusal alanda başörtüsünü serbest bırakacak bir yasal düzenleme yapılması olanaksızdır" derken kamusal alanın hukuktan yola çıkarak ele almakta; bunun karşılığında yasağa karşı çıkanlar da kavramın hukukta yeri olmadığını ve bu nedenle türban yasağının bu temelde savunulamayacağını ileri sürmektedirler. Varış noktaları farklı olmakla birlikte, kalkış noktaları aynı olan bu iki argümanın savunucuları, kamusal alanın temel üreticisi konumuna

hukukun kaynağı olarak devleti koymaktadır. Oysa Özbek'in (2004: 525) de belirttiği gibi, kamusal akıl liberal demokratik bir düzende parlamento ve anayasa mahkemelerinin ürettiği akılla sınırlandırıldığında bile, bu akli meşru hale getiren ilke, çağdaş bireysel haklar ve kamu özgürlüklerinin güvence altına alınması ve geliştirilmesidir.

İkinci strateji, kamusal alan kavramının *muğlâk* olduğunun işaret edilmesi yoluyla, bu kavramın türban tartışmalarına temel oluşturamayacağının vurgulanmasıdır. Bu doğrultuda kullanılan “henüz tarifi yapılmamış iki kelimele bir tabir”, “siyaset teorisinde bile kıran kırana tartışmaların yaşandığı ve üzerinde ittifak edilmiş bir tanımın ve çerçevenin bulunmadığı ‘kamusal alan’ kavramı”, “mutabakata varılmış bir tanımlı...olmayan”¹⁸ gibi ifadeler bu stratejinin örneklerinden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kavramın muğlâklığı, kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırların sabit olmamasıyla ilişkilendirilmektedir. Kamusal alan kavramlaştırılmalarına yönelik temel itirazların, kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırların mutlaklaştırılmasına ilişkin olduğu düşünüldüğünde, İslamcı söylemde kavramı dışlamak üzere uygulanan bu stratejinin anlamı ortaya çıkar. Özellikle, feminist teorisyenlerin, “kişisel olan politiktir” sloganı etrafında, bu iki alan arasındaki sınırların sürekli olarak müzakereye açık tutulması yönündeki talepleri, demokratik bir politikanın gereği olarak belirlemektedir. Özel alana ait olduğu gerekçesiyle herhangi bir sorunun, talebin ya da ihtiyacın özel alanda tutulması, belirli toplumsal grupların dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, İslamcı söylemde ortaya çıkan iki alan arasında net bir sınırın olması talebi demokratik politikanın gerekleriyle örtüşmemektedir.

Kamusal alan kavramının hegemonize edilememesi sonucu uygulanan üçüncü strateji ise, kavramla oynamak olarak belirlemektedir. “Tabusal alan”, “kamusal hale”, “kamusal alan zıppıktısı”, “kamusal alan illüzyonu”, “kamusal yasak alanı”¹⁹ vb. nitelermeler ve sözcük oyunları, kavramın *ciddiyeti* sarsılmaya çalışılmaktadır. Kavrama yönelik bu olumsuz ve alay içeren yaklaşımın gerisinde, kamusal alan kavramının türban tartışmalarına temel teşkil etmesini engelleme isteği bulunmaktadır. Zira kavramın meşruiyeti sarsıldığında, yasağın da meşruiyetinin sarsılacağı ve böylece türbanlı kadınların kamusal alan kazanmaları önündeki engelin de ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir.

Türbanlı kadınların kamusal alana girmesini sağlamak üzere, bir yandan kavramın İslam ile tanımlanan “milletin alanına” dönüştürülerek hegemonize edilmek istenmesi, diğer

yandan ise kavramın dışlanması biçiminde ortaya çıkan mücadelenin, kamusal alanın demokratikleştirilmesi açısından önemli arazlar barındırdığını söylemek mümkündür. “Milletin alanı” olarak kamusal alan kavramı, Ortodoks İslam ile tanımlanan unsurlar dışındaki tüm tikellikleri dışlamaya neden olmaktadır. Kavramın özellikle de hukuki metinlerde olmayışı ve üzerinde mutabakata varılmış bir tanımının bulunmaması gibi nedenlerle dışlanması ise, bireylerin devlet karşısında kendi ihtiyaç, çıkar ve beklentilerini dile getirmelerini sağlayan kanalların yok sayılması anlamına gelmektedir.

Sonuç

1980’lerin ortalarından başlayarak, özellikle de 1990’larda bir karşı hegemonya yaratmayı başaran ve Kemalizm’in anlam ve değerleri üzerinde mücadele eden İslamcı söylemde, türban yasağı tartışmaları çerçevesinde Kemalizm’in kamusal alan anlayışı da sorgulanmakta ve dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Türbanlı kadınların ve dolayısıyla İslami yaşam biçiminin kamusal alana girmesine olanak sağlayacak biçimde gerçekleştirilmeye çalışılan bu dönüştürme işleminin eksenini, İslamcı söylemde harekete geçirilen devlet-millet ya da diğer ifadeyle seçkinler-halk karşıtlığıdır. Bu karşıtlık ile ifade edilen, devletin ve devleti elinde tutan “bir avuç seçkinin”, “azınlığın” halktan kopuk biçimde halkın değerlerine, inançlarına aykırı biçimde hareket ettiği ve bunları halka dayattığıdır. Türban yasağı da, devletin ve devletçi seçkinlerin halka rağmen gerçekleştirdiği dayatmalardan biri olarak görülmektedir. Bu çerçevede, türban yasağını ortadan kaldırmak üzere verilen mücadelede uygulanan temel strateji, mücadele sürecinde kullanılan karşıtlıkların ilk kısmında yer alan kavramları aşındırmak ve ikinci kısımda yer alanları olumlamaktır. Bu karşıtlık düzeyinde yürütülen hegemonya mücadelesinde, halk ve millet kavramları birer boş gösteren haline gelmektedir. Kemalizm’in halk ve millet kavramlarını dinsel bağlılıklardan arındırarak seküler bir zeminde kurma çabasına karşı, İslamcı söylemde bu kavramlar bir dinsel topluluğu, daha doğrusu Ortodoks İslamî cemaati içerecek şekilde anlamlandırılmaktadır. Bu kavramlar, Ortodoks İslamî cemaate işaret eder biçimde anlamlandırıldığında, bu cemaatin dışında kalan diğer tüm heterojen unsurlar, diğer mezhep ve dinlerden olanlar ile inançsızlar dışlanmaktadır.

Kemalizm’in, halkı siyasal süreçlerden ve kamusal alandan dışlamaya dönük seçkinci söyleminin, İslamcı söylemde muhafazakâr popülizmin vesayetçi ve seçkinci söylemine dönüştürülmeye çalışılması da, İslamcı söylemde karşı olunanın seçkincilik değil, Kemalist seçkincilik olduğunu ortaya koymaktadır. Zira bu vesayetçi ve seçkinci söylemin, halkın

kendi ihtiyaç, çıkar ve beklentilerini dile getirmesinin önündeki kanalları tıkaması, yerine bunların bilgisine “ehil” kişilerin, yani İslamcı seçkin ve aydınların, halk adına bunları dile getirip gözetmesi, halkın kamuya dönüşmesine engel olmaktadır. Bir insanlar topluluğunun kamuya dönüşebilmesinin en temel koşulu, “ortaklaşa söz ve eylem” ya da “eleştirel-rasyonel aklın devreye sokulması”dır. Ancak İslamcı söylemde kavramsallaştırıldığı biçimiyle ortaklaşa söz ve eylem, eleştirel-rasyonel akıl yok sayılmakta, kamusal alan, yalnızca kamusal alanda *bulunmaya*, yani *görünürlüğe* indirgenmektedir. Böylece, kamusal alanı halkın alanına dönüştürme işlemi, İslamî yaşam biçiminin kamusal alana *sızmasının* bir yolu haline gelmektedir. Bu anlamda, demokratik bir meşruiyet ilkesi olarak iş gören kamusal alan da ortadan kalmakta ve kamusal alandan devletin sökülmesi işleminin, daha ziyade devletin laik niteliğine yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda İslamcı söylemde, esasen devletin değil, İslamî yaşam biçimine ait göstergelerin dışlanmasına neden olan laiklik ilkesinin yerinden edilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Kamusal alana nelerin dahil olduğunun, kamusal alanının sınırlarının yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlayan türban sorunu etrafında gerçekleşen tartışmalar, kamusal alanın devletle bitştirilen anlamının sorgulanması itibariyle demokratik bir potansiyel barındırmaktadır. Zira bu sorgulama, farklılıklarını kamusal alana taşınması engellenen diğer tüm tikelliklerin kamusal alanına olanak yaratacak bir niteliğe sahiptir. Ancak çalışmada işaret edildiği gibi, Kemalist kamusal alanın dönüştürülmesi işleminin, yalnızca türbanla ve dolayısıyla İslami yaşam biçimiyle sınırlandırılması bu potansiyelin önüne geçmektedir.

SON NOTLAR

*Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Ankara.

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda 2008 yılında tamamlanan "Hegemonik Söylem Karşısında Siyasal İslam'ın Kamusal Alan Tasavvuru: Türkiye'de Türban Tartışmaları" başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümünün gözden geçirilerek hazırlanmış versiyonudur. Bu çalışmaya verdiği destek için Doç. Dr. Beybin Kejanlıoğlu'na çok teşekkür ederim.

² İslamcı söylemin bir karşı hegemonya yaratmayı başarması, gerek siyasal alanda İslamcı partilerin giderek güç kazanması ve iktidar olması, gerekse kamusal yaşamda İslamî yaşam biçimlerinin daha fazla görünür hale gelmesiyle açığa çıkmaktadır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından "ulusal birliği tesis etmek üzere" Türk-İslam Sentezi'nin benimsenmesinin yanı sıra bu dönemde İran İslam Devrimi'nin diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye'deki İslamcı hareketlere sınırlı da olsa "güç" vermesi, 1980'lerde uygulanmaya başlayan neo-liberal ekonomi politikalarının geleneksel olarak dindar olan Anadolu sermayesinin güçlenmesine katkıda bulunması, küresel ölçekte modernliğin krizinin İslamcılar tarafından Kemalizm'in eleştirisinde kullanılması (Öniş, 2001; Güllalp, 2002; Çaha, 2004) gibi faktörlerin de etkisiyle İslamcılık, bir karşı hegemonya yaratarak Kemalist hegemonyanın anlam ve değerleri üzerinde mücadele etmeye yönelmiştir.

³ 1970 yılından beri yayımlanan *Yeni Asya*'nın sahipleri Nur cemaatinin en büyük gruplarından Yeni Asya grubudur. Siyasetle her zaman yakından ilgilenen Yeni Asyacılar, geleneksel olarak DP-AP-DYP çizgisini desteklemişler; İslamcı siyasal oluşumlara sıcak bakmamışlardır (Çakır, 2002: 95-100). 1970'ten beri yayımlanan *Milli Gazete* ise Milli Görüş'ün yayın organıdır. MNP-MSP-RP-FP-SP çizgisini desteklemektedir. 1986 yılında Fehmi Kuru yönetiminde yayın hayatına başlayan *Zaman*, yayımlandığı ilk dönemde bağımsız Müslüman aydınların yönetiminde farklı konulara değinmiş ve Türkiye'de bağımsız bir İslamcı kimliğin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Sahiplerinin ortaya çıkan durumdan rahatsız olması sonucu kısa bir süre için *radikal* görünümlü bir kesimin eline geçen *Zaman*, daha sonra Mehmet Şevket Eygi'nin yönetiminde sağcı bir rotaya oturmuştur. Gazete, daha sonra Fethullah Gülen cemaatinin eline geçmiştir. Gülen cemaati, 1988 yılından itibaren gazeteyi ANAP iktidarı savunuculuğuna ve resmi ideoloji takipçiliğine çekmiştir (Çakır, 2002, s.109-110). Gazete, günümüzde AKP destekçiliğiyle öne çıkmaktadır ve Türkiye'nin en çok satan gazetelerinden biridir. *Yeni Şafak*, Eylül 1994 yılında Hekimler Birliği Vakfı Başkanı Yakup Yönten ve Tufan Mengi'nin öncülüğünde kurulmuştur. Vakıf, gazeteyi bir buçuk ay çıkardıktan sonra ekonomik zorluklar nedeniyle yayına ara vermiş, gazete daha sonra, dönemin Ensar Vakfı Başkanı Ahmet Şişman tarafından satın alınmış ve 23 Ocak 1995 tarihinde farklı bir kimlikle yayına başlamıştır. Gazeteye daha sonra Mahmut Kış ortak olmuş, ilerleyen zamanlarda Kış ailesi gazetenin tek başına sahibi olmuştur. Gazetenin şimdiki imtiyaz sahibi Feza Gazetecilik A.Ş. Adına Ali Akbulut, Genel Yayın Müdürü ise Ekrem Dumanlı'dır (www.zaman.com.tr). *Anadolu'da Vakit* ise 12 Eylül 1993'te *Beklenen Vakit* adıyla yayın hayatına başlamış, Vakit isminin ticari kullanım hakkını satın almadığı için bir süre sonra adını *Akit* olarak değiştirmiştir. 2001 yılının Aralık ayında ise hakkında açılan tazminat davalarının çokluğu nedeniyle iflas eden *Akit*, *Anadolu'da Vakit* adıyla yayın hayatına devam etmiştir. (arsiv.zaman.com.tr/2001/12/04).

⁴ Laclau ve Mouffe'un geliştirdiği söylem kuramı ile eleştirel söylem çözümlenmeleri arasındaki en belirgin farklılıklardan biri, ilkinde söylemin dilsel ve dil dışı arasında bir ayrım yapmayan daha geniş bir kavrayışla ele alınmasına karşılık, ikincisinde daha ziyade "dil olarak söylem" (Phillips ve Jorgensen, 2002) olarak tanımlanabilecek daha dar bir kavrayışın bulunmasıdır. Bu kavrayış içinde, eleştirel söylem çözümlenmesi başlığı altında sınıflandırılan yaklaşımlar, metin yönelimli olmakla birlikte, toplumsal pratiğin söylemsel olmayan yanları ile diyalektik ilişkisi içinde metinleri çözümler. Yalnızca metne değil, metnin üretimine yol açan toplumsal süreç ve yapılar ile tarihsel/toplumsal özneler olarak kişilerin veya grupların metinlerle etkileşimleri boyunca anlam yarattıkları toplumsal yapı ve süreçleri de hesaba katar. Eleştirel söylem çözümlenmesinin amacı da, bu bağlamda "dil, iktidar ve ideoloji arasındaki ilişkilerin incelenmesi" olarak ortaya çıkar. Ancak söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin teorik olarak nasıl ayırt edileceği ve diyalektik ilişkinin ampirik olarak nasıl gösterileceğine ilişkin teorik problemler, eleştirel söylem çözümlenmelerinin sorunlu yanlarından biridir. Eleştirel söylem çözümlenmeleri içinde ortaya çıkan bir başka sorunlu yan ise iktidarın kavramsallaştırılma biçimidir. Her

ne kadar bazı yaklaşımlar Foucaultcu anlamda bir iktidar tanımlaması benimseyerek iktidarı öznelerin ve failerin yaratıldığı bir güç olarak tanımlasalar da, aynı zamanda bir sosyal grubun diğer sosyal gruplara boyun eğdirmelerini kuramsallaştırmak üzere ideoloji kavramını kullanarak Foucault'dan ayrılırlar. Medya çalışmaları alanında, özellikle de haber çözümlemelerinde sıklıkla başvurulan van Dijk'in söylem çözümlemesi modeli, iktidarı "istismar" olarak kavrar. Bu modelde iktidar her zaman baskıcıdır, belirli çıkar gruplarıyla birlikte kullanılır ve pasif öznelere empoze edilir. İktidara yönelik bu yaklaşım hem iktidarın postyapısalcı kavrayışıyla (üretici olduğu kadar baskıcı) hem de Gramsci'nin hegemonya kavramıyla karşıtlık içindedir. İktidara yönelik bu kavramsallaştırma, van Dijk'in direniş olasılığını göz ardı etmesine yol açmaktadır. van Dijk, aktif yorumcu ve çok anlamlı metin üzerine olan görüşleri takip etse de, metinlerin ideolojik etkilerini olmuş gibi varsayar. Van Dijk'in tersine Fairclough ise geliştirdiği modelde toplumsal pratiklerin analizinde Gramsci'nin hegemonya kavramına merkezi bir yer vererek, bu kavram aracılığıyla söylemsel değişmeyi açıklamaya yönelir. Eleştirel söylem çözümlemeleri içinde teorik olarak en sofistike yaklaşımlardan biri olan Faircloughcu çözümlemenin, bu çalışmada tercih edilmemesinin nedeni ise Gramsci'nin hegemonya kavrayışındaki özcü öğelerin terk edilmemiş olması ile söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler arasındaki ayrımın sürdürülüyor olmasıdır (Phillips ve Jorgensen, 2002; Carpentier ve De Cleen, 2007; Fairclough, 1996, van Dijk, 1998).

⁵ Liberal geleneğin kamusal alan modelinin temelleri, John Locke, John Stuart Mill, von Humboldt ve Benjamin Constant'ta bulunabilir. Avrupa liberalizminin kurucularından Constant, modern toplumun üyelerinin "özel varoluş"u ile "kamusal varoluş"u arasında keskin bir ayrım yapmış; ilkini aile, yakın dost çevresi, bireysel üretim ve tüketim alanları ve bireysel inançlar/tercihler dünyasıyla tanımlarken, ikincisini siyaset dünyasındaki faaliyetleri tanımlamada kullanmıştır. Constant'ın düşüncesinde bu bölünme, modern dünyada siyaseti anlayabilmenin önkoşulu olarak yer bulmuştur. Liberalizmin kurucularından olduğu varsayılan von Humboldt ise insan için en iyi olanın bireyin kendini geliştirmesi olduğunu, bireyin kendini gerçekleştirme için yalnızca bir araç olan devletin ise bireyin refahını sağlamak adına herhangi bir girişimde bulunmaması gerektiğini savunur. O'na göre devlet, faaliyetlerini güvenliği sağlamakla sınırlamalı, mensuplarının özel hayatlarını kendi seçtikleri biçimde yaşamalarına izin vermelidir (Geuss, 2007: 23-25). Locke'da da kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım mutlaklıdır. Ayrım, Locke için siyasetin var olabilmesinin ön koşuludur. Çünkü siyasi toplum, Locke'a göre öncelikli olarak ailenin (özel alanın) tam karşıtıdır. Ailenin amacı türün devamını sağlamakken, siyasi toplumun amacı ise mülkiyetin, yaşamın ve özgürlüğün korunmasıdır (Steinberger, 1999: 303).

⁶ www.tdk.gov.tr

⁷ Cumhuriyet döneminde kadınların kamusal alana girmeleri teşvik edilmekle birlikte, bu dönemde kadınlara yönelik çifte bir söylemin bulunduğunu hatırlatmak gerekir. Bir grup seçkin kadının kamusal yaşamda yer alması teşvik edilirken, *öteki* kadınlara özel alana dair faaliyetler dayatılmıştır. Kız Enstitüleri ve daha sonra kurulan Akşam Kız Sanat Okulları *öteki* kadınların ev işlerini rasyonelleştirmeleri yönünde eğitim vermiştir (Alemdaroğlu, 2005: 66-67). Dolayısıyla Cumhuriyet'in kamusal alanı kadınları medeniyet değişikliğinin göstergesi olarak merkeze oturtmaya çalışmış, ancak burada da kadınların gerçek anlamda kamusal alan kazanmasını engellemiştir. Kadınlar "medeniyet değişikliğinin taşıyıcıları" olarak kamusal alanda yalnızca *sergilenmiş*, Kadioğlu'nun da (1999: 108) belirttiği gibi aslında kadınların birincil sorumlulukları büyük ölçüde özel alanda kalmıştır. Kemalist reformlar, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin gelişmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak, onların cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını artırmayı amaçlamıştır (Arat, 1998: 52).

⁸ Kadınların örtünmesinin bu bağlamda, sınıfsal bir eksenini bulduğunu söylemek mümkündür. Alt sınıftan ve dolayısıyla eğitimsiz kadınların, kamusal mekânlarda örtülü olarak bulunmaları ya da çalışmaları sorun yaratmazken, "modernist pratiklerin ve yaşam biçimlerinin sergilendiği alanlarda" yer bulabilen orta ve üst sınıflardan eğitilmiş kadınların örtülerinden kurtulmaları beklenmiştir. Feride Acar (1996), Türkiye'de kadınların yüksek öğretim deneyimlerine ilişkin yaptığı çalışmada, Türkiye'nin bu konuda Batılı ülkelere oranla daha iyi konumda olduğunu; kadın öğrenci ve akademisyenlerin dünyanın pek çok ülkesinde *erkek alanı* diye tanımlanan alanlardaki yoğunluğunun dikkat çekici olduğunu ifade etmektedir. Acar'a göre kadınların bugünkü konumlarının temelinde yukarıdan aşağıya uygulanmış devlet politikaları ve eylemleri yatmaktadır. Ancak bu reformların etkilediği kadınların büyük çoğunluğu kentli, bürokrat kökenli ve üst-orta sınıflardan gelen kadınlardır (197-198). Kemalist rejimle birlikte

yalnızca belirli sınıflara ait kadınların saygın ve iyi ücret verilen mesleklere yönelmesine ilişkin olarak Ayşe Öncü'nün açıklaması dikkat çekicidir. Öncü'ye göre üst ve orta sınıflardan kadınların serbest mesleklere girişi, Cumhuriyet'in hızlı gelişme koşulları altında kadroları doldurmak için izlenen yöntemin bir sonucudur. Üst ve orta sınıflardan kadınlar meslek okullarına yönelmediği takdirde, uzmanlaşmış ve teknik eğitim görmüş seçkin kadroların artışı zanaatkâr ve köylü kökenli kimselerin kadroya alınmasının gerektirecekti (Öncü, 1981).

⁹ Vurgular bana ait.

¹⁰ Vurgular bana ait.

¹¹ Aslında benzer bir yoğunluk türbanlı olarak milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın yemin edememesine ilişkin tartışmalarda da göze çarpmaktadır. Kavakçı'nın meclise yemin etmek üzere gelmesiyle başlayan olaylar, İslamcı basında milli iradenin ya da halk iradesinin hiçe sayılması olarak işaretlenmiştir. Ancak Kavakçı'nın milletvekili seçildiği 1999 seçimlerinde FP oyların %15.39'unu alarak üçüncü parti olabilmiştir. Partinin önceki seçimlerden daha az oy alması, milli iradenin türbanı istediğine dair argümanı zayıflatmıştır. Oysa 2002 seçimlerinde AKP'nin birinci parti olarak çıkması, milli irade argümanını güçlendiren bir etki yaratmıştır.

¹² Bu siyaset anlayışının önemli bir örneğini, 2008 yılının şubat ayında oylanın türban yasasına ilişkin tartışmalarda da görebiliriz. AKP ve MHP arasındaki ittifakla gündeme gelen yasaya ilişkin tartışmalarda, yasaya destek veren partilerin oyları toplanarak, milli iradenin düzenlemeye onay verdiği ve uzlaşmanın sağlandığı iddia edilmiştir. Bu iddia, seçim sonuçlarını kamusal tartışmaya, ortak akıl yürütmeye eşitleyerek toplumun çeşitli kesimlerinden gelen farklı seslerin duymazdan gelinmesine olanak yaratmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin türbanı serbest bırakan düzenlemeyi iptal etmesinin ardından sıklıkla duyulan soru ise "411, 9'dan büyük mü?" sorusu olmuştur. Bu soru ile yasayı iptal eden Anayasa Mahkemesi üyelerinin, onay veren 411 milletvekilinin oyunu, yani milli iradeyi hiçe saydığı ifade edilmiştir.

¹³ İfadelerin alındığı kaynaklar: Güleçyüz, 23 Kasım 2002; Karakoç, 15 Şubat 2006; Karaalioğlu, 10 Mayıs 1999.

¹⁴ İfadelerin alındığı kaynaklar: Bumin, 23 Kasım 2002; Üzmez, 14 Temmuz 2004; Odabaş, 1 Kasım 2003; Çakır, 28 Kasım 2002.

¹⁵ Meseleyi bu biçimde çerçeveleyen bazı yazılar: Kuru, 29 Ekim 2003; Özkan, 11 Şubat 2006; Alpay, 16 Şubat 2006; Karakaya, 12 Şubat 2006.

¹⁶ İfadeler alındığı kaynaklar: Ilıcak, 13 Mayıs 1999; Kaplan, 12 Temmuz 2004; Şeker, 4 Mayıs 1999; Ünal, 19 Şubat 2006; Taşgetiren, 23 Ekim 2003; Kaplan, 3 Temmuz 2004.

¹⁷ Gülsüm Depeli de kamusal alan kavramının, gerek İslamcı gerekse *Kemalist-laik* basın tarafından hukuk/yasa alanının ve terminolojisinin içine yerleştirilmeye çalışıldığı yorumlara işaret etmektedir. Depeli'ye göre bu yorumlamalar, kavramın özgürlük, özgürleşim, siyasal eylem, demokrasi, çoklu kamusalıklar bağlantılarına temas edememiş; bu nedenle, siyaset felsefesinde, özgürlüklerin sınırlarını genişletmek üzere, genellikle devletin dışında tartışılan kavram, Türkiye'de "devletin düzenleme olanakları çerçevesinde" hakların ve özgürlüklerin sınırlarını saptamak üzere operasyonelleştirilmeye çalışılmıştır (2007: 34-35).

¹⁸ İfadelerin alındığı kaynaklar: Şimşek, 3 Aralık 2002; Dursun, 5 Aralık 2002; Bulaç, 27 Kasım 2002.

¹⁹ İfadelerin alındığı kaynaklar: Korucu, 10 Şubat 2006; Kekeç, 13 Şubat 2006; Karakoç, 15 Şubat 2006; Korkmaz, 31 Ekim 2003; Murat, 10 Şubat 2006.

KAYNAKÇA

ACAR, F. (1996), "Türkiye'de Kadınların Yüksek Öğrenim Deneyimi", Necla Arat (ed.), Türkiye'de Kadın Olmak, İstanbul: Say Yayınları, ss.195-211.

ALANKUŞ-KURAL, S. (1995), Temsili Kamuoyu: Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekanlar, Ankara, Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması.

ALEMDAROĞLU, A. (2005), "Politics of Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey", Body&Politics, 11(3), ss. 61-76.

ALPAY, Ş. (2006), " 'Kayıt dışı muhalefet' hakkında", Zaman, 16 Şubat.

ANDERSON, B. (1995), Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, (Çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis.

ARAT, Z. (1998), "Kemalizm ve Türk Kadını", Ayşe Berktaç Hacımirzaoğlu (ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 51-70.

ARENDT, H. (2003), İnsanlık Durumu, (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim.

BENHABİB, Ş. (1999), Modernizm, Evrensellik ve Birey, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı.

BORA, A. (2004), "Kamusal Alan Sahiden Kamusal mı?", Meral Özbek (ed.), Kamusal Alan, İstanbul: Hil, ss. 529-538.

BORA, T. ve ERDOĞAN, N. (2004), "Muhafazakâr Popülizm", Ahmet Çiğdem (ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, İstanbul: İletişim, ss. 632-644.

BOZARSLAN, H. (2000), "Ortadoğu ve Türkiye'de 'Milli Din' İslam ve İslamcılık", Birikim, 129.

BULAÇ, A. (2002), "Kamusal Alan, Zaman, 27 Kasım.

BUMİN, K. (2002), "Bülent Arınç'a (inadına!) övgü....", Zaman, 23 Kasım.

CANOVAN, M. (1994), "Politics as Culture: Hannah Arendt and the Public Realm", Lewis P. Hinchman ve Sandra K. Hinchman (ed.), Hannah Arendt: Critical Essays, Albany: State University of New York Press, ss. 179-210.

CARPENTIER, N. ve DE CLEEN, B. (2007), "Bringing discourse theory into Media Studies: The applicability of Discourse Theoretical Analysis (DTA) for the Study of media practises and discourses", Journal of Language and Politics, 6(2), ss.265-293.

CİZRE, Ü. (1999), Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık, İstanbul: İletişim.

CONNOLLY, W. E. (1995), Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri, (Çev. Ferma Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı.

ÇAHA, Ö. (2004), "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum", Yasin Aktay (ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul: İletişim, ss. 475-492.

ÇAKIR, R. (2002), Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar, İstanbul: Metis.

ÇAKIR, F. (2002), "Hakkın azı, çoğu olur mu?", Yeni Asya, 28 Kasım.

-
- ÇELİK, N. B. (1999), "Söylem Kuramları, Hegemonya Kavramı ve Kemalizm", *Doğu Batı*, 8, ss. 33-47
- ÇELİK, N. B. (2002), "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", Ahmet İnel (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İstanbul: İletişim, ss. 75-91.
- ÇIRAKMAN, A. (2002), "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe", Fuat Keyman (ed.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, İstanbul: Everest, ss. 105-147.
- D'ENTREVES, M. P. (1992), "Hannah Arendt ve Yurttaşlık Kavramı", *Birikim*, 55, ss. 67-81.
- DEPELİ, G. (2007), "Basındaki Köşe Yazılarında Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Bir Analiz Denemesi", *Kültür ve İletişim*, 10 (1), ss. 9-40.
- DURNA, T. (2009), *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik: Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da Halkın İnşası*, Ankara: Dipnot.
- DURSUN, Ç. (2002), *İdeoloji ve Özne: Türk-İslam Sentezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- DURSUN, D. (2002), "Kamusal alan ve farklılığı kabul etmek", *Yeni Şafak*, 5 Aralık.
- EMRE, S. A. (2002), "Kamusal alan kavramı", *Milli Gazete*, 4 Aralık.
- ERDOĞAN, N. (1998a), "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", *Toplum ve Bilim*, 78, ss. 22-37.
- ERDOĞAN, N. (1998b), "Popüler Anlatılar ve Kemalist Pedagoji", *Birikim*, 105-106, ss. 117-125.
- FAIRCLOUGH, N. (1996). *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.
- FRASER, N. (2004), "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı", Meral Özbek (ed.) *Kamusal Alan*, (Çev. Meral Özbek ve Cemal Balcı), İstanbul: Hil, ss. 103-132.
- GELLNER, E. (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan.
- GEUSS, R. (2007), *Kamusal Şeyler, Özel Şeyler*, (Çev. Gülayşe Koçak), İstanbul: YKY.
- GÖLE, N. (2000), "Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak", Nilüfer Göle (ed.), *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul: Metis, ss.19-40.
- GÖLE, N. (2001), *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul: Metis.
- GÜLALP, H. (2002), "Using Islam As Political Ideology: Turkey in Historical Perspective", *Cultural Dynamics*, 14(1), ss. 21-39.
- GÜLEÇYÜZ, K. (2002), "Huruç ve sonrası", *Yeni Asya*, 23 Kasım.
- GÜLEÇYÜZ, K. (2003), "Ramazan ve Cumhuriyet", *Yeni Asya*, 29 Ekim.
- HABERMAS, J. (2000), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İstanbul: İletişim.
- HEPER, M. (2006), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, (Çev. Nalan Soyarık), İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

HOWARTH, D. R. ve STAVRAKASIS, Y. (2000), "Introducing Discourse Theory and Political Analysis", David R. Howarth, Aletta J. Norval, Yannis Stravakasis (ed.), Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change, Manchester University Press, ss. 1-23.

ILICAK, N. (1999), "Bozkurt'un tırnakları, Asena'nın başörtüsü", Yeni Şafak, 13 Mayıs.

İNSEL, A. (2003) " 'Tikelci Evrensellik' Mümkün mü?", Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, İstanbul: Birikim, ss. 7-14.

KADIOĞLU, A. (1999), Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, İstanbul: Metis.

KAPLAN, M. (2004), "Kınacılar kiminle beraber?", Anadolu'da Vakit, 3 Temmuz.

KAPLAN, Y. (2004), "Avrupa'nın 'örtülü' tavrı ya da seküler insanın ve dünyanın çöküşü (1)", Yeni Şafak, 12 Temmuz.

KARAALIOĞLU, M. (1999), "FP davası üsluptan reddedilmelidir", Yeni Şafak, 10 Mayıs.

KARAKAYA, H. (2006), " 'Kötü örnek'(!)ler... Ve Teziç'e birkaç söz!", Anadolu'da Vakit, 12 Şubat.

KARAKOÇ, A. (2006), "Etme ki bulmayasın", Anadolu'da Vakit, 15 Şubat.

KAYA, İ. (2000), "Modernity and Veiled Women", European Journal of Social Theory, 3(2), ss. 195-214.

KAZCI, M. E. (2006), "Türkiye'ye Eyfel'den bakmak", Anadolu'da Vakit, 21 Şubat.

KEJANLIOĞLU, B. (1994-95), "Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı", Birikim, 68-69, ss. 39-64.

KEKEÇ, A. (2006), "Demek ki türban 'kadınlığından utananlar'ın örtüsü!", Yeni Şafak, 14 Şubat.

KEYDER, Ç. (1995), "Kimlik Bunalımı, Aydınlar ve Devlet", Sabahattin Şen (ed.), Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul: Bağlam, ss.151-156.

KEYMAN, F. (1999), Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim, İstanbul: Bağlam.

KIZILTAŞ, E. (2002), "Bu trajedi artık bitmeli", Milli Gazete, 26 Kasım.

KORU, F. (2003), "Çıktık açık alınla...", Yeni Şafak, 29 Ekim.

KÖKER, L. (1995), Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul: İletişim.

LACLAU, E. (1998a), "Söylem", V. Hacıkadıroğlu, (Yay. Haz.) Felsefe Tartışmaları, 23. Kitap, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Panaroma.

LACLAU, E. (1998b), İdeoloji ve Politika, (Çev. Hüseyin Sarıca), İstanbul: Belge.

LACLAU, E. (2003), Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Birikim.

LACLAU, E. (2007), Popülist Akıl Üzerine, (Çev. Nur Betül Çelik), Ankara: Epos.

LACLAU, E. ve MOUFFE, C. (1992), Hegemonya ve Sosyalist Strateji, (Çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner), İstanbul: Birikim.

-
- MARDİN, Ş. (2002), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim.
- MARDİN, Ş. (2005), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim.
- MOUFFE, C. (2002), *Demokratik Paradoks*, (Çev. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos.
- ODABAŞ, N. (2003), “Kafaları Değiştirebilmek”, *Milli Gazete*, 1 Kasım.
- ÖNCÜ, A. (1981), “Uzman Mesleklerde Türk Kadını”, Nermin Abadan-Unat (ed.), *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- ÖNİŞ, Z. (2001), “Political Islam at the Crossroads: From Hegemony to Co-existence”, *Contemporary Politics*, 7(4), ss. 281-298.
- ÖZBEK, M. (2004), “Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri”, Meral Özbek (ed.), *Kamusal Alan*, İstanbul: Hil, ss. 515-527.
- ÖZKAN, A. (2006), “İnanç özgürlüğü sürekli daraltılıyor”, *Milli Gazete*, 11 Şubat.
- PHILLIPS, A. (1995), *Demokrasinin Cinsiyeti*, (Çev. Alev Türker), İstanbul: Metis.
- PHILLIPS, L. ve JORGENSEN, M. W. (2002), *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: SAGE.
- RAWLS, J. (2003), *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*, (Çev. Gül Evrin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ROUSSEAU, J. J. (2006), *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- SARTORI, G. (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Ankara: Yetkin.
- STEINBERGER, P. J. (1999), “Public and Private”, *Political Studies*, 47(2), ss. 292-313.
- ŞAYLAN, G. ve TEKELİ, İ. (1978), “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, *Toplum ve Bilim*, 6-7, ss. 44-110.
- ŞEKER, M. (1999), “Karga endişeli”, *Yeni Şafak*, 4 Mayıs.
- ŞİMŞEK G. (2002), “Kamusal alanda kısa turlar...”, *Zaman*, 3 Aralık.
- TAŞGETİREN, A. (2003), “Sezer’in misyon kaybı”, *Yeni Şafak*, 23 Ekim.
- TAYLOR, C. (2006), *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (Çev. Hamide Koyukan), İstanbul: Metis.
- TOKER, N. ve TEKİN, S. (2002), “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: ‘Kamusuz Cumhuriyet’ten ‘Kamusuz Demokrasi’ye”, Uygur Kocabaşoğlu (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim, ss. 82-106.
- TOPRAK, B. (1998), “Dinci Sağ”, Cemil Schick ve Ertuğrul A. Tonak (ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge, ss. 237-254.
- TOPRAK, Z. (1995), “Aydın, Ulus-devlet ve Popülizm”, Sabahattin Şen (ed.), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Bağlam, ss. 39-81.

TOSUN, R. (2003), "Bu elbise Sayın Sezer'e bol geliyor!", Yeni Şafak, 25 Ekim.

ÜNALDI, M. (2006), "Yozlaşma ve yabancılaşma", Anadolu'da Vakit, 19 Şubat.

ÜZMEZ, H. (2004), "Baş belası istemezükçüler", Anadolu'da Vakit, 14 Temmuz.

VAN DIJK, T. A. (1998), "Critical Discourse Analysis", <http://www.hum.uva.nl/~teun/cda.htm>

YEĞENOĞLU, M. (2003), Sömürgeci Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark, İstanbul: Metis.

KRİZ SONRASI KÜRESEL KAPİTALİZMİN GELECEĞİ

Serap DURUSOY*

ÖZET

ABD konut piyasası merkezli global finansal krizin oluşumu ve gelişimi çok tartışma konusu oldu. ABD ekonomisi 2008 yılında krize girdiğinde başlangıçta krizin finansal piyasalar ile sınırlı kalacağı sanılıyordu. Ancak kriz hızla reel sektörü içine aldı ve dünya ekonomisinde yılın son çeyreğinde büyüme oranında keskin düşüşler meydana geldi. Sermaye hareketlerinin serbestliği finans piyasalarındaki türev araçların sayısı ve hacminde önemli artışa yol açması krizin derinleşmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada krizlerin dünya kapitalist ekonomik sisteminin bir özelliği olduğu üzerinde durularak küresel kapitalizm süreci ele alınacaktır. Ayrıca bu krizin IMF'nin Dünya ekonomi yönetimindeki yetisini nasıl etkilediği de irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Global Resesyon, 2008 Finansal Krizi, IMF'nin Yeni Rolü, G-20.

THE FUTURE OF GLOBAL CAPITALISM AFTER THE CRISIS

ABSTRACT

The global financial crisis emerged from the subprime mortgage market in the USA has been discussed on and on since its beginning. When the ABD economy fell into recession in 2008 it was assumed that effect of crisis would be limited with financial markets. However it would not be case. Crisis affected real economy rapidly. In the last quarter of the 2009, the growth rate of world economy decreased severely. Free movement of capital caused an increase on the number and the volume of the hedges in financial markets and this turned in to an important element which made the crisis more devastating. This study argues that crisis is an intrinsic characteristic of world capitalist economic system and the process of the globalization of capitalism. The study also discusses the fact that global crisis has been affecting the ability of the IMF in conducting the world economy.

Key words: Global Resession, Financial Crisis of 2008, New Role of IMF,G-20.

Giriş

20. yüzyılın ekonomik toplumsal ve kültürel olarak biçimlenmesinde önemli bir rol oynayan küreselleşme uluslararası sistemi açıklamakta kullanılan parametrelerin neredeyse tamamen ortadan kalktığı bir dönüşümü ifade etmekte kullanılmaktadır. İçeriği ve kapsamına ilişkin tam bir uzlaşma sağlanmamakla birlikte küreselleşmeye, yaşanmakta olan sürecin tanımlanmasında hem deneysel hem de normatif gerçekliğin tanımlayıcı özelliği olarak görev yüklenmiştir. Küreselleşmenin düşünsel, sosyal ve kültürel alanda birçok etkinin yan yana yer aldığı süreci ifade ettiği yönündeki vurgularla birlikte iddiaların temel gönderim noktası iktisadi düzleme ve günümüzde yaşanan ekonomik olgunun kavramlaşmasına odaklanmaktadır. Bunun da nedeni kapitalizmin kendi mantığında yer almaktadır. Küreselleşmeyi kapitalizmin döngüsel doğasının bir gereği olarak kapitalizmin gelişmesindeki bir aşama, dinamik bir boyut ve yayılma eğilimi olarak gören bakış açısı küreselleşmeyi, kökleri kapitalizmin sistem mantığında bulunan bir değişim süreci şeklinde tanımlamaktadır. Post modern savları çürütmeye ilişkin bu bakış açısı küreselleşmenin ne olduğu tartışmalarına ilave olarak etki ve tepkilerine ilişkin kutuplaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Özellikle kapitalist ilişkilerin dünya ölçeğinde belirleyici bir aşaması olan küresel kapitalizm içerisinde ki ilişki ağı ve bu ilişki içindeki kurumlar tartışmalarda başat rol oynamaktadır. II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1944 yılında, John Maynard Keynes ve Harry Dexter White başkanlığındaki Anglo-Sakson delegasyonları tarafından Bretton Woods sisteminin finansal merkezi olarak tasarlanan Uluslararası Para Fonu (IMF), o günden beri küresel kapitalist sistemin kurumsal bir yapı taşı olarak evrilmeye devam ediyor. Öte yandan IMF, İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanan ülkeler için de Dünya Bankası ile birlikte temel kalkınma finansmanı kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak 80'li yıllarda uygulanan stand-by anlaşmaları ve yapısal uyum programları Fon'un "neo-emperyal" imajını pekiştirerek onu küreselleşme karşıtları ve Üçüncü Dünya liderlerinin başlıca hedefi haline getirmiştir. 1990'ların sonundaki Asya Krizi ise bu süreci daha da perçinlemiştir. Ardından yakın zamanda ABD'de ortaya çıkıp bütün dünyayı etkisi altına alan mortgage krizi ile birlikte küresel kapitalizme ilişkin bu bağlamdaki eleştirilerin şiddeti farklı bir boyuta bürünmüştür. Yani küresel sistemin ekonomik yansımalarının küresel düzeyde meydana getirdiği önemli sonuçlar kapitalist anlayışa ilişkin olarak da önemli değişimler yaratmaktadır (Hardt ve Negri, 2003:204).

Dünya ekonomisinde son aylarda meydana gelen değişimlerin bundan sonraki sürece muhtemel etkileri tüm ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Gerek küresel düzlemde, gerekse Amerikan ekonomisinde oluşan eğilimlerin tespiti önem taşımaktadır. Söz konusu eğilimlerin kimilerinin, daha önceki dönemlerde hiç görülmemiş gelişmeler olduğu iddia edilemez. Ancak tüm bu gelişmelerin tesadüfi olmayacak şekilde bir arada tezahür etmesinin ne gibi sonuçlar doğurabileceği üzerinde durmak yararlıdır. İşte bu çalışmada küresel kriz sonrası kapitalizmin geleceği irdelenmeye çalışılmıştır. Öncelikle küreselleşmenin ne olduğu kapitalizm ve küreselleşme arasındaki döngüsel ilişki boyutu ile ele alınmıştır. Bunu takip eden bölümde, 2007 yılında ortaya çıkıp dalga dalga yayılan krizin nedenleri ve nasıl yayıldığı irdelenmiştir. Son bölümde ise IMF'nin kriz yönetimi imajının sarsılması ile birlikte kriz sonrası süreçte kapitalist dünya ekonomisinin nasıl yönetileceği irdelenmiştir.

Kapitalizm ve Küreselleşme Döngüsü

İçeriği ve kapsamına ilişkin tam bir uzlaşma sağlanmamakla birlikte küreselleşme, yaşanmakta olan sürecin tanımlanmasında hem deneysel hem de normatif gerçekliğin tanımlayıcı özelliği olarak görev yapmaktadır. Küreselleşme üzerine yapılan çalışmalar daha çok dünya koşullarındaki değişimin temellerini salt nesnel ekonomik göstergelerde arayan yada uluslararası örgütleri, finansal sistemin çıkarlarına uygun bir ideoloji olarak değerlendiren ve monolojik varlıklar şeklinde tanımlayan bir bakış açısı sergilemektedir.

Küreselleşme, düşünsel sosyal ve kültürel alanda bir çok etkinin yan yana yer aldığı ve iç içe geçtiği süreci ifade ettiği yönündeki vurgularla birlikte(Appadurai,1990:s.295) iddiaların temel gönderim noktası iktisadi düzleme ve günümüzde yaşanan ekonomik olgunun kavramsallaştırılmasına odaklanmaktadır. Bunun da nedeni kapitalizmin kendi mantığında yer almaktadır. Nitekim küreselleşmeyi dünya kapitalist ekonomisi, ulus devlet sistemi,ve uluslar arası askeri iş bölümü bağlamında tartışan Giddens en önemli rolü küresel olarak kendini etkin kılan kapitalist ekonomiye vermiştir (Giddens,1991). Küreselleşme ve kapitalizm arasındaki döngüsel ilişki süreç ideoloji- strateji ve teknoloji bağlamında ele alınabilir (Petras ve Veltmeyer, 2006:11-12, Ercan, 2006:66-67). Bu döngü aynı zamanda küreselleşmenin ne olduğunun anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

Küreselleşme Kapitalizmin Tarihsel Olarak İçinden Geçtiği Sürecin Aşamasıdır.

Küreselleşme hiç kuşku yok ki ekonomik değerlere diğer bütün değerlerin yanında öncelik tanıyan ancak tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal kültürel ekonomik

değerlerden bağımsız olarak düşünülemez bir olgudur. Bu bakış açısına bağlı olarak küreselleşme ekonomik olarak rekabeti, siyasi olarak ise evrensel emperyalizmi temsil etmektedir. Ancak ekonomik küreselleşme sürecine yön veren dinamikler, kapitalizmin yüksek birikim temposunun yarattığı kriz, uluslararası kapitalizmin yoğunlaşması, finansal sistemin serbestleşmesi ve bu serbestleşmeye bağlı olarak finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin önüne geçmesi olarak gösterilebilir (Yeldan,2002:21).

Küreselleşmenin düşünsel, sosyal ve kültürel alanda birçok etkinin yan yana yer aldığı süreci ifade ettiği yönündeki vurgularla birlikte (Appadurai,1990:295) iddiaların temel gönderim noktası iktisadi düzleme ve günümüzde yaşanan ekonomik olgunun kavramsallaştırılmasına odaklanmaktadır. Nitekim küreselleşmeyi dünya kapitalist ekonomisi ulus devlet sistemi ve uluslararası askeri iş bölümü bağlamında tartışan Giddens en önemli rolü küresel olarak kendini etkin kılan kapitalist ekonomiye vermiştir (Giddens,1991). Bu bakış açısı ile ele alındığında küreselleşme kapitalizmin sahip olduğu doğma ve gelişme yasalarına son derece uygun, tüm dünyayı denetimi altına alan bir süreç ve tarihsel bir aşama olarak yaşanmaktadır.Yani küreselleşme kapitalizmin gelişmesindeki bir aşama ve yayılma eğilimi olarak ifade edilmektedir. Aslında kapitalizm dünya tarih sahnesine çıktığı andan itibaren uluslararası bir bütün olarak işlemiş ve bunu sürdürerek günümüzde küresel bütünleşme düzeyine ulaşmış bir sistemdir (Hirst ve Thomson,1998:8). Böyle bir tespiti kapitalizmin kendi mantığında da bulmak olasıdır. Daha fazla kar edebilmek için kısa sürede daha az girdi ile daha fazla ürün ya da hizmet üretmek sermaye birikim sürecinin temel belirleyicileridir. Bu bağlamda kapitalizmi tanımlayan bu kriterler başlangıçtan beri kapitalizmin mekansal anlamda dünya ölçeğinde işleyen bir sistem olmasına yol açmıştır (Ercan, 2000). Bu nedenle küreselleşmenin gelişime ilişkin tartışmalar kapitalizmin geçirmiş olduğu evrelerden ulaşılmış olduğu çağdaş evre aşaması çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Küreselleşmenin tarihsel bir süreç olarak görülmesi onun gizemli bir kavram olmaktan çıkması ve uluslararası arenadaki belirleyici rolünün anlaşılması açısından da önem taşımaktadır.

Merkantilist Aşama (1500-1800): Feodalizmden olgunlaşmış kapitalizme geçiş dönemidir. İlkel sermaye birikiminin gerçekleştiği merkantilist aşama “kapitalizmin doğuş ve çocukluk aşaması” olarak da ifade edilmektedir. Dönemde kapitalizmin kutuplaşmasını yaratan politikaların uygulanmaya konulmuş, Amerika keşf edilmiş ve siyah köle ticareti yapılmıştır. Bu dönem, başat Atlantik sermayesinin egemenliği ile ticaret sermayesinin

birikim mantığına bağımlı çevre bölgelerin yaratılmasının biçimlendirdiği sanayi devrimi öncesidir.

Rekabetçi Kapitalizm(1800-1880): Klasik tekel öncesi kapitalizm aşaması veya kapitalizmin olgunluk aşamasıdır. Merkantilist geçiş döneminin sonudur. Bu dönem kapitalizmin temel biçimlerinin tanımlandığı bir dönemdir. Yani sanayi devrimi ile birlikte kapitalist üretim tarzının etkin olmaya başlaması ve kapitalizmin ulus devletleri arkasına alarak dünyayı yeniden paylaşma mücadelesine girişen tekelci kapitalizme dönüşmesi söz konusudur.

Orijinal Tekelci Kapitalizm(1880-1950): 19. yy.'ın son çeyreğinde başlayan tekelci kapitalizm dönemi veya emperyalizm dönemidir. Bu dönem iki alt döneme ayrılabilir: a)-1880-1914 yıllarını kapsayan emperyalizmin ortaya çıkış aşaması; b)-1914-1945 yıllarını kapsayan emperyalizmin ilk ciddi bunalım aşaması; Bu dönem de ulus devletlerin kurulmasına koşut bir başka özellik eşlik etmiştir. Merkezi ulusal sistemler olarak çekirdek sanayi sistemlerinin billurlaşması söz konusudur. Yani 1880'den II.Dünya Savaşı sonrası dönemde, sanayileşen ülkelerle sanayileşmeleri yasaklanan çevre ülkeleri karşılığında ikinci bir kapitalist küreselleşme dönemidir.

Kutuplaşmaların Derinleşmesi (1950-1990): Bu dönemde kendi içerisinde iki alt döneme ayrılabilir.

a)-1946-1973 yıllarını kapsayan hem merkez kapitalist ülkelerde hem de çevre kapitalist ülkelerde sürekli gelişim/büyüme aşamasıdır. Ancak bu sanayileşme eşitsiz ve dengesiz bir sanayileşmedir.

b)- 1974'ten beri sürmekte olan “neoliberal politikalar üzerinden yeniden yapılanma” aşamasıdır. Dönem, eş zamanlı olarak merkezi ulusal üretim sisteminin giderek parçalandığı ve bunların bütünleşmiş dünya üretim sistemini oluşturan unsurlar olarak yeniden birleştiği dönem olmuştur. Bu çifte aşınma kutuplaşmanın derinleşmesinin yeni görüntüsü olmuştur. (Amin,1999:13-15, See, 2000, Dobb,1992).

Küreselleşme Kapitalizmin İdeolojisi ve Stratejisidir:

Küreselleşme kapitalist ülkelere ait sermayenin (yayılmacı kapitalizmin) kendini yenileyebilmesi ve yayılma eğilimine girmesidir. Bugün de küreselleşme, kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi anlamını taşımaktadır. Örneğin 19. yüzyılda

İngiltere'nin bir dünya imparatorluğu olmasıyla 20. yüzyılda ABD'nin dünyada kazandığı ekonomik ve siyasal güç aynı mantığı taşımakta, geçmişteki sömürge imparatorluğu ile bugün ABD'nin siyasal ve ekonomik imparatorluğu arasında sermayenin belirleyici gücü açısından önemli bir fark bulunmamaktadır (Harootunian, 2006: 7). Bu bağlamda 20. yüzyılın sonlarında hız kazanan küreselleşme sürecinin gerisindeki temel dürtünün “sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi sorunu yaşayan kapitalizmin pazarı ve tekelci yapıyı genişletme ihtiyacı” olduğu söylenebilir. Yani küreselleşme dünya kapitalizminin “azalan karlar yasasının işleyişi sonucunda sürekli olarak içinde çırpındığı genel bunalımı aşmak üzere sürdürdüğü bir ekonomik ve toplumsal stratejidir” (Demirer vd., 2004: 42). Küreselleşmenin bugünkü aşaması piyasanın kendi içinden ürettiği bir süreç değil, bilinçli siyasal değişikliklerle birlikte özel amaçla tasarlanarak yaratılan ve öznesi olan bir olgu olarak görülmektedir.

Küreselleşme merkez kapitalist ülkelerin stratejisi olan sermayenin çevre ülkelere yayılcı eğilimi ile birlikte neo-liberal ideolojiye (finansal liberalizasyon, ticari liberalizasyon ve pazarın genişlemesi) dönüşerek, çevre ülkelerdeki eşitsizlik ve yıkımın kendini hissettirmesidir (Petras ve Weltmeyer, 2006: 110). 1990'lı yılların başında küreselleşmenin niteliğini ve etkilerini farklılaştıran dünya düzleminde yaşanan değişimler, pazar ekonomisi koşullarına uygun bir egemen ideoloji ve zihinsel paradigma oluşturma çabasını daha da güçlendirmiş ve bu çaba “*ideolojik anlamda itici güç*” olarak küreselleşmede rol oynamıştır. Böylece küreselleşme pazarın doğal gelişiminin sonucunda değil, devlet iktidarı tarafından desteklenen ideolojik bir projenin sonucunda ortaya çıkmıştır (Gordon, 1988: 24-64). Bu neo-liberal ideoloji kapitalist ülkeler ve küresel yatırımcılar arasındaki sıkı ilişkileri, devlet ile küresel firmaların gittikçe daha bağımlı hale gelmesini ve siyasal gündemi şekillendiren küresel firmalar içindeki karşılıklı ilişkileri gizler. Bu bağlamda küreselleşme küresel sermayenin ters etkilere karşı mümkün olduğunca korunması, bağımlı ekonomilerin dışa açılması ve onların küresel sermayeye karşı savunmasızlığı küresel iktisat o olarak ifade edilmektedir (Wood, 2006).

Küreselleşme, hiç kuşku yok ki ekonomik değerlere diğer bütün değerlerin yanında öncelik tanıyan ancak tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerden bağımsız olarak düşünülemeyecek bir olgudur. Bu bakış açısı altında küreselleşme ekonomik olarak rekabeti, siyasi olarak ise emperyalizmi temsil etmektedir. Ancak ekonomik küreselleşme sürecine yön veren dinamikler, kapitalizmin yüksek birikim

temposunun yarattığı kriz, uluslararası kapitalizmin yoğunlaşması, finansal sistemin serbestleşmesi ve bu serbestleşmeye bağlı olarak finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi olarak gösterilebilir (Yeldan, 2002: 21).

Küreselleşme Teknolojik Temellidir.

Küreselleşmeyi mümkün kılan dinamiklere ilişkin açıklamalarda, özellikle teknolojiye vurgu yapılmakta ve teknolojik gelişmenin doğa kanunu gibi küreselleşmeyi sürüklediği temelinde odaklanılmaktadır. İletişim devrimi sayesinde verilerin imajların ve sermayenin dolaşımının aşırı boyutlara ulaşması birçok alanda sınır kavramının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda üretimin uluslararası bir düzlemde düzenlenmesine yardım etmekte ve tüketim normlarının da küreselleşmesine katkıda bulunmaktadır (Falk, 2001: 40). Küreselleşmeyi yalnızca öne çıkan verilerle ortaya koymak, bunu büyük ölçüde teknolojik gelişmelere bağlamak yönündeki düşünceye göre küreselleşme teknoloji merkezli bir değişim sürecidir. “Teknolojik gerçekçi” diyebileceğimiz bu düşüncede teknoloji gibi küreselleşme de adeta kendiliğinden ortaya çıkan yansız bir gelişme olarak sunulmaktadır. Bilgisayar ağırlıklı teknolojiler, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim, ucuzlayan ulaşım hep birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştırarak, şirketlerin küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yol açmıştır. Bu artan iletişim insanların “küresel köyde” benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edinmesine neden olmuştur (Koray, 2006).

Nitekim teknolojik değişim dönemlerinin her birinin finans piyasalarının genişlemesinin ve uluslararası ticaretteki büyümeye denk gelmesinin bir rastlantı olmadığı belirtilmektedir. Beş yüzyıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin akışını sağlayan kar güdüsüdür. Bu güdü ile hareket eden şirketler, teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmektedir. T. Friedman bu değişimi teknolojinin demokratikleşmesi olarak ifade etmekte ve teknolojinin demokratikleşmesinin üretimin küreselleşmesini de beraberinde getireceğini belirtmektedir (Friedman, 1999: 31-35). Şüphesiz modern teknoloji rehbersiz bir şekilde tarih ve zamanın geleneksel değerlerini kırmıştır. Ancak ortaya çıkmakta olan karşılıklı iletişimi bulanan küresel bir topluluk ile siyasi olarak hakim, ekonomik olarak dinamik ve kültürel olarak kendine çeken bir milletin tarihsel tesadüf küreselleşme ve Amerikalılaştırma birbirine karışmış durumdadır (Brezinski, 2004: 185). Şunu belirtmek gerekir ki, küreselleşmede belirleyici unsur olarak kabul edilen teknolojiler, küreselleşmeye yönelik bugünkü büyük itkinin öncesinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda teknolojilerin eklenmesi ve uygulanması küresel büyüme üzerinde çok büyük

etkiye sahip değildir. Teknolojik ilerleme siyasal ve sosyo-ekonomik alandaki kararlar tarafından şekillendirilen küresel süreçlere eklenmiştir. Bundan dolayı küreselleşme dalgasının kökenleri neo-liberal veya serbest pazar biçimi temelinde kapitalizmin üstünlüğü ile özdeşleşen siyasal süreçte bulunabilir (Petras ve Weltmeyer, 2006: 60). İşte bu niteliksel dönüşüm dönemleri ve özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde kapitalizm teknolojik olarak kendisini yenileyebilir yapısı nedeniyle diğer ekonomik sistemlerden ve üretim yöntemlerinden önemli bir farklılık göstermektedir (Şaylan, 1996: 11). Dikkati çeken bir diğer nokta ise kapitalist sistemin kriz ile yaşabildiği ve hatta krizlerin yarattığı ortamdan kendisini yeniden üretmek için yararlanabilmesidir.

Tüm bu değerlendirmeler bağlamında ekonomik küreselleşme sürecine yön veren dinamiklerin, uluslararası kapitalizmin yoğunlaşması, finansal sistemin serbestleşmesi ve bu serbestleşmeye bağlı olarak finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihinin sanayi yatırımının önüne geçmesi ve kapitalizmin yüksek birikim temposunun yarattığı kriz olduğu söylenebilir.

Küresel Kapitalizmin Krizi.

Kapitalist ekonominin bir canlanıp bir durması, her hangi bir ülkenin ya da burjuva iktidarının yanlış politikalar uygulamasından öte kapitalist sistemin doğası gereği ve onun işleyiş yasasından kaynaklanmaktadır ve kriz küreselleşme sürecinden ayrı tutulamamaktadır. Kapitalist ekonominin büyüme dönemlerini takip eden ciddi durgunluk dönemleri dünya ekonomisini krize sürüklerken, büyüyen bir işsizlik ve büyüyen bir yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Kapitalist sistemin mekanizmaları genelde bu şekilde işlemekte ve adeta bir kısır döngü gibi geçmişte yaşananları yeniden üretmektedir. Eğer bu kapitalist mekanizmaya müdahale edilip tarihin akışı değiştirilmez ise sistem bir biçimde krizden çıkış yolu bulup yoluna devam etmektedir. Ancak krizi aşmış görünen ve büyümeye başlayan kapitalist ekonomi daha sonra bu kez eskisini katbekat aşan yeni bir kriz ile sarsılmaya başlamaktadır (Öniş ve Erdoğan, 2002: 15). Nitekim ABD’de ortaya çıkan kriz neo-liberal küreselleşmenin lideri konumundaki ülkelerinde önünde sonunda doğrudan ve olumsuz bir yönde etkileneceğini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Bu bağlamda yaşanmakta olan kriz basit bir ekonomik kriz değil, bir kere kapitalizmin dönemselsel ve kendini yeniden yapılandırmasına neden olan krizlerden birisidir. Buna Rus iktisatçı Nikolai Dimitrieviç Kondratieff’in, tezlerinden yola çıkarak “kondratieff dalgaları”

adı verilmektedir (Şengöz, 2009). Nitekim Konradieff, teorisinde Kapitalizmin çökeceğini savunmak yerine devresel bir hareketi olduğunu ve yoluna yeni bir döngüyle devam edebileceğini belirtmiştir. Çok basit olarak konradieff dalgaları daha doğrusu konradieff krizi kapitalizmin kendini elli altmış yıllık dalgalarla yeniden tanımladığı dalganın içinde, dört mevsim vardır. Dünya en son konradieff dalgalarından 1940'ların sonlarında ortaya çıkmıştır. Yaklaşık bir altmış yıl kadar o dalganın getirmiş olduğu dalgalanma içinde yaşanmıştır (Mandel, 1991).¹ Bunun ikinci yarısında neoliberal ekonominin getirdiği devleti dışlayan her şeyi tamamen piyasalar üzerinden çözmeye çalışan iktisat anlayışı dünyada ekonomik yapılanmalarda yetkili olmuştur. Bu son krizle beraber hem altmış yıllık konradieff dalgasını hem de ideolojik bir iktisat anlayışını yansıtan neo-liberal iktisat anlayışının şekillendirdiği dünya ekonomisinin kurumsal olarak da tartışılması noktasına gelinmiştir. Çünkü piyasanın belirleyiciliğinin finansal liberalizasyon bağlamında finans kesiminin önemini abartan Anglosakson modeli kapitalizmin ciddi bir darbe alması buradaki en önemli noktayı teşkil etmektedir. Kapitalizmin önemli bir ayağını oluşturan finans kesiminin bu krizin merkezi olması küresel kapitalizmin nasıl ayakta kalacağı sorusunu da gündeme taşımaktadır (Ulagay, 2009: 24). Bu noktada ise karşımıza finans kesimi ile reel kesim arasında ki dengesizliğin giderilmesi gerektiği gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır (Gallino, 2007: 87).

Bilindiği gibi, sermayenin uluslararasılaşması finansal liberalizasyona bağlı olarak gelişmiştir. Finansal liberalizasyon; genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir (Ongun, 1997: 37-40). Finansal liberalizasyonun benimsenmesinde ise 1980 sonrası yaşanan borç krizi etkili olmuştur. 1980'lerde yaşanan borç krizi (ile önemli ölçüde daralan dış finansman imkanları sonucunda gelişmekte olan ülkeler kalkınma ve büyümelerini gerçekleştirmek amacıyla gereksinim duydukları sermaye birikimini sağlamak için özel sermaye akımlarının bileşimini değiştirerek (dış borç ve ticari banka kredileri şeklindeki), yabancı sermayeye (doğrudan yatırım ve portföye) kaymıştır (Gibson ve Tsakalatos, 1996: 173-210, Esen, 1998: 59) Dolayısıyla sermayenin dünyasallaşması olgusu ile borç sorunları arasında bir ilişki söz edilebilir (Toussaint, 1999: 102).

Öte yandan finansal liberalleşmenin benimsenmesinde 1980'lere egemen olan iktisadi düşüncenin rolü de büyük olmuştur. Neo-klasik teori bağlamındaki bu düşünce yerli tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda yabancı tasarrufların yerli yatırımlar ve büyüme için önemli bir kaynak oluşturacağı temeline dayanmıştır. Bu düşünceye göre sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (dış finansal serbestlik) sonucunda tasarruflar sermaye darboğazı çeken ülkelere akacak diğer bir deyişle ekonomik etkinliği geliştirerek büyüme ve istihdamı gerçekleştirmek için yurt içi tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkelerde faiz oranını yükselterek tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları çekilecektir. Bu süreç gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları uluslararası faizi oranına inene kadar devam edecektir (Kılıç, 1991: 67-69). İşte finansal liberalleşmeye bağlı olarak bu beklentiler doğrultusunda gerçekleşen kısa vadeli sermaye hareketleri (portföy yatırımları, tahvilleri, mevduat sertifikası, ticari kağıt ve hisse senedi) Gelişmekte Olan Ülkeler'e (G.O.Ü) yönelik uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Portföy akımlarının çoğunun 1980'li yılların borç krizinden itibaren sürekli gelişmekte olan ülkelere yönelmesi gelişmekte olan ülkeler açısından yatırımcıların bu ülkelere duyduğu güven olarak değerlendirilmektedir. G.O.Ü'lere yönelik portföy yatırımlarının bu hızlı artışının nedenleri arasında bir yandan OECD ülkelerinde devresel olarak gevşek bir para politikasının izlenmesi uluslararası faiz oranlarındaki düşme ve buna bağlı olarak büyüme hızındaki azalma (itiş etkisi), bir yandan da yeni gelen yatırım fırsatlarının (çekme etkisi) etken olduğu gösterilmektedir (Leiderman ve Reinheird, 1993: 108-151). Bununla birlikte portföy yatırımlarındaki artışta G.O.Ü'lerdeki özelleştirme programları (Arjantin'de olduğu gibi) ev sahibi ülkenin kredi değerliliği ve gerçekleştiren kurumsal reformlarında (Meksika'da olduğu gibi) yüksek kazanç beklentilerini artırarak bu ülkelere yönelik sermaye akımlarının gelişiminde etken olmuştur (Mosood ve Coptu, 1993:10-11). Ancak uluslararası sermaye piyasalarındaki bu eğilim aynı zamanda G.O.Ü.'lerin ekonomilerinde bazı sorunların doğmasına yol açmıştır. Bunlardan ilki artan kısa vadeli sermaye akımlarının istikrarlı olup olmaması ve kısa bir süre içinde tersi yöne dönüp dönmeyeceğine ilişkindir. Çünkü kısa vadeli sermaye akımları faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizliklerden kaynaklanan arbitraj özelliğine dayanan istikrarsız sıcak para hareketi niteliği taşımaktadır (Dooley ve Warner, 1995: 153-174). Bu yüksek likidite nedeniyle portföy yatırımları kısa vadeli banka kredileri ile birlikte riskli bir sermaye akımı olarak görülmektedir (Reisen, 1993: 113-122).

Bunun dışında finansal liberalizasyona bağlı olarak artan kısa vadeli sermaye akımlarının önemli bir diğer etkisi de reel getirilerin önemini yitirerek spekülatif güdülerin

üretken yatırımlara baskın çıkması ve sermaye denetimini engellemesi ile birlikte sermaye piyasalarında krizler doğurmasıdır. Bu krizler ise kısa bir süre sonra uluslararası nitelik kazanarak ulusal makro ekonomik politikalarındaki denetimi de güçleştirmektedir. Nitekim, 1997 Temmuz’unda Tayvan’dan başlayan daha sonra pek çok Asya ekonomisini etkisi altına alan kriz buna örnek olarak gösterilebilir. 1997’ye bakıldığında Asya ülkelerinin makro göstergelerinde ciddi bir bozulma göze çarpmamaktadır. Kriz finansal sektörlerden kaynaklanmış ve büyük sermaye hareketlerinin yol açtığı bir kriz olarak karşımıza çıkmıştır. Bu krizin etkileri çok derin olmuş sonraki yıl Rusya, Brezilya, Türkiye ve Arjantin de bu krizden ciddi olarak etkilenmiştir. Hatta kriz Japonya’yı da derinden etkilemiştir (Went, 2001: 149-159). Söz konusu ülkeler gibi pek çok gelişmiş ve G.O.Ü.’lerin denetimsiz bir biçimde belli bir evrim içerisinde olmadan ve makro ekonomik dengeler sağlanmadan çok çabuk bir şekilde finansal serbestleşmeye gitmeleri krizle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Yani sermaye alışkanlığının yarattığı bu çelişki küreselleşmiş ekonomide sermaye piyasaları ve sermaye hareketleri serbestleştiği için özerk ve denetim dışı piyasa mekanizmasının çalışmasına yol açmaktadır. Bu durum ulus devletlerin artık kendi sınırları dahilindeki ekonomik faaliyet ve istihdam düzeylerini bağımsız olarak etkileyememesine de neden olmaktadır. Yani artık ekonomilerde uluslararası hareketliliğe sahip sermayenin tercihleri belirleyici rol oynamaktadır (Wood, 2000: 20, Sarıbay, 2004: 88).

Nitekim 2007’nin son çeyreğinde ABD’de ortaya çıkan kriz denetim dışı piyasa mekanizmasının nasıl sonuçlar doğurduğu ve aç gözlü bir kar anlayışının sonucunda ortaya çıkan köpüğün sonuçlarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Bu süreçte ABD Merkez Bankası FED, bir yandan Amerikan ekonomisini canlı tutmak, diğer yandan ise devlet borçlarını arttırmamak için düşük faiz politikası izlemiştir. Bu politikanın aynı zamanda yüksek düzeyde seyreden cari açığın nispi olarak daralmasına olumlu katkıda bulunacağı beklentisi de dikkate alınmıştır. Düşük faiz politikasının açtığı yolda aşırı ve kontrolsüz bir rekabet içine giren bankalar nedeniyle, ABD’nin düşük gelirli kesimleri için dahi borçlanma cazip hale getirilmiştir. Düşük faiz özellikle ipotekli konut (*mortgage*) sektörünü etkilemiştir (Taylor, 2009). Bu dönemde mevduat ve yatırım bankaları ile derecelendirme kuruluşlarının davranışları aslında yasal ve ahlâkî zemini sonuna kadar zorladığı halde, bunlara göz yumulmuş olması krizi teknik olmaktan çıkartarak ahlâkî bir zemine taşımıştır. Zira, bu birliktelikten anlaşılması ve takip edilmesi çok karmaşık türev piyasaları doğmuş, maliyeti düşük ve alması kolay kredi imkanları da tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz kredi genişlemesine neden olmuştur. Böylece sistemin

kırılganlığı da artmıştır. Nitekim IMF'nin Küresel Finansal İstikrar Raporuna göre 1999 yılında 10 trilyon doların altında olan türev ürünleri piyasasının hacmi, 2004 yılında 40 trilyona ve 2008 yılında ise 70 trilyon dolara yükselmiştir. Kredi hacmi gün geçtikçe büyürken; bol, kolay ve ucuz kaynaklara ulaşan kitlelerin patlayan talebi karşısında ipotek olarak gösterilen gayrimenkul fiyatları da artmaya başlamış ve sürekli bir şekilde yukarı giden varlık fiyatları aslında kurulan “saadet zincirinin” devamını sağlamıştır. Bu süreçte kısaca “sanal ipotekler” devreye sokulmuştur.

Bilindiği üzere, finans sistemindeki modern aktif-pasif yönetimi teknikleri, azami geliri elde etmek için altına girilen riskin başka bir kanaldan dengelenmesini esas almaktadır. Finansal kuruluşlar kredi açar; bunun için arsa, ev, araba, fabrika, hisse senedi vs. gibi ipotekler alır. Burada sorun teşkil eden bir husus bulunmamaktadır. Ancak sözü edilen kredi verme yarışında bankalar, bazen kabul edilemeyecek kadar zayıf ipotekleri de kabul edebilmektedir. İkinci aşamada ise elde edilen bu ipoteklerin menkul kıymete tahvil edilmesi söz konusudur. Menkulleştirme sürecinin bizatihi kendisi krizi tetikleyecek zayıf halkaların başlangıcını teşkil etmiştir. Gerçekten de ABD’de bankaların konut kredileri için gereken kaynağı yatırım bankaları üzerinden ihraç ettikleri tahviller ile borçlanarak sağlamış oldukları bilinmektedir. Süreç, bu varlıkların pazarlanmasında kredi derecelendirme kuruluşlarının devreye girmesiyle üçüncü ve ahlâkî açıdan en çok sorgulanması gereken safhaya taşınmıştır. Bu aşamada, “finans mühendisleri” -risk ve getirisine göre- tasnif edilmiş bu menkul varlıkları derecelendirmiş ve “yatırım yapılabilir” notu vermiştir. Özetlemek gerekirse, taahhüt (ipotek) standartlarındaki yetersizlik, sağlıksız risk yönetimi, karmaşıklığı giderek artan ve şeffaflığını kaybeden finansal ürünler ile bunun sonucu olarak ortaya çıkan aşırı borçlanma, sistemin bütününde büyük bir zafiyetin oluşmasına yol açmıştır (Frankel, 2009, Kaminsky and Schmukler, 2008).

Her ne kadar krizin göstergeleri 2007’ye kadar gitse de esas belirtiler 2008 Ağustos’unda ABD’deki bir yatırım bankası olan Bear Stearns’ın batmasıyla ortaya çıkmıştır. Dev ABD bankalarının, yatırım fonlarının batması ve bir kısmının ABD hükümeti tarafından kurtarılması Büyük Buhrandan sonraki en şiddetli finans krizine dönüşmüştür. Özellikle küresel finans sisteminin damarları olan kredi kanallarının kuruması tüketicilerle birlikte pek çok büyük ve küçük ölçekli firmaların kredi kanallarının kesilmesine yol açmıştır. Öte yandan kriz, her ne kadar başlangıçta bir ipotekli konut krizi olarak ortaya çıkmışsa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüş, ardından da hızla reel sektöre sıçramıştır. Bu durum,

gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomilerini daha da derinden etkilemiştir. 2002 sonrasında dünyada ikame edilen finansal mimari ve üretim paradigması bu zemini hazırlamıştır (New York Times, 2009). Gelişmekte olan ülkeler, büyümenin finansmanında ve ihracatta büyük oranda bağımlılık içine girmiştir. Bir yanda borçlanma hız kazanmış, öte yandan tedarikçi bir üretim zinciri içerisindeki bağımlılıkları nedeniyle gelişmekte olan ülkeler de aşırı derecede etkilenmiştir. Bu noktada, finansman kaynaklarının azalması yükselen piyasa ekonomileri açısından ihracat piyasalarının daralmasına, üretim ve istihdam kayıplarına neden olmuştur. Dolayısıyla kriz, bundan öncekiler gibi gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunlarının artık sürdürülemez hale gelmesinden kaynaklanmamıştır. Gelişmekte olan ülkeler, bugün kendileri çıkartmasa da sonuçlarına katlanmak zorunda kaldıkları bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü kriz küreselleşme süreci ile önemli hale gelen finansal piyasalarda nakit akışları ve kredi hacimlerinin büyük ölçüde daralmasına yol açmış, büyümede ciddi oranda yavaşlama ve durgunluk meydana gelmiştir. Bunun doğal sonucu olarak bütçe açığı artmış, dış ticaret hacimleri daralmış, işsizlik artma eğilimine girmiş ve sosyal sorunlar ağırlaşmıştır. Küresel kriz dünya ekonomileri üzerindeki olumsuz etkisini öncelikle finans piyasaları ve sermaye hareketleri üzerinde göstermiştir. İzleyen aylar da sorun reel sektörü ve iç piyasayı da etkilemeye başlamış ve kriz 2008 sonu itibariyle tüm dünya ekonomisini etkisi altında almıştır (Lin, 2008).

Küresel kapitalizmin yaşadığı bu ciddi kriz ile,

1- Bütün dünya ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ekonomiler, tahmin edilenden çok daha fazla küresel ekonomiye ve uluslararası ticarete bağımlı olduklarını görmüştür Yani bir anlamda kriz küresel kapitalizmin ülkeleri organik bir bütün haline geldikleri gerçeği ile yüzleştirmiştir (Claessens ve Schmukler, 2007; Gozzi, Levine, and Schmukler 2008). Günümüzde küresel ekonomik ilişkilerin boyutuna bağlı olarak oldukça hızlı bir şekilde ve hatta eş anlı olarak diğer ülkelere de yayılmıştır. Bu gelişme de, teknolojinin küresel ekonomik ilişkilerde ve bankacılıkta yoğun bir biçimde kullanılmasının ve hızın bilgisayarda bir tıklama ile eşit seviyede bulunmasının etkisi büyüktür.

2-Küresel sistemin yönetilemez bir hale geldiğini ve Batının 300 yıl sürmüş olan ekonomik ve buna bağlı olarak siyasi hakimiyetinde görece bir düşüşü, ortaya çıkarmıştır.

Buna koşut olarak da kriz, dünya da hem ekonomik gücün, hem de siyasi gücün yeniden dağıtılmasını gündeme getirmesi açısından dikkat çekicidir.

Kriz Küresel Kapitalizme Daha Güçlü Bir Rol Mü Verdi?

Kriz, küresel çaptaki büyüklüğü ile, gelişmiş kapitalist sistemlerden başlayarak ve dalga dalga yayılarak tüm dünyayı etkisi altına alan bir tsunami etkisi yaratmıştır. Bu dalga, uluslararası ekonomik sistemle entegrasyon derecesine bağılı olarak hemen her ülkeyi etkisi altına alacak şekilde bir yayılım göstermiştir (Neagu and Schiff 2008, Posner, 2009). Bu durum kontrol mekanizmalarının giderek devre dışı kaldığı egemen kapitalist sistemin işleyişinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Aslında kriz kapitalizmin dönemsel ve kendini yeniden yapılandırmasına neden olan krizlerden birisidir. Kriz ile dünyanın her bir köşesinde ekonomik yönetimlerin ve iş kesimlerinin son 20 senelik ezberini derin bir şekilde sorgulattığı gerçeğı ile karşı karşıya kalınmıştır. Hem yaşanan belirsizlikler, hem de karşı karşıya kalınan soruların, bazı ezberlerin kökleşmiş kabul ve uygulamalara rağmen sökülüp atılmasına yol açacak kadar zor olması nedeniyle de oldukça uzun süreceğı tahmin edilmektedir.

Sorgulama sürecine düşen ilk ezber, yaşanan kriz sonrası kapitalizmin kendisini tükettiğı, Marksist sistemin daha doğru tezleri olduğu dillendirilmesi ile makroekonomi teorisi ve onun iki temel politikası yönünde gerçekleşmektedir. Makroekonomi teorisine 1930'larda ağırlığını koymuş olan Keynesyen ekol ile özellikle 1980'li yıllardan sonra teoriyi ambargo altına alan Chicago ekolü arasında çekilen duvar yıkılmaya başlamıştır. Çünkü kriz bu iki önemli makroekonomi politikasını birbirini dışlar şekilde düşünmenin yanlış olduğunu göstermiştir (Wallerstein, 2009). Aslında kapitalist sistem, birçok krizle karşılaşmasına karşın, devlet kapitalizmi (devlet müdahaleci kapitalizm) ve özel kapitalizm (Laissez Faire) arasındaki salınımı sağlayabildiğı için kendini devam ettirebilmiştir. Her defasında kapitalizmin bir formundaki kriz aşırı hale geldiğinde (batık işletmeler, yüksek oranda işsizlik) diğer forma geçiş için uygulanan program insanların kapitalizmi sorgulamalarını engellemiştir. Örnek olarak, 1930'larda Büyük Buhran sırasında, radikaller alternatif bir sistem ile kapitalizmi ortadan kaldırmak isterken reformcular özel kapitalizmden devlet kapitalizmine geçişi talep etmiş ve reformcular kazanmıştır. 1970'lerde ve 80'lerde, sosyal demokrat ya da devlet müdahaleci kapitalizm dünya genelinde bir krize girmiş ve reformcular bu defa da devlet kapitalizminden özel kapitalizme geçmeyi talep etmiştir. Radikaller ise bu krizde de kapitalizmin alternatif bir sistemle değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Kapitalizmin vahşiliği kendi krizini aşmak için kendi geleceğini ipotek altına almasına yol açmaktadır. Kapitalizmin kendi mantığı çok açıktır. Eğer bu krizde kapitalizm kendini kurtaramazsa, sistemin kendisi tehlikeye düşecektir. Ancak bu amaçla merkez bankaları para basarak ve hükümetler kamunun harcamalarını farklı şekilde yönlendirecek hamlelerle başarılı olsalar dahi ilerde (enflasyon gibi)daha vahim sorunlar ortaya çıkaracaktır.

Öte yandan küreselleşme olgusu, ekonomilerin birbiriyle çok daha fazla ilişkili hale gelmesine yol açmıştır. Bir yandan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliği bir yandan bölgesel ekonomik veya siyasal birlikler (ki bunların en önemlisi AB'dir) bu ilişkileri artırmıştır. Sonuç olarak karşımıza ulus devletlerin ekonomi politikası uygulamasında iktidarsızlaşması olgusu çıkmıştır (Gorz,1986). Bunun en tipik örneği dış ticaret politikasında görülmektedir. Küresel sisteme dahil olan ülkelerin hiçbiri artık eskisi gibi ithalata sınır koyma, tarife artırma, kota uygulama gibi yetkileri kullanamamaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi başka iktidarsızlıkları da birlikte getirmektedir. Bu yeni sisteme dalgalı kur ya da ona benzer bir kur mekanizması eşlik etmektedir ve bu durumda bir kur politikası izleme olanağı da azalmaktadır. Bugün artık ekonomi politikası denildiğinde yalnızca iç vergilerle oynamak ve faizleri etkilemekten başka bir politika seçeneği kalmamıştır. Değişimler eğer kural koymak ya da denetim mekanizmaları geliştirmekten daha hızlı biçimde oluşursa sonuçta sistemin tıkanmasına yol açmaktadır. Kapitalist dünya bunu 1930'larda yaşamıştır. Sanayi devriminin ardından gelişen mali sektör öylesine hızlı büyümüştür ki, sanal dünya ile reel dünya arasındaki uçurumun bir düzeltme işleminden geçmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Yani sonuçta sistemin bütünüyle çökmesine ramak kala Keynesyen politikalar imdada yetişmiştir.

Keynes, piyasaların kendi başına bırakılmayacağını, devletin ekonomide düzenleyici rol oynaması gerektiğini öne sürmüştür. Bu öneri ve arkasında yatan model, büyük bunalımdan çıkışın modeli olmuştur. Zaman içinde devlet yine geri plana çekilmeye yönelmiştir. 1990'larda yaşanan küresel sistem değişikliği 2000'lerin ortasına geldiğimizde benzer bir krize yol açmıştır. Şimdi yine Keynesyen politikalara geri dönmekte devletler yine kamulaştırmalara, ve fonlar kurmaya yönelmektedir (Eğilmez, 2008). Görüldüğü üzere krizler, kapitalizmin spekülasyon ve yatırım balonları gibi aşırı durumları törpülediği normal işleyiş mekanizmalarıdır. Kriz zamanlarında, hükümet politikaları kapitalizmin bir sonraki patlamasına kadar ki yeniden düzenlenme sürecini daha yumuşak geçirmesini sağlayan araçlar olarak görülmelidir. Nitekim Wolff'a göre, üretim araçlarının devlet mülkiyetine

geçmesi sosyalizme bir geçiş olarak görülemez, hatta üretim ilişkileri demokratikleştirilmediğinde, üretim araçlarının devletin elinde olmasıyla özel şirketlerin elinde olması arasında bir fark yok. İktisat tarihini “devlet kapitalizmi” ve “özel kapitalizm” arasında durmadan gidip gelen bir sarkaca benzeten Wolff, her krizde kapitalizmin bir formundan diğer formuna geçiş için uygulanan yöntemlerin kapitalizmin özünü sorgulamayı zorlaştırdığını belirtmektedir (Wolff, 2009). Bu bağlamda söz konusu bu gelişmeler yaşanan kriz sonrası kapitalizmin kendisini tükettiği, Marksist sistemin daha doğru tezleri olduğu dillendirilmelerinin ütopyaadan öteye gidemeyeceğini göstermektedir (Ulagay, 2009: 24).

1980 sonrası uygulanan anti müdahaleci saf piyasa ekonomisinin önde gelen isimlerinden Alan Greenspan’ın da söylediği gibi, bu sistemin bir hatası olduğu ortaya çıkmıştır. Greenspan, 1987 ve sonrasında özellikle türev piyasaların regülasyonu için baskılara direnmiş ve sonuç olarak kontrol edilmesi güç bir türev piyasası ortaya çıkmış, bu da krizin temelindeki toksit varlıkların yaratılmasına ön ayak olmuştur. Dolayısıyla kuralların gevşetilmesi yani deregülasyon modası hiç kuşkusuz kapitalizmin özünü oluşturan piyasa mekanizmasının her şeyi kendiliğinden düzelteceğine olan inançta sorgulanmaya başlamıştır. Kuralların gevşetilmesi piyasa mekanizmasının rasyonel çalışmasına değil saadet zinciri yaratılmasına yol açmış ve maliyeti yüksek olmuştur. Bugün geldiğimiz noktada kuralların varlığının şart olduğu dillendirilmektedir. Ancak bu kurallar yani küresel sistemin yarattığı küresel yönetimin denetimi, ulusal kurallarla ve ulusal denetimle denetlenemez ve küresel sistemin gerekleri olan ekonomi politikası koordinasyonu ulusal politikalarla ve rastgele toplantılarla dizayn edilemez (Eğilmez, 2009: 124-127). Böyle bir tespit bir diğer sorgulama olarak küresel ekonomiye nasıl ve hangi oluşum ile yön verileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir.

IMF’nin “küresel kriz yöneticisi” imajının sarsılması ile birlikte IMF ve Dünya Bankası’nı yeniden yapılandırmak gerekliliği ortaya çıkmıştır. IMF’nin artık gelişme yolundaki ülkelerin ekonomik sorunlarını çözmeye çalışan kurum kimliğinden çıkarılması, ve bu günkü IMF’nin adı altında değiştirilmek suretiyle (Küresel Düzenleme ve Politikalar Kurumu gibi) tümüyle bir politika kurumu haline getirilmesi gerekmektedir. Bu öneriye göre kurumda bütün üye ülkelerin gruplar halinde temsil edildiği icra kurulu olmalı ve yapılacak küresel finans düzenlemeleri bu kurulun onayından geçmelidir. Bu yeni kurumun üç temel görevi olmalıdır: (1) Mali sektörle ilgili kuralları geliştirmek ve küresel sisteme dahil olan bütün ekonomilerde uygulanmasını gözetmek. (2) Mali sektörle ilgili denetim

mekanizmasının temel çerçevesini oluşturmak ve küresel olarak uygulanmasını sağlamak. (3) Küresel finans sisteminde geçerli olacak maliye ve para politikasının çerçevesini oluşturmak ve bunun küresel olarak uygulanmasını gözetmek. Bu yeni kurum emir verici değil tavsiye edici bir kurum olmalı, yapılan küresel finans düzenlemelere uymayan ekonomilere, kurumlara yönelik işlemler için uyarılar yapılmalıdır. Aynı zamanda bu kurumun düzenlemeleri reyting kuruluşları içinde gösterge olmalı ve bu kuruluşlarda reytinglerini bu kurallar ve düzenlemeler doğrultusunda yapılmalıdır. Hiç kuşkusuz her ülkenin ekonomik yapısı farklı olduğu için, farklı kurallara, farklı denetim mekanizmalarına ve farklı politika uygulamalarına sahip olması doğaldır. Ama bu farklar küresel finans sistemi bozacak, krize neden olacak, ötekilerin aleyhine gelişmeler yaratacak biçimde olmamalıdır. Yeni kurum, reel değerlerden kopuk balonlar oluşmasına engel olacak düzenlemeleri hazırlamalı ve buna göre yapılacak denetimlerin genel çerçevesini çizmelidir. Yeni kurum, bu kurallara ters uygulamalar içinde olan ülkeler ve finansal kuruluşlar için yatırımcıları uyarma görevini üstlenmelidir. Yatırımcılara engel olmamalıdır. Bütün bu uyarılara karşın o ülkelere ya da alanlara yatırım yapanlar ise kendi risklerini kendi üstlenmiş olarak oraya gitmeli, batış halinde de kimseden destek ya da yardım beklememelidir.

Yaşadığımız kriz tecrübesini de arkamıza alarak, yeni fikirlere dayalı yapıcı öneriler getirmenin tam zamanı görülmektedir. Nasıl ki neo-liberal küreselleşme ortaya çıkabilmiş ve yaygınlaşabilmişse, bugün yaşanmakta olan sürecin olumsuz etkilerinden kurtuluş yollarının var olabileceğini de kabul etmek gerekmektedir. Bu amaca katkıda bulunmak üzere, küresel bir inisiyatif ile bu dönüşümün olumsuz etkilerini ince bir süzgeçten geçirmek ve bu dönemdeki öğrenme sürecini iyi değerlendirerek yeni bir senteze ulaşmak mümkündür. Bununla bağlantılı olarak, katılımcılığın yolunu açacak daha âdil bir küreselleşme için sadece ekonomik alanda ilerlemeler yeterli değildir. Ulusal ve uluslararası güçler dengesinin sağlanması, uluslararası kuruluşların demokratikleşmesi, az gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerdeki yoksulların sesinin daha çok duyulmasına imkân verecek “aşağıdan yukarıya küreselleştirici” bir ortamın oluşturulması gerekmektedir (Robert B. Zoellick, 2009). Bu gereklilik krizin çıkış nedeninden de kaynaklanmaktadır. Çünkü krizin temelinde küresel ekonomide yıllardan beri oluşan küresel dengesizlikler yatmaktadır. Bu küresel dengesizlikler en az ve yönetilebilir bir düzeye gelinceye dek de dünya ekonomisi yaşadığımız krizi tam anlamı ile atlatabileceği gibi, benzer krizlerin yeniden ortaya çıkma riskini de yükseltmektedir. Dolayısıyla, bugünden başlayarak daha istikrarlı (olabilirse tabii) bir küresel ekonomi yaratmak gündemin en öncelikli ve koordine edilmesi gereken maddelerinden birini

oluşturmaktadır. Demek ki, 1980'lerden beri takip edilen küresel politikaların, yalnızca ekonomik boyutta değil, sosyal boyutta da yeterli etkinlikte olmadığı ve bu itiraflara uygun politikaları teşvik için ciddi bazı yeniliklerin getirilmesi konusunda bir mutabakat söz konusudur. Tabii, böyle bir durum, beraberinde, sürekli olarak dillendirilen “küresel işbirliği”nin kim tarafından yönlendirilip, icra edileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Yani, “yeni bir hakem” arayışı söz konusu olmaktadır ki nitekim G-20 zirvesi bu alandaki arayışların uluslararası düzlemini oluşturmuştur.

G20 –Zirvesi ve IMF'nin Küresel Kriz Yöneticisi İmajı

Bilindiği üzere, G-20 içinde Türkiye'nin de bulunduğu 19 ülke ile Avrupa Birliği'ni bir araya getiren bir topluluktur ve 1999 yılında bir ekonomik politika forumu olarak ortaya çıkmıştır. G-20 bir örgüt değildir. Daha önce yalnız sanayileşmiş büyük ülkelerin üst düzey yetkililerini bir araya getiren G-7 varken, 1999 yılı Aralık ayında “yükselen ekonomiler” diye de adlandırılan ülkeleri de içerecek şekilde üye sayısı 20 ye çıkartılarak yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Amaç sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki diyalogu güçlendirmek olarak ifade edilmiştir. Ancak son finansal krize kadar etkinliği ikinci planda kalmış, küresel ekonominin seyri ile ilgili konular daha çok G-7 ve G-8 zirvelerinde ele alınmıştır. ABD'deki finansal krizin dünya ölçeğinde etkisini artırması ve 15 Eylül 2008'de *Lehman Brothers* isimli dünyanın önde gelen finans kuruluşunun batması ile G-20'nin önemi de artmaya başlamıştır. Zira küresel finansal krizin Batılı liderlere öğrettiği belki de en önemli şey, artık dünya ekonomisinin dinamiklerini Batı'nın tek başına yönlendiremediği gerçeği olmuştur. Dünyanın en gelişmiş sekiz ekonomisinden oluşan G-8'in var olan sorunları çözemeyeceğinin anlaşılması, küresel ekonomide yükselişe geçen gelişmekte olan ülkelerin yardımına olan ihtiyacı artırmıştır. Yani küresel ekonomik büyüme ve krizin dip noktasından hareketle yukarıya doğru çıkışta bu ülkelerin birlikte hareket etme zorunluluğu karşımıza çıkmıştır.

Nitekim 24-25 Eylül tarihlerinde ABD'nin Pittsburgh kentinde yapılan G-20 liderler zirvesinde bir araya gelen liderlerin 2 gün boyunca en çok ağırlık verdiği konu son bir yıldan beri yaşanan ekonomik krizin bir daha tekrarlanmaması için atılması gereken adımlar olmuştur. Alınan kararların bir kısmı küresel ekonomide değişen güç dengelerinin kabulü olarak yorumlanabilir. Zira Zirve'de “küresel mimarinin 21. yüzyılın ihtiyaçlarına göre reforma tabi tutulmasının gerekli olduğu” vurgulanmış, bu kapsamda G-20'nin küresel ekonomik koordinasyon ve işbirliğinde bundan sonra temel platform olacağı ilan edilmiştir.

Yani önceden G-7 ya da G-8 dairesinde çözülmeye çalışılan sorunlar, artık Çin, Hindistan, Türkiye, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerin bulunduğu G-20 platformunda tartışılmıştır. Pittsburgh Zirvesi Sonuç Bildirgesi incelendiğinde, Zirve'nin kısmen bu ihtiyaca cevap vermek üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Zira Bildirge'nin 20. ve 21. maddelerinde IMF ve Dünya Bankası'nın oy kotalarının yeniden düzenleneceği, IMF'de "en az %5", Dünya Bankası'nda "en az %3" oranında oy hakkının "aşırı temsil edilen gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere aktarılacağı" dile getirilmiştir.²

Sonuç olarak G-20 Zirvesi, diğer birçok karar ve uzun bir sonuç metni ile sona ermiştir. Küresel finans piyasalarının düzenlenmesi, bankacılık bonuslarının nasıl dağıtılacağı ya da kurtarma paketlerinin daha ne kadar devam etmesi gerektiği gibi konuların yanında diğer önemli tartışma maddesi G-20'nin değişen konumu olmuştur. Dünya merkez bankaları ve hükümetlere trilyonlarca dolarlık yük getiren, 1929 Büyük Buhranı'ndan bu yana ekonomilerde görülmemiş yaralar açan küresel krizi ve sonrasında alınacak önlemleri masaya yatıran G-20 zirvesi küresel ekonomide yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Yakın zamana kadar Rusya'da dahil edildiğinde G-8 önemli bir ağırlık teşkil ederken küresel finans sistemini biçimlendirecek kararların G-20 zirvesinde alınmış olması dünya ekonomi yönetimindeki değişimi gözler önüne sermiştir. Böyle bir gelişim IMF'yi uluslararası parasal sistemin kontrol mekanizması olmaktan çıkaracak şeklinde bir görüşün hakim olmaya başlamasına yol açmıştır ki İstanbul zirvesi bu gelişimin yönünü tamamen değiştirmiştir.

Nitekim IMF Başkanı Strauss-Kah'ın, İstanbul'da düzenlediği basın toplantısında finansal istikrarın daha iyi düzenlemeler ve denetimi gerektirdiğini belirtmesi kriz ortaya çıkana kadar düzenleme ve denetlemelerin iyi yapılmamış olduğunu doğrulaması açısından önem taşımaktadır. Yani hem IMF hem de WB yaşanan küresel krizin etkileri ile birlikte bir yeniden yapılanma sürecine girmek zorunda olduğunu anlamaya başlanmıştır. Bu tabii ki kolay bir süreç olmayacaktır. Nitekim mevcut sabıka dosyaları ile bugünden yarına IMF ve WB'ın harika kurumlar haline geleceği beklentisi de iyimser bir beklenti olarak düşünülebilir. Öte yandan zirvenin yarattığı hayal kırıklığından bir diğeri de bu konuya ilişkin tarihi bir karar çıkmaması ve G-20 kararlarının hazmedilmesi olmuştur. Toplantıların kapanış konuşmasını yapan Van Giau, guvernörler kurulu toplantılarının sonuçları ve IMF-Dünya Bankası gibi kurumların izlediği krizle mücadele yöntemleri ile ilgili olarak yaptığı saptamalar şu şekilde sıralanmıştır: Küresel ekonomik iyileşme üye ülkelerin desteklerinin devamına ve gevşek para politikasından erken çıkılmamasına, güven ortamının sağlanması

için uzun vadeli işbirliğine ve küresel diyalogun inşa edilmesine bağlıdır. Ayrıca ülkeler, regülasyonlar geliştirilmeli ve risk yönetimi güçlendirilmeli, gelişmekte olan piyasaların rolü artırılmalı, büyümeyi desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarını iyileştirmek için çalışmalara devam edilmelidir.³ Kahn'da Uluslararası Para ve Finans Komitesi'nin (IMFC) 4 Ekim'deki toplantısında IMF'nin dört reform alanına odaklanması gerektiğini belirtmiştir. IMFC'nin küresel ekonomik toparlanma gerçekleşene kadar mali teşvik politikalarının geçerli olmasını sağlamak üzerinde anlaşılmış ve IMF'nin gelişmekte olan ülkelere daha fazla söz hakkı verilmesi için yönetimde planladığı reforma destek verilmiştir. Bu kapsamda kararlar dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1-IMF'nin görev tanımı, küresel istikrar açısından önem taşıyan makroekonomi ve finans sektörü politikalarının tamamını kapsayacak şekilde gözden geçirilmeli.

2-Esnek Kredi Hattı'nın başarısını daha da ileriye götürmek ve daha fazla sayıda ülkeye sigorta imkânı sunmak gerekli.

3-IMFC, G-20'nin politikaların karşılıklı olarak değerlendirilmesi sürecine IMF'nin katkıda bulunması önerisine destek vermiştir. IMF için yeni bir çok taraflı gözetim faaliyeti olacak olan bu çalışma, makro-finansal bağlantılar ve ülkeden ülkeye yayılma etkisi üzerinde yoğunlaşması sebebiyle gözetim gündemiyle uyumludur. Finansal İstikrar Kurulu ile işbirliği içinde yürütülen yeni Erken Uyarı Çalışması da aşırı dalgalanma risklerini ve kırılganlıkları, ülkeler arası bir boyutu da içermesi sebebiyle daha iyi kavramaya yardımcı olacaktır.

4-IMFC, G-20'nin yönetim alanında attığı büyük adımı da desteklediğini açıkladı. Bu çerçevede, gereğinden fazla temsil edilen ülkelere gereğinden az temsil edilen ülkelere, dinamik yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler lehine en az yüzde 5 oranında kota payı aktarılacak.⁴

Ocak 2011'e kadar tamamlanacak ve IMF'nin meşruiyetini ciddi ölçüde artıracak olan bu çalışmada, her ne kadar gelişme yolundaki ülkelerin katılım paylarındaki artışların kota ve sermaye payına bağlı olan oy güçlerinin ve dolayısıyla bu ülkelerin yönetimde seslerinin yükselmesine yol açacağı gibi bir görünüm sergilese de, fonun gelecekte daha etkili olmasına yönelik önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası finansal sistemde kurulması öngörülen yeni denetim mekanizmalarının odağında ise tahmin edileceği üzere IMF yer almaktadır. Kısacası Fon, Asya Krizi'nden bu yana girdiği uluslararası meşruiyet krizini atlatıp kendisini tekrardan "yeni ve güçlü" kılabilecek bir misyon tazelemiştir. Öyle ki G-

20 Zirvesi ile krizden çıkış için IMF'nin gücü artırılırken IMF'ye gelecekte çıkabilecek krizler karşısında uyarma görevi de verilmiştir. IMF'nin yeni oluşturulacak “Finansal İstikrar Kurumu” ile iş birliği yaparak küresel finans sistemi için erken uyarı mekanizması geliştirilmesi öngörülmüştür.⁵

IMF'nin bu süreçte Keynesyen politikalarından etkilenecek yeni bir dönüşüm de geçirdiği görülmektedir. IMF bildiğiniz gibi erken Keynesyen dönemde ortaya çıkmıştır. Hem ekonomik hem de siyasal coğrafyanın akışkan hale gelmesi ile kapitalist yönetimin etkili uygulaması için tek tutarlı alan tüm dünyadır (Hardt ve Negri, 2003: 268). Genel anlamda bir dünya piyasası söz konusudur ve onun dışı yoktur. Bu durumda, dünyanın ekonomik ve siyasal olarak bu yeni sürece uygun hale getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Böylece kapitalizmin neo-liberal şekli “Washington Konsensüsü” olarak popülerleşmiş ve ekonomik sistemi yönetmeye başlamıştır (Dallmayr, 2005: 21). Yeniden doğuşu da yine Keynesyen politikaların ağırlıkta olduğu bir döneme gelmektedir. Ancak yakın zamanda Washington Konsensüsü'nün geçerliliğini yitirdiği, özellikle 1997'deki Asya Krizi'nden sonra ciddi bir iç revizyon yaşayan IMF'nin yeni bir sorumluluk alanı bulduğu ve adeta küllerinden yeniden doğduğu gözlenmektedir. G-20 Zirvesi ile IMF bir kez daha küresel ekonomik sistemin merkezine yerleşirken, bu yeni gücünü nasıl kullanacağı, ulus-devletlerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin bu durumdan nasıl etkilenecekleri önem taşımaktadır. Buradaki başlıca risk, IMF'nin 1990'ların ikinci yarısında Asya krizinde olduğu gibi abartılı bir şekilde sermaye hareketlerinin liberalleşmesi ve aşırı zorlayıcı mali tedavi yöntemleri gibi uygulamaları seçmesi olacaktır. Ancak yapılan analizler, IMF'nin 1997 Asya Krizi'nden dersler çıkardığını göstermekle birlikte bu derslerin ne kadar içselleştirildiği ve “katı”, “doktrinci” IMF'nin ne ölçüde değiştiği ilerleyen zamanda gözlemlenecektir.

Bu bağlamda küresel sistemdeki krizin sorumlularından birisinin IMF olduğunu düşünürken, küresel sistemi krizden çıkarma görevi yine IMF'ye verilmiştir. IMF'nin imkânları artırılırken bu krizden çıkış ve sonrasında yapılacaklar ile ilgili görev IMF'ye verilmiş ve son toplantılar küresel finansal sistemin mimarisinin ABD'nin görünmez eli ile yönetilen IMF tarafından yapılacağını ortaya koymuştur. Yani krizi ile kaybedilmek üzere olan paradigma tekrar ele geçirilmiştir (Eğilmez, 2009).

Sonuç

Küresel piyasalarda 2007'nin ikinci yarısından başlayıp artan bir şiddetle bu güne kadar süren finansal dalgalanma ve kredi sıkışmasının uluslar arası finans mimarisine etkileri bakımından tarihi bir önem taşıdığı noktasında artık herkes hemfikir. Kriz mevcut ekonomi düşüncesi ve buna bağlı olarak oluşturulan ekonomi politikalarının açıklarını göstermiş ve bazı dersler çıkarılmasını sağlamıştır. Öncelikli ders, klasik istikrar politikalarının işlevsiz kalabileceğidir. Para politikalarından beklenen en önemli rol, reel ekonomiyi, mali sektördeki şoklardan korumak olarak görülürken son krizde bu başarısızdır.

Krizden çıkarılan bir diğer ders ise, bir ekonominin reel kesim ve finans kesimi olmak üzere iki temel ayak üzerinde yürüdüğüdür. Eğer ekonomiyi sadece finans kesimi üzerinden yönetir, reel kesim önemsiz hale getirilirse ekonominin yürümeyeceği ve finans kesiminin mutlaka reel kesimle birlikte çalışması gerektiği görülmüştür. Yani finans ekonomisi ile reel ekonomi arasındaki dengesizliğin azaltılması gerektiğinin farkına varılmıştır. Son 10–15 yıldır karmaşık finansal ürünler yoluyla kağıt üstünde yapay servetler yaratılmıştır. Bu kâğıtların toplam piyasa değerinin, dünyadaki fiziksel varlıkların toplam değerinin çok üstündedir. Eğer bir ekonomi ürettiğinden çok tüketirse, üretimi başka ülkelere havale eder, finansal varlıklarla ekonomiyi döndürmeye kalkarsa Amerika gibi bir krizle karşılaşacağı ortaya çıkmıştır. Kriz hizmet sektörünün üretim sektörünün üstüne oturması gerektiğini ve reel ekonomiyi işin merkezine koymak zorunda olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, dünya finans sistemi de yeniden şekillenecek bunun sonucunda ülkeler de yöneticiler de bir değişim süreci içine girecektir.

Nitekim değişim konusuna ilişkin olarak G-20 zirvesi çok önemsenmesine rağmen zirve sonucu (özellikle küresel ekonomi yönetiminin merkezinde yer alan IMF'ye yönelik beklentiler) istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. IMF, 1980'lerden sonra dünya ekonomisine şekil veren “Washington Uzlaşısı”nı ve bu uzlaşının sürüklediği neoliberal paradigmayı yaratan üç kurumdan (Dünya Bankası ve Amerikan Hazinesi ile birlikte) bir tanesidir. Washington Uzlaşısı temel hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen dönemin krizlerine referansla, devletin ekonomiye müdahalelerine, ulus-devletin dışa kapalı iktisadi anlayışına ve sosyal harcamaların yüksekliğine karşı çıkmış, piyasa temelli çözümler adeta tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde “norm” halini almıştır. Ancak sonuçlar özellikle de “Güney” ülkeleri için pek iç açıcı olmamıştır. IMF'nin ekonomi politikası reçeteleri gelişmekte olan ülkeler için kamu hizmetlerinin kısılmasıyla, yoksulların iyice

yoksullaşmasıyla, sosyal refah yerine piyasa temelli reformlara öncelikle, sermaye hareketlerinin olabildiğince liberalleşmesiyle, özelleştirme dalgalarıyla, işsizliğin artışıyla, sıklaşan iktisadi krizlerle, spekülasyon hareketlerinin ekonomiye yön verdiği bir yapıya bürünmüştür. 1990'lerde IMF tarafından "başarı" örnekleri olarak gösterilen Doğu Asya'nın yükselen ekonomileri de 1997 Asya kriziyle IMF'nin güvenilirliğini zedelemiştir. Özellikle de Amerika'da ortaya çıkan kriz 30 yılın ezberini bozarak küresel kapitalizmin kalesi olan IMF ve politikaları ile birlikte küresel kapitalizmin kendisinin sorgulanmasına yol açmıştır. Öyle ki küresel kriz kadar küresel krizin yol açtığı ekonomik sistem tartışmaları da bir o kadar önemli hale gelmiştir. Bir yandan krizin paradigma bağımlılığından kaynaklandığı söylemleri yapılırken bir yandan da sistemin sembolü olan kuruluşların batma noktasına gelmesi sonucunda ortaya çıkan güven kaybını önlemeye ilişkin (finans kuruluşlarının likidite sağlama işlevini MB'ları ve hazinelerin üstlenmesi) devlet müdahaleleri devletçi ekonomiye mi geçiyoruz argümanlarını da ortaya çıkarmıştır. Yakın zamanda İskoçya'da yapılan G-20 Zirve toplantısı küresel ekonominin ve finansal sistemin sağlığa kavuşturulması için gevşek maliye politikasına devam edilmesi üzerinde oluşan anlayış bu argümanların bir süre daha devam edeceğini göstermektedir.

Kriz ile birlikte asıl olarak bu tür krizleri önlemeye ilişkin kurulmuş olan IMF'nin krizin önlenmesine katkıda bulunamaması G-20 Zirvesinde ülkeleri yeni arayışlara yöneltmiştir. 24-25 Eylül tarihlerinde ABD'nin Pittsburgh kentinde yapılan G-20 liderler zirvesinde bir araya gelen liderlerin 2 gün boyunca ağırlık verdiği konu son bir yıldan beri yaşanan ekonomik krizin bir daha tekrarlanmaması için atılması gereken adımlar olmuştur. Alınan kararların bir kısmı küresel ekonomide değişen güç dengelerinin kabulü olarak yorumlanmıştır. Zirve'de Finansal istikrarın daha iyi düzenlemeler ve denetimi gerektirdiğini belirtilmesi kriz ortaya çıkana kadar düzenleme ve denetlemelerin iyi yapılmamış olduğunu doğrulaması açısından önem taşımaktadır. Yani hem IMF'nin hem de WB'ın yaşanan küresel krizin etkileri ile birlikte bir yeniden yapılanma sürecine girmek zorunda olduğu ortaya konulmuştur. Ancak Küresel sistemdeki krizin sorumlularından birisinin IMF olduğunu düşünürken, zirvede küresel sistemi krizden çıkarma görevinin yine IMF'ye verilmesi ve IMF'nin imkânları artırılması küresel finansal sistemin mimarisinin ABD'nin görünmez eli ile yönetilen IMF tarafından yapılacağını ortaya koymaktadır. Yani IMF bir kez daha küresel ekonomik sistemin merkezine yerleşmiştir.

SON NOTLAR

*Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bolu.

¹ (<http://iibf.ege.edu.tr/economics/papers/wp09-01.pdf>)

² (<http://www.pittsburghsummit.gov/mediacenter/129639.htm>).

³ (http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=130575&KTG_KOD=524).

⁴ (<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm>).

⁵ (http://www.imf.org/external/lang/turkish/pubs/ft/ar/2009/pdf/ar09_tur.pdf).

KAYNAKÇA

AMİN, S.(1999), Küreselleşme Çağında Kapitalizm,(Çev:VASif Erenus), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

APPANDURAI, A.(1990), "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy", M.Featherstone (ed.) *Global Culture:Nationalizm,Golalizational Modernization*,Lonra:Sage.

BREZINSKI, Z. (2004), Tercih, (Çev:C.Küçük), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

CLAESSENS, S. and SCHMUKLER, S. (2007). "International Financial Integration through Equity Markets:Which Firms from Which Countries Go Global?" *Journal of International Money and Finance* 26(5),ss.788-813.

DALLMAYR, F. (2005),*Empireor Cosmopolis? Civilization at the Crossroads*, Volum2,No.1ss. 14-30

DEMİRER, T.ve ÇEVİKASLAN, S.(2004), "11 Eylül Dönemeci YDD Terörü", 11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu, İstanbul: Ütopya Yayınları.

DOBB, M. (1992), *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, (Çev: F.Akar), İstanbul: Belge Yayınları.

DOOLEY C. and A. WARNER, (1995), *Portfolio Capital Flows: Hot or Cold*, The World Bank Economic Review, vol. 9 No: 1 January, ss.153-174.

EĞİLMEZ, M.(2008), "Küresel Krizin Nedenleri", *Radikal gazetesi*, 23.09.2008.

EĞİLMEZ, M.(2009), "Küresel Sistemin Geleceği", *Radikal Gazetesi*,15.09.2009.

EĞİLMEZ, M. (2009), *Küresel Finans Krizi*,İstanbul: Remzi Kitapevi.

ERCAN, F.(2000), "Kapitalizm Küreselleşme ve Kalkınma Tartışmaları Açısından Devlet: Eleştirel Önergeler",*İktisat Dergisi*, Ağustos 2000.

ERCAN, F.(2002), "Küreselleşme/ Sanayileşme Tartışmaları Açısından Türkiye Gerçeği ", *Evrensel Kültür*, Mart, Sayı,123.

ESEN ,O.(1998) "Finansal Küreselleşme Ortamında Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Pörföy Yatırımları", *Ekonomik Yaklaşım*, Gazi Üniversitesi Dergisi, Sonbahar , Cilt 9, ss.59

FALK,R.(2001), Yırtıcı Küreselleşme, (Çev: Ali ÇAKSU), İstanbul:Küre Yayınları.

FRANKEL, J.(2008),” Origins of the Financial/Economics Crisis”,(<http://topics.blogs.nytimes.com/2008/12/26/origins-of-the-economic-crisis-in-one-chart>,Erişim Tarihi, 22.05.2009.

FRIEDMAN, T(1999) Lexus ve Zeytin Ağacı. Küreselleşmenin Geleceği, (Çev:Elif Özsayar), Boyner Holding.

GALLINO, L.(2007),Küreselleşme ve Eşitsizlik, (Çev:Durdu Kundakçı), Ankara:Dost Kitapevi.

GIBSON, H. ve TSAKALATOS, E (1996),”Uluslararası Borç Krizi Sorunları Nedenler ve Çözümler”, (Der: Fikret Şenses), Kalkınma İktisadı, İstanbul: İletişim Yayınları.

GIDDENS, A. (1991), Modernity and Self Identity, London: PolityPress.

GORDON, D.M. (1988),”The Global Economy:New Edice or Crumbling Foundations”, *New Left Review* no.168 March-April.

GORZ A.(1981),Elveda Proleterya, İstanbul: Afa Yayınları.

GOZZI, J. C., LEVINE, R., and SCHMUKLER, S. (2008). “Patterns of International Capital Raisings.” Policy Research Working Paper 4687, World Bank, Washington, DC.

HAROOTUNIAN, H.(2006), İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar ele Geçirilen Paradigma, (Çev: Erkan Ünal), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

HART M ve NEGRİ A.(2003), İmparatorluk, (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

HIRST ,P.ve Thompson,G.(1998), Küreselleşme Sorgulanıyor,(Çev:Çağla Erdem ve Elif Yücel), Ankara: Dost Kitapevi.

KAMINSKY, G. Lyons, R., and Schmukler, S. (2004). “Managers, Investors, and Crises: Mutual Fund Strategies in Emerging Markets,” *Journal of International Economics* 64(1),ss. 113-34.

KILIÇ, A.(1991) “Finansal Sistem ve İşleyişi”, Maliye Yazıları, Eylül-Ekim, ss.67-69

KORAY,M (2006), Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet ,Ekonomi ,Siyaset Tartışmaları,<http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm>, Erişim Tarihi.15.09. 2006

LEIDERMAN C.G and Reinheird,(1993) “Capital Inflows and Real Exchange Rate, Appreciation in Latin America, The Real of External Factor” IMF Staff Paper, No: 40, ss.108-151

LİN, J. (2008). The Impact of the Financial Crisis on Developing Countries, Paper presented at the Korea Development Institute.

MANDEL,E. (1991), Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları, (Çev:Doğan Işık), İstanbul Yazın Yayıncılık.

MOSOOD, A. and COPTU, S.(1993),”Portfolio Investment Flows to Developing Countries”, Finance and Development, March 1993, ss.10-11.

NEAGU, I. C. and SCHİFF, M. (2008). “The Stability and Stablizing Impacts of Remittances and Other Capital Inflows to Developing Countries,” Mimeo, Development Research Group, World Bank.

NEWYORKTIMES,(2009),”CreditCrisisTheEssential”,http://topics.nytimes.com.top.reference/timestopi cs/subjects/c/credit_crisis/index.html?ref=business,Erişim Tarihi,27 05.2009

ÖNİŞ, Z.ve ERDOĞDU,M. (2002), “11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme”, Foreign Policy,Ocak-Şubat,ss.14-20.

PETRAS, J. (1999), “Globalization: A Critical Analysis”, Journal ofContemporary Asia, Vol.29, No.1

PETRAS, J. ve VELTMEYER,H. (2006), Maskesi Düşürülen Küreselleşme, (Çev.Ö.Akpınar) İstanbul:Methisto Yayınevi.

POSNER, R.A. (2009). A Failure of Capitalism: The Crisis of ‘o8 and the Descent Into Depression. Cambridge, Mass. and London, England: Harvard University Press

REİSEN H, (1993), “Finansial Opening and Capital Flows Cepal Review December 1993, No: 51, ss.113-122

ROBERT B. Z.(2009), Ekonomik Kriz Küresel Güç İlişkilerini Yeniden Őekillendiriyor, Güzlem Gazetesi 29.09.2009.

SARIBAY,A.Y.(2004), Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme, İstanbul:Everest Yayınları.

SEE, H.(2000), Modern Kapitalizmin Doğuşu, (Çev: Turgut Erim), İstanbul: YöneliŐ Yayınları.

SÖNMEZ ,S. (1998), Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Küreselleşme Yeni Dünya Düzeni ve Dış Borç Üzerine Bir Not, Ankara: İmge Kitabevi.

ŞAYLAN, G. (1996). Çağdaş Düşünce Akımları: Postmodernizm, (Ders Notları),TODAİE Yayınları, Ankara.

ŞENGÖZ, T .(2009). <http://www.finans.ekibi.net/forum/kondratieff-dalgaları-tuncer-sengoz-t-3218.html>

TAYLOR, J.B. (2009) Getting Off Track. Stanford: Hoover Institution Press.

TOUSSAİNT, E.(1999), Ya Paranı Ya Canını: Dünya Bankası ve IMF’in Üçüncü Dünya Politikaları, İstanbul:Yazın Yayıncılık,

TUĞBA, O.(1997), “Finansal Küreselleşme”, Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi Dergisi, Yaz. 1997, Cilt 4, Sayı 9, ss.37-40

ULAGAY,O (2009), Küresel Çöküş ve Kapitalizmin Geleceği, İstanbul :Özgür Yayınları.

WALLERSTEİN,I(2009), Jeopolitika,Ekonomik Kriz ve Kapitalizm Çökerken Özne Olmak, Konferans, 13.03 2009, <http://www.sendika.org.tr>,Erişim Tarihi,15.04.2009

WENT,R.(2001), Küreselleşme: Neo-Liberal İddialar Radikal Yanıtlar, (Çev.Emrah Dinç),İstanbul: Yazın Yayıncılık.

WOLFF, Rich, (2009), Krizler, Kapitalizmin Bir İslah Olma Aracıdır, Birgün Gazetesi, 11.03.2009.

WOOD,E.M.(2006),Sermaye İmparatorluğu, (Çev:Sami Oğuz), İstanbul:Epos Yayınları.

WOOD,E.M.(2000),”Küresel Kapitalizm ve Ulus Devlet”, (Der ve Çev:A:Başer.Kafaoğlu), 2000’li Yıllara Girerken Kapitalizm,İstanbul:Kaynak Yayınları.

YELDAN, E. (2002), "Neoliberal Küreselleşme Sürecinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", *Praksis Dergisi*, Yaz, Sayı:7,ss. 19-34.

YILDIZOĞLU, E.(1996),*Globalleşme ve Kriz*, İstanbul: Alem yayıncılık.

<http://iibf.ege.edu.tr/economics/papers/wp09-01.pdf>, Erişim Tarihi,27.11.2009.

[http:// www.radikalgazetesi.com.tr](http://www.radikalgazetesi.com.tr),Erişim Tarihi, 28.08.2008

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm>.Erişim Tarihi, 8.10.2009

<http://www.pittsburghsummit.gov/mediacenter/129639.htm>

http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=130575&KTG_KOD=524).

(http://www.imf.org/external/lang/turkish/pubs/ft/ar/2009/pdf/ar09_tur.pdf)

THE FIGHT AGAINST TERRORISM AND SECURITY STRATEGIES IN THE EUROPEAN UNION AFTER 9/11

Maya ARAKON*

ABSTRACT

The attacks of 9/11 changed the security concept of the world and showed that no country was immune to terrorist offenses any longer. The European Union, as well as the United States of America had to find some new and more efficient measures to fight terrorism. These measures included legislations to prevent terrorist offenses, to stop terrorist financing and other terrorism-related actions. Thus, a series of measures such as establishing an area of justice, or freezing funds suspected of helping terrorist aims has been implemented within the EU. As a result, member states became more cooperative and better coordinated.

Key words: Terrorism, Security, European Union, 11 September.

TERÖRLE SAVAŞ VE 11 EYLÜL SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİNDE GÜVENLİK STRATEJİLERİ

ÖZET

11 Eylül saldırıları dünyadaki güvenlik paradigmasını değiştirerek, hiçbir ülkenin terörizm tehdidinden uzak olmadığını göstermiştir. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri terörizmle savaşta yeni ve etkin önlemler bulmalıydılar. Terör saldırılarına karşı, yasamada yapılan değişiklikler, terörizmin finansal kaynaklarını kesme ve bunlarla bağlantılı birçok eylem bu önlemler

arasında sayılabilir. Avrupa Birliği ise adalet alanı oluşturma veya terörizme kaynakalık edebilecek banka hesaplarının dondurulması gibi terörizmi engellemede önlemler almıştır. 11 Eylölün bir sonucu olarak AB'ye üye devletler birbirleriyle olan işbirliğini arttırmış ve daha güçlü bir şekilde birbirleriyle koordine olmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Terörizm, Güvenlik, Avrupa Birliği, 11 Eylöl.

Introduction

The attacks of 11 September 2001 have been a turning point in the history of fight against terrorism for the U.S. and for European states. The end of the bipolar system and the emergence of some newly-born nation-states after the collapse of Soviet Union and Yugoslavia, changed the political balance of powers in two ways: Firstly, there was no longer any big “enemy”, i.e. the Soviet Union, to fight against, so there occurred a need for the European states to redefine their foreign policies as well as their security perceptions. Secondly, the emergence of new threats, in the form of some particular groups rather than terrorist-states, changed the meaning of terrorism, giving it a new shape. These groups, often called ‘terrorist groups’ or ‘entities’, were now threatening the European and world security in a way that the world was not ready to deal with. New forms of terrorism such as bio-terrorism or attacks in the name of religion gradually started to make their appearances on the international arena. In this context, September 11 attacks have been, with no doubt, the culminating point of these new threats, showing the whole world that no one or no country was any longer immune to terrorism.

Even before 9/11, there were specific measures to combat terrorism in the European Union (EU) (Yves, 1994: 206-211, 267-280). But it is true that a particular attention has been given to some major issues since this attack -many involving the fight against terrorism such as the definition of ‘terrorism’ and ‘terrorist act, the freezing of financial assets of some terrorist groups, the creation of a new European security strategy, the birth of multi-dimensional cooperation, the broadening of security and justice issues and so on. The EU deals with these questions under its Security and Defense policy and Home and Justice Affairs (second and third pillars of the Maastricht Treaty) (Yves, 1992).

The Fight against Terrorism

The European Union has two working groups focusing on terrorism: the Terrorism Group, which has the role of exchanging police techniques and defining the best practices to take, and the COTER (Commission for Territorial Coherence Policy) which is a diplomatic forum dealing with terrorism from a political aspect. Besides, several European bodies have made jurisdiction in the area of the fight against terrorism, such as the SITCEN (The EU Situation Center for Threat Analysis), EUROPOL (European Police Office), EUROJUST (International Judicial Cooperation and Coordination of Investigations and Proceedings) and the Counter-Terrorist Group of the Club of Berne, which brings together national security services of the 19 countries. After the 2004 Madrid attacks, the EU set a coordinator for the fight against terrorism.¹

The European Strategy in the Fight against Terrorism

The attacks in Madrid (2004) and London (2005), and the failed attacks in London and Glasgow in 2007 have shown that the European Union had become a

target for a new form of terrorism. In order to tackle this, in 2005 the EU adopted a European strategy aiming to “fight against terrorism, while respecting human rights, and to make Europe safer, by allowing its citizens to live in a space of freedom, safety and justice”. The EU strategy has four principles: prevention, protection, pursuit and reaction. Resolution 1373 of the United Nations Security Council of 2001 underlines the fight against financing terrorism and introduces a general obligation to freeze the assets and economic resources of persons and entities that have committed or have been complicit in terrorist acts.

Having decided to apply this resolution, on 27 December 2001, the EU adopted the necessary legal instruments (joint positions 930 and 931/01 and Community regulation 2580/01). It stated the nature of the sanctions as the freezing of assets on the EU territory, and its scope which includes persons, groups and entities not linked to Al-Qaida or Taliban.

The European Security Strategy²

The European security strategy has been released under the Common Foreign and Security Policy, (second pillar of the EU) and adopted by the Brussels European Council of 12 and 13 December 2003. It recognizes the global challenges and key threats to the security of the Union and sets its strategic objectives as building security in the EU's neighborhood and promoting an international order based on effective multilateralism.

Global Challenges and key Threats

The security strategy identifies five key threats facing Europe:

1) **Terrorism.** Concerted European action against terrorism is essential. The

causes of terrorism might be very complex, including cultural, social and political crises, and the alienation of young people living in foreign societies.

2) *Proliferation of weapons of mass destruction (WMD)*. This is considered the greatest threat to European security. The most terrifying scenario is the acquirement of WMD by a terrorist group. In this case, a small group would be able to inflict damage on a scale previously possible only for States and armies.

3) *Regional conflicts*. They can have a direct or indirect impact on European territory, regardless of their geographical location. They constitute a threat to minorities, fundamental freedoms and human rights and risk being used to forge extremism and terrorism and provoke state failure.

4) *State failure*. Civil conflict and bad governance corruption, abuse of power, weak institutions and lack of accountability which corrode States from within. This can lead to a collapse of state institutions. State failure is a real threat to global governance and to regional stability.

5) *Organized crime*. Especially trafficking in drugs, women, children and arms, which does not stop at the Union's borders. Organized crime can have links with terrorism. According to these statements, the European Union has to follow three strategic objectives:

- ❖ ***Facing the threats*.** After 9/11, the Union has responded with measures that included the adoption of the European Arrest Warrant and steps against terrorist financing. The Union continues to pursue its policies against arms proliferation. It has intervened to solve regional conflicts and it attached great importance to restore good governance in order to promote democracy and to tackle organized crime. Yet there are still some major efforts to accomplish as regards to the new situation in the Balkans with Kosovo

which gained its independence.

❖ *Building security in its neighborhood.* It is in the Union's interest that countries on its borders are well governed. The task is to promote good-governance in Eastern Europe and in countries on the Mediterranean shore with whom the EU would like to build up a deep cooperation. The EU gives importance also to the resolution of the Palestine question since this is a prerequisite to the solution of other problems in the Middle-East. Another aspect is the prevention of illegal immigration coming from agitated regions such as the Balkans, Middle-East and North Africa.

❖ *Developing an international order by effective multilateralism.* The Union aims to develop a stronger international society, well-functioning international institutions and a rule-based international order. A world of well-governed democratic states is the best protection for European security, and the EU policies are aimed at realizing this. Thus, the EU attempts to implement the very principles of its establishing treaties, which are: respect for human rights, protection of fundamental rights and freedoms as well as promoting democracy everywhere.³

According to the security strategy, the Union must:

- **be more active in pursuing its strategic objectives.** In order to become a greater political actor and to counter new threats, the EU should develop a more effective strategy and it should intervene to the crises, if necessary, with rapidness and determination.

- **increase its capabilities.** The creation of a European Defense Agency has been a major step. Yet the Union needs to strengthen its armies and

transform them into more mobile forces to face the new threats. The Union also needs more capacity to bring all necessary civilian resources to bear in crises and post-crisis situations.

- **pursue coherent policies.** The challenge is to bring together the different tools and capabilities of EU policy. The Union must pursue its politics such as diplomatic efforts and development, trade and environmental policies, in a coherent way.
- **work with its partners.** Multilateral cooperation and bilateral partnerships with key actors are a priority and a necessity to tackle with the new threats. The relationship with the USA is very important. However, the EU must also work for closer relations with partners such as Russia, Japan, China, Canada and India.⁴

Background of Fighting Terrorism in the European Union

The issue of terrorist offences was raised at the Tampere European Council in 1999 and again at the Santa Maria da Feira European Council in June 2000. In recent years, a number of measures against terrorism have been adopted by the Member States, such as:

- The Europol Convention supplemented by the Council decision of 3 December 1998.
- Joint Action 96/610/JHA on the creation of a Directory of specialized counter-terrorist skills.
- Joint Action 98/428/JHA on the creation of a European Judicial Network.
- Joint Action 98/733/JHA on making it a criminal offence to participate in

a criminal organization.

- The Council recommendation on combating the financing of terrorism.⁵

Only the Framework Decision of 13 June 2002 can be considered as a direct consequence of the 9/11 attacks. This was the first move to identify certain acts, already punishable under national laws of the Member States, as terrorist offences on account of their commission with a terrorist intent, thus increasing penalties provided for in the relevant provisions (Jekewits, 2004: 77-95). This Framework Decision has been designed to make the fight against terrorism at EU level more effective⁶ It urges the Member States to align their legislation and sets out the major rules on terrorist offences. After defining such terrorist offences, the Framework Decision lays down the penalties that Member States must incorporate in their national legislation.⁷ This incorporation cannot, in itself, be enough to tackle terrorism if the Member States do not harmonize their legislations with each other and do not cooperate closely. Stronger implementation is needed in the fields of border control, preventing drug trafficking and detecting/arresting suspects. Free movement of people does not ease the work of the Member States since there are no border controls between countries within the Schengen Area. The Framework Decision gives a definition of what is considered a terrorist group⁸ and asserts that states which help, encourage and attempt to commit terrorist offences will be punishable. The Member States should establish their jurisdiction with effective action to tackle terrorist offences and coordinate their actions.⁹

The Hague Program

One of the most important attempts of the European Union to combat

terrorism has been the Hague Program, adopted at the European Council of 4 and 5 November 2004. The European Commission, searching for answers to strengthen the area of freedom, security and justice within the European Union, while combating terrorism, has stated ten priorities for the 2004-2009 period. An Annex to the communication sets out specific measures and a timetable for their adoption. Among the top ten priorities of the Commission, we can enumerate topics such as strengthening fundamental rights and citizenship (to improve children's rights and to combat violence against women, working against all kinds of discrimination and paying particular attention to the protection of personal data)¹⁰, defining a balanced approach to migration (a new approach dealing with illegal immigration, (there is an unproven yet very strong belief that there is a link between illegal immigration and terrorism, for those who migrate into the EU States and cannot integrate themselves to European societies and thus become marginal, even terrorists to challenge, or to avenge that very order of society which exclude them) involving fighting illegal immigration and trafficking in human beings, especially women and children), setting up a common asylum procedure, maximizing the positive impact of the immigration (immigrant communities must be integrated if they are not to become isolated and excluded from society), developing integrated management of the Union's external borders (the free movement of persons requires greater efforts to strengthen the integrated management of external borders), and attaining the right balance between privacy and security while sharing information (law-enforcement authorities must be able to share information if they are to fight terrorism effectively and investigate cross-border crime). But the most important part of this Program involves anti-terrorist measures; developing a strategic concept on tackling organized crime, a genuine European area of justice, and sharing responsibility and solidarity.

1) Anti-Terrorist Measures:

The Commission has the intention to support the Member States in their fight against terrorism by focusing on terrorism recruitment and financing, prevention, risk analysis, protection of vulnerable infrastructure and consequence management. Cooperation with non-member states is needed to effectively fight terrorism. The measures adopted by the Commission thus include strengthening cooperation between the law-enforcement services of Member States, particularly by improved exchanges of information, the protection of related data, the radicalization and recruitment of terrorists, the protection of critical infrastructure, the prevention of and the fight against terrorism financing, preventing misuse of charitable organizations for the financing of terrorism, and monitoring the pilot project in place for the victims of terrorism.¹¹

2) Developing a Strategic Concept on Fighting Organized Crime:

Cooperation between the Member States' authorities, such as the police or customs, must be improved in the fight against organized crime. To work for a European model for criminal intelligence is a priority.¹²

3) A Genuine European Area of Justice:

The Union must establish mutual confidence between Member States by setting up minimum procedural standards which safeguard, for example, the right of defense. The Hague Program aims at a new perspective where Member States share more responsibility and solidarity in the fields of freedom, security and justice. In order to implement the Hague Program, the Council and the Commission have accepted an Action Plan to strength freedom, security and justice in the European Union and it is intended to serve as a frame of reference for

the work of the Council and the Commission for 2004-2009. It contains a timetable for the adoption and implementation of the actions contained therein to put into practice the priorities and objectives of the Hague Program: Strengthening freedom, security and justice in the European Union adopted was a result of the Commission communication “Ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice.” These measures legislative proposals, consultation documents (green papers) and reports are designed to give practical effect to the Hague Program in an efficient way.¹³

Stating that the international stability depends not only on the internal issues of the Union, and especially after the 9/11 attacks, the Commission has issued another communication establishing a strategy for reinforcing the justice, freedom and security aspects of the EU’s external relations policy.¹⁴ It underlines how the external aspects of justice and home affairs at global level contribute to create an area of justice, security and freedom within the EU. This area must face up to a range of challenges which originate both outside and inside the EU, especially:

- Terrorist attacks such as those of 11 September 2001
- The growth of organized crime
- Illegal immigration
- The failure of institutions, the judiciary and law enforcement agencies
- Guaranteeing legal certainty and predictability for cross-border trade in a globalized economy.¹⁵

The Communication points out the need to reinforce international

cooperation. Since the free movement of people within EU, more open borders, and increased global integration have added a new dimension to international cooperation and in order to fight against terrorism or organized crime and built up good relations with neighboring countries, an efficient border management is necessary. For instance, cooperation with the Turkish authorities has led to major seizures of drugs within the EU.¹⁶ The Communication also recommends promoting the rule of law through cooperation to guarantee security both inside and outside the EU. Besides, regional cooperation should be encouraged as cross-border problems such as migration and border management are often a subject of concerted regional action. The Commission supports multilateral approaches in international organizations while enhancing its role in those organizations and promoting the development of new international instruments.¹⁷ There are also principles set out by the Commission to implement policies towards non-EU countries, such as:

- establishing geographical priorities within policies on enlargement, development and external relations in accordance with the EU's special relations with certain regions and non-EU countries;
- appropriate strategies to find responses to the specific situations of individual countries and regions;
- close coordination between the Council and the Commission in order to guarantee coherence between different policies under the second and third pillars;
- partnership with non-EU countries in enlargement, external relations and development policies in the fields of justice, freedom and security;
- establishing a link between internal and external activities concerning the

area of freedom, security and justice;

- regular exchange of information between the Commission and the Member States on the activities conducted in non-EU countries;
- all actions must include evaluation mechanisms to evaluate progress made in non-EU countries and the relevance of the action for its objectives.¹⁸

The core of a strategy covering the external aspects of policy on justice, freedom and security are already in place. Thus the EU has established a partnership on security with the United States, cooperation with the western Balkans, a strategic partnership with Russia and cooperation with Ukraine to secure stability and support the reform process and is contributing to the progress of good governance and the rule of law in the Mediterranean countries. This has especially been seen recently, when Kosovo declared its independence and the Serbians had a completely opposite position about it. It is true that new policies are necessary to tackle the very strong yet dismantling feeling of the old-traditional nation-states within European Union and the burden that this will be likely to bring. The Commission lists a number of political priorities derived from the Hague Program and its Action Plan, which provide the general basis for relations with non-EU countries. They include human rights, institution building and good governance, and enhancing non-EU countries' capacity to manage migration and fight terrorism and organized crime.

The effectiveness of the strategy must be improved through mainly:

- coherence of the EU's external actions;
- rapid reaction to emerging threats;

- an greater role for the EU in international organizations;
- regional cooperation on justice, freedom and security.

Specific Program 2007-2013: Prevention, Preparedness and Consequence Management of Terrorism

Another specific program of the European Union has been established for the period 2007-13 and aims to support projects in the field of prevention, preparedness and consequence management for terrorist attacks and other security-related risks. This Program, along with the “Prevention of and Fight against Crime” Program, is a part of the “Security and Safeguarding Liberties” Framework Program. The Specific Program has been established by the Council Decision 2007/124/ EC of 12 February 2007, where the EU stipulates that the above mentioned areas are one of the key issues in protecting the people and critical infrastructure within the area of freedom, security and justice. This program aims to support Member States' efforts to prevent, to prepare for, and to protect people and critical infrastructure against terrorist attacks. It also aims to ensure protection in the field of terrorism and other security related risks.¹⁹ To prevent terrorist offences and to be prepared for them, this program aims to:

- promote the risk assessment to critical infrastructure and develop protection methodologies and security standards;
- reinforce shared operational measures to improve security in cross-border supply chains;
- exchange know-how and experience in protecting critical infrastructure.

The Specific Program aims also to organize joint exercises to enhance

coordination between the relevant departments.²⁰

Freezing Terrorist Funds and Capital Movement Restrictions

Even before the 11 September 2001 events the control of flows of finance has moved progressively to the center stage as a means to fight terrorism and organized crime (Jekewitz, 2004: 102-185, 231-279). The events of 9/11 have been a turning point for the EU in combating acts which help terrorist attacks. To stop terrorism involves some efforts in fighting its financing as well. Three major legal instruments embody the Union's initiative in fighting the financing of terrorism: the Directive against money laundering of 4 December 2001, the Council Regulation of 27 December 2001 and the Council Regulation of 27 May 2002 (Pingel, 2004: 63-77).

The Directive against money laundering widened the scope of the Directive to notaries and to other self-employed legal practitioners. In addition, initiatives were taken to strengthen cooperation between competent national authorities and the action of Europol. An instrument to implement the Decisions of freezing assets was adopted, and a Framework Decision on confiscation orders is in the process of being adopted. An agreement was also reached on a Framework Decision concerning the confiscation of the instrumentalities and proceeds of crime.²¹ With the Council Common Position 2001/931/CFSP of 27 December 2001, which aimed to draw up a list of individuals, groups and entities involved in terrorist acts and freeze their funds and financial assets, the EU has shown again its will to fight terrorism and its core element which is terrorist financing. This Common Position includes some important definitions as well. Knowing that to give a specific definition to terrorism, or terrorist group has been

the main discussion topic among political scientists, the definition made by the European Union has been welcomed by Member States, for it gave them some solid basis to make the difference between real terrorism and the insurgency movements.

1) Definitions

The Commission position gives some definitions on crucial concepts. According to it, “Persons, groups and entities involved in terrorist acts” means individuals, groups and entities on whom there is real information proving that they have committed, are attempting to commit or are facilitating the commission of terrorist acts. *Terrorist acts* are defined as intentional acts which may seriously damage a country or international organization by intimidating a population, or by destabilizing or destroying its fundamental political, constitutional, economic or social structures. The list of terrorist acts includes:

- attacks on a person's life or physical integrity;
- kidnapping or hostage-taking;
- causing extensive destruction to a public or private facility, including information systems;
- seizure of means of public transport, such as aircraft and ships;
- manufacture, possession, acquisition, transport or use of weapons, explosives or of nuclear, biological or chemical weapons;
- release of dangerous substances, or causing fires, explosions or floods;
- interfering with or disrupting the supply of water, power or any other fundamental natural resource;
- directing or participating in the activities of a terrorist group, including by funding its activities or supplying material resources.

Simply threatening to commit any of these criminal acts is also to be treated as a terrorist offence. The common position also defines terrorist group as a structured group of persons, acting in concert to commit terrorist acts, regardless of its composition or the level of development of its structure.²²

2) List of individuals and entities concerned

The list²³ is drawn up on the basis of investigations carried out by the competent judicial and police authorities in the Member States; it may be added to and revised every six months, in order to keep it up to date. The list includes ETA (Basque Fatherland and Liberty), the IRA (Irish Republican Army), GRAPO (the First of October Anti-Fascist Resistance Group), the terrorist wing of HAMAS, Palestinian Islamic Jihad and other revolutionary activist groups, as well as the names of individuals belonging to such groups.²⁴

3) Measures that the Community and the Member States should take

Within the limits of its powers, the European Community is to freeze the funds and other financial assets of the individuals and groups on the list and ensure that they do not gain access to them. Through appropriate police and judicial cooperation, the Member States are to afford each other assistance in preventing and fighting terrorist acts. In order to investigate and prosecute any of the persons and entities on the list, they may fully exploit the powers conferred on them by acts of the European Union and under any other bilateral or international agreements. The names on the list are to be reviewed at regular intervals, at least once every six months. In the same way as Regulation 2580/2001 EC²⁵ implementing measures under *Common Position 2001/931/CFSP, Council Common Position 2001/930/CFSP* of 27 December 2001 on combating terrorism

sets out the freezing of the funds and other financial assets and economic resources of individuals and groups facilitating, attempting to commit or committing terrorist acts on the territory of the Member States.²⁶

4) Specific measures against Al-Qaida

Two major Regulations on fighting Al-Qaida have been released within the European Union after the attacks of September 11 2001. Regulation (EC) 2580/2001 and Regulation (EC) 881/2002 aim to stop the financing of terrorist activities of the terrorist group. This Regulation (EC) 2580/2001 encloses the administrative and judicial procedures relating to terrorist organizations in the European Union (EU) and in third countries. However, it does not cover the persons and groups covered by United Nations Security Council Resolutions 1267(1999) and 1390(2002), implemented by Regulation (EC) 881/2002 on freezing the funds of certain persons and entities associated with the Al Qaida network. The aim of the Regulation is to prevent and prohibit the financing of terrorist acts.²⁷ The financial assets in question are listed in the Article 1 of the Regulation. They include funds, economic resources, financial assets of every kind, insurance, lending of all types, guarantees and commitments. Natural or legal persons who are listed in this Regulation should not, directly or indirectly, use or take benefit from these financial assets.²⁸ The Regulation leaves certain areas of authority to the Member States. So the latter may authorize:

- the use of frozen funds for essential human needs of a natural person included in the above-mentioned list or a member of his family, to be fulfilled within the Community,
- the payments from frozen accounts for paying taxes, compulsory insurance

premiums and fees for public utility services such as water and gas,

- the unfreezing of funds or other financial assets, or the granting of financial services to a person in order to protect the interests of the Community, of its citizens and residents.²⁹

The second major Regulation in this field is the Regulation (EC) 881/2002 of May 2002 which imposes certain specific restrictive measures directed against certain persons and entities associated with Osama bin Laden, the Al-Qaida network and the Taliban. It stipulates among others that the United Nations adopted Resolution 1390(2002) condemning the Al-Qaida network and other associated terrorist groups for their terrorist acts and destruction of property; the Commission and Member States should inform each other of the measures taken under this Regulation and of other relevant information at their disposal in connection with this Regulation, and cooperate with the relevant UN Sanctions Committee, in particular by supplying it with information. In this context, the Regulation adopted the following measures as for the definition of some key concepts:

1. "Funds" means financial assets and economic benefits of every kind, including but not limited to cash, cheques, claims on money, (...) including stocks and shares, bonds, notes, warrants, or other income on or value accruing from or generated by assets; all kind of financial resources, and any other instrument of export-financing. (Article 1)³⁰

2. "Economic resources" means assets of every kind, whether tangible or intangible, movable or immovable, which are not funds but can be used to obtain funds, goods or services; (Article 1)

3. "Freezing of funds" means preventing any move, transfer, alteration, use of or dealing with funds in any way that would result in any change in their

volume, amount, location, ownership, possession, character, destination or other change that would enable the use of the funds, including portfolio management; (Article 1)

Conclusion

Terrorists have recourse to violence against the proprietors of the monopoly on the legitimate use of violence, i.e. states. All terrorists have a common objective, which is the destruction of the existing political regime embodied by the target-State. Yet we cannot say that all terrorists are the same, as they vary from individuals to States. Many difficulties arise from this heterogeneity as to the question of combating terrorist attacks (Ascencio, 2004: 271-287).

Fight against terrorism became one of the key issues within the European Union especially after the 9/11 events. Although terrorism has always been present in the history of political life, since the 9/11 attacks it gained a new form of threat. In a globalized world, terrorism is a common international problem influencing the economic and political situation of every country. Even international organizations like the UN or NATO have remained helpless in some specific cases such as the terrorism of Al-Qaida (Dupuy, 2004: 35-47). So, with the attacks of 9/11, terrorism has become a real global challenge for Europe. Not only terrorism itself, but issues such as good governance, democracy, bordering regions, illegal immigration and human rights have gained a special place in the EU policies' scala. Some measures/bodies other than the above mentioned regulations and decisions have been implemented as well, such as European Arrest Warrant³¹, CEPOL³², Joint Investigation Teams³³, FIU.NET network³⁴ and Schengen Information System³⁵ but it is still a fact that the collaboration between these bodies or their

functioning are not processing as desired. It is also necessary to reinforce justice, freedom and security aspects of EU's external relations policy. For this reason, the EU has established a partnership on security with the U.S., cooperation with the Western Balkans, a strategic partnership with Russia and cooperation with Ukraine to secure stability and good governance and the rule of law in the Mediterranean countries. The idea of setting up a supranational body to be responsible for security and terrorism issues and to coordinate policies of different states, whether in or out of the EU, should be considered. Deeper cooperation, better coordination and harmonization of the national policies and a well-organized data sharing system between the EU Member States and other major international actors are needed in order to cope with the ever growing terrorist threats of the 21st Century.

END NOTES

* Assistant Professor at Yeditepe University- Istanbul, Department of Political Science and International Relations, and a researcher/member at Robert Schuman University - Strasbourg, Center for Defense and Strategic Studies.

¹ See the web site of the Ministry of Foreign Affairs of France. www.diplomatie.gouv.fr

² <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r00004.htm>.

³ See the Treaty of Rome, Title XIV: Economic and social cohesion, and Title V, Article J.1-10 of the Treaty of Maastricht

setting out the Common Foreign and Security Policy.

⁴ Ibid.

⁵ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33168.htm>.

⁶ Council Framework Decision 2002/475/JHA of 13 June 2002 on combating terrorism.

⁷ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33168.htm>.

⁸ A terrorist group as a structured organization consisting of more than two persons, established over a period of time and acting in concert.

⁹ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33168.htm>.

¹⁰ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. The Hague Program: ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice COM(2005) 184 final.

¹¹ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l16002.htm>.

¹² Ibid.

¹³ See the *Report on the implementation of the Hague Program for 2005 (the "Scoreboard Plus")*.

COM(2006)333 final - Official Journal C 184 of 8.8.2006.

¹⁴ Commission Communication: A strategy on the external dimension of the area of freedom, security and justice COM(2005) 491 final.

¹⁵ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l16014.htm>.

¹⁶ This includes also data sharing between Member States authorities. In particular after September 11, new legislation granting security administrations easier Access to information have significantly lowered barriers to invasions of privacy which some police authorities regard as being an unwanted impediment to their work. See Michael Bothe, "The international community and terrorism" in *Société Française pour le Droit International, Les nouvelles menaces contre la paix et la sécurité internationales / New Threats to International Peace and Security, Journée Franco-Allemande, Editions A. Pedone, Paris, 2004, pp. 47-63.*

¹⁷ Ibid

¹⁸ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l16014.htm>.

¹⁹ See Council Decision 2007/124/EC of 12 February 2007 on http://ec.europa.eu/justice_home/funding/cips/funding_cips_en.htm.

²⁰ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33262.htm>.

²¹ Commission Staff Working Paper, Annex to the Communication from the Commission: Area of Freedom, Security and Justice: Assessment of the Tampere Program and future orientations, COM(2004) 401 Final. See http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/intro/docs/sec_2004_693_en.pdf

²² See Council Common Position 2001/931/CFSP of 27 December 2001.

²³ The measures in this common position were implemented by Regulation (EC) No 881/2002, adopted on the same date.

²⁴ Osama bin Laden and individuals and groups associated with him do not feature on the list, as they are already listed in Council Common Position 2002/402/CFSP of 27 May 2002 concerning restrictive measures against

Osama bin Laden, members of the Al-Qaida organization and the Taliban and other individuals, groups, undertakings and entities associated with them and repealing Common Positions 96/746/CFSP, 1999/727/CFSP, 2001/154/CFSP and 2001/771/CFSP.
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33208.htm>

²⁵ This regulation is a necessary Community-level measure that builds on the administrative and judicial procedures to deal with terrorist organizations in the European Union and non-member countries. It sets out to clamp down on any sort of financing of terrorist activities; to this end, it specifies what is meant by “funds and other financial assets” to be frozen, “banking and other financial services” and “controlling a legal person”. The Regulation also provides for exceptions to unfreeze assets in certain circumstances.
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33208.htm>.

²⁶ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33208.htm>.

²⁷ <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24402.htm>.

²⁸ Banks and other financial institutions, and all other nationals or legal persons in the Member States are required to provide immediately any information that facilitates compliance with this Regulation, subject to confidentiality and professional secrecy. See the Regulation.
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24402.htm>

²⁹ See the Regulation (EC) 2580/2001.

³⁰ Yet there are still some other actions realized by the terrorist and that cannot be controlled by the official bodies, and the transactions on Internet had made it very difficult to catch the financial flows in a very small globalized world. There is an urgent need to get improvements in this field as well.

³¹ Any judicial decision issued by a Member State with a view to the arrest or surrender by another Member State of a requested person, for the purposes of conducting a criminal prosecution; executing a custodial sentence; executing a detention order. See
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33167.htm>.

³² European Police College, bringing together senior police officers across Europe with the aim to encourage crossborder cooperation in the fight against crime, maintenance of public security and law and order. See <http://www.cepol.europa.eu/>.

³³ Holding cross-border investigations of terrorist financing.

³⁴ Exchange of intelligence among Financial Intelligence Units of the EU Member States.

³⁵ A secure government database system used by several European countries for the purpose of maintaining and distributing information related to border security and law enforcement. The data collected concern certain classes of persons and property. SIS lists people who are undesirable, suspects or requested for extradition.

KAYNAKÇA

Hervé Ascencio (2004), "Terrorisme et juridictions internationales", in Société Française pour le Droit International, *Les nouvelles menaces contre la paix et la sécurité internationales / New Threats to International Peace and Security*, Journée Franco-Allemande, Editions A. Pedone, Paris, pp. 271-287.

Isabelle Pingel (2004), "L'action de l'Union européenne face au terrorisme", in Société Française pour le Droit International, *Les nouvelles menaces contre la paix et la sécurité internationales / New Threats to International Peace and Security*, Journée Franco-Allemande, Editions A. Pedone, Paris, pp.63-77.

Jürgen Jekewits (2004), "The action of the European union to combat terrorism", in Société Française pour le Droit International, *Les nouvelles menaces contre la paix et la sécurité internationales / New Threats to International Peace and Security*, Journée Franco-Allemande, Editions A. Pedone, Paris, pp. 77-95.

Loretta Napoleoni (2004), *Terror In Tracing the Money Behind Global Terrorism*, New York: Penguin Books, pp. 102-185, 231-279.

Pierre-Marie Dupuy (2004), "La Communauté internationale et le terrorisme", in Société Française pour le Droit International, *Les nouvelles menaces contre la paix et la sécurité internationales / New Threats to International Peace and Security*, Journée Franco-Allemande, Editions A. Pedone, Paris, pp. 35-47.

Treaty of Rome, Title XIV: Economic and social cohesion, and Title V, Article J.1-10 of the Treaty of Maastricht setting out the Common Foreign and Security Policy.

Yves Guchet (1994) ed., *Les systèmes politiques des pays de l'Union européenne*, Armand Colin, Paris, pp. 206-211, 267-280.

Yves Doutriaux (1992), *Le traité sur l'Union européenne*, Armand Colin, Paris.

ATEŞİN DÜŞTÜĞÜ YER: TÜRKİYE’NİN YÜREĞİ, KOLLEKTİF VİCDANIMIZI YARALAYAN, “RUHUMUZU ÜŞÜTEN” KATLIAM

Yıldız AKPOLAT*

ÖZET

Bu rapor, 4 Mayıs 2009 tarihinde Mardin’in Bilge Köyü’nde, 7’si çocuk 44 kişinin ölümüyle sonuçlanan olayların sosyo-ekonomik ve sosyo-politik temellerini incelemektedir. Bu bağlamda raporun yazarı, çevre köyler de dahil olmak üzere Bilge Köyü’nde anket ve derinlemesine mülakat uygulamış; böylelikle bu vahşetin arkasındaki patriarkal ve feodal yapıyı analiz etmiştir.

MASSACRE IN BILGE VILLAGE

ABSTRACT

This report evaluates socio-economic and socio political patterns of the murder resulting the death of 44 people, happened in Bilge Village, Mardin, a city locating in the South Eastern Part of Turkey. In this context , the researcher carried out surveys and semi structured interviews in Bilge Village in order to understand the patriarchal and feudal structure of the brutality.

Giriş

Ateş bu sefer sadece düştüğü yeri yakmadı, bu öyle büyük bir ateşti ki tüm Türkiye’yi yaktı. 4 Mayıs 2009 akşamı Türk toplumu televizyonlarda gördüğü “Son dakika” haberine akıl erdiremedi, gördüğüne-okuduğuna inanamadı. Olayı duyduğumda ilk aklıma gelen bir tür soykırımla karşı karşıya kaldığımızdı. Hep beraber böylesi bir olayı anlamlandırmakta zorlanmamızın altında da, sanırım toplum olarak böyle bir hadiseye yabancı oluşumuz vardı. “Kök kazımak”, bir ailenin ya da soyun “kökünü kurutmak” bizim imgelemimizde bir fantezi gibidir ve bir deyim olarak beddualarımızın en korkuncudur. Ancak toplumsal kuralların (simgesel düzen) bastırıldığı imgesel olanın, yani alt beyinde fantezi olarak yaşayanın olgusal olabilmesi, ruhumuzu üşüttü. Her türlü toplumsal norm, insan doğasının toplumu yıkıcı dürtülerini bastırmak ile var olabilir. İnsanoğlu “homo homini lupus” olmaktan sıyrılır. Ancak hemen Marx akla geliverir, öncesinde ise Kant. Daha öncesinde de bağlantılı olarak, tüm ilahi dinlerin kökeni olan “evamir-i aşere”de ilk kural: Öldürmeyeceksin. Kural varsa eğilim vardır

ki, o kural da vardır. Kant, “insan aklı ile doğasını bastırıldığında insan olur” der. Marx ise, “İnsanın en büyük çelişkisi doğadır”. Rousseau hariç tüm toplum sözleşmeciler insanın doğal halinin kötü olduğunun, ancak akılları ile uygarlığı kurduklarında insanların iyi olabildiklerinin altını çizerler. Doğa ile doğrusal bağı koparmamış olanın, toplumsal düzene; yerleşik düzene geçememiş olanın, toplumsal değil doğal bir düzeni olur: Güçlü olanın haklı olduğu bir kural geçerlidir burada. Güçlü olmak ise öncelikle fiziksel güç ve sayıdır: “Dişe diş, kana kan, cana can”ın matematiği farklı insan grupları arasında fiziksel güç ve sayıyı dengelemektir. Yapısalcı yaklaşım için toplumsal yapının anahtarı, yerleşkenin fotoğrafı ve akrabalık sistemidir.

Şimdi bu kuram, Bilge Köyü olayına nasıl uyarlanabilir? İbrahim’den türeyen iki oğuldan biri, Veli’nin tek oğlu Ali’nin ailesi köyde yaklaşık üçte bir nüfusa sahipken; Osman’ın üç oğlundan türeyen ailenin nüfusu ise, köy nüfusunun üçte ikisini oluşturmaktadır. Köyde hem maddi zenginliğe hem de sayısal fazlalığa sahip olan, bu son aile koludur. Köyde iki açıdan da dezavantajlı olan aile kolundan olanların gerçekleştirdiği operasyon, aile kolları arasındaki sayısal dengeyi sağlamaya katkıda bulundu. İki grup arasındaki dengesizlik, dezavantajlı taraf için güvensizlik, korku, kıskançlık gibi duyguları tetiklemiş ve alt beyine gömülü olan “soykırım” fikri hortlamış olabilir. Gelenekler, insan aklının kadim bilgisi olması itibarıyla tecrübîdir ama, aynı zamanda insan aklının soyut yanının ürünü olan matematikle de doğrulanır: Dişe diş, kana kan, göze göz, cana can. Bir senden bir benden. Toplumsal denge matematik denge formüllerini insiyaki olarak devreye sokar. İnsanlar arılar gibi matematik ve geometriyi bilinçli olarak bilmeden, yani farkında olmadan, eylemleri ile dış dünyada olgusal olarak inşa ederler. Bu olay, kan davası değildir ancak kan davasının altındaki matematik dengeyi sağlayıcı geleneklerle uyumludur veya geleneklerin matematiğini bu olayda bulmak mümkündür. Ancak bu açıklama, olayı geleneklere indirgemek değil; geleneklerin de çıktığı alt beyine işaret etmektir veya alt beyini düzenleyen matematiğe gönderme yapmaktır.

Sosyolojinin kurucuları öncesinde sosyal düşünceyi üretenler için, temel sorun toplumdaki nüfus baskısına çare üretmektir. Bunun en eski örneği Platon sayıdır ki ideal toplumun toplam nüfusuna işaret eder. Durkheim, nüfus baskısına önerilen en insani çözüm ile, geçim yollarının farklılaşmasıyla modern/organik topluma geçildiğini söyler. Daha önceki çözümler, geleneksel toplumun çözümleri ise dış göç, savaş, kıtlık, salgın hastalıklardır. Marx, üretim araçları kullanılarak doğanın insan ihtiyaçları için dönüştürülmeye başlanmasının nedenini yine nüfus baskısı ile açıklar. Yapısalcı sosyal antropolog Claude

Lévi-Strauss, toplumların hem nüfuslarını dizginlemek hem de toplum ile onu çevreleyen doğa arasındaki dengeyi korumak için tabu ve totem kurallarını inşa ettiğini belirtir. Demek ki toplumların birinci problemi nüfustur ki, sosyal düşünürlerin ilgilendiği ilk konu nüfus olmuştur. Maalesef nüfus problemi/baskısı, faillerin de alt beyinde temel bir sorunmuş, denilebilir.

Köydeki nitel görüşmelerde dikkatimi çeken karmakarışık bir yün yumağı haline gelmiş olan akrabalık ilişkileri oldu. Tabii ki bu durumda da yapısalıcı sayıtlı (toplumun yapısı için akrabalık sistemini çözmek) bu verinin çağırdığı kuram oldu. Köyden başka köye gelin gitmiş teyzemin “dengeme oturtamıyorum” dediği olay için veri düzleminde kalmak, ormanı görememektir. Kuramlar verileri anlamlı hale getirir ve veriler kuramın içini doldurur. Köyün en yaşlısı ile bir saate yakın aile şeceresi hakkında veriler topladıktan sonra bu verileri analiz ettiğimde şaşkınlığımı anlatamam. İki aile kolundan, mağdurların ailesi içten evlilik ile sürekli çoğalmış ve karşı tarafa (faillerin aile koluna) sürekli kız vermiş. Öncelikle neredeyse yedi kuşaktır endogamik evlilikler yapılmış. Kent merkezine 25 kilometre uzaklıkta bir ova köyünde tam bir kapalı toplum karşıma çıktı. Böylesi bir durum, kente uzak ve dağ köylerinde mümkündü belki ama burada nasıl olabilmişti? Çelebi Ailesi köyün yerlisi olmayan, köye sonraları gelen ve öncesinde çobanlık yapan göçebe bir ailedir. Başkalarının toprağına zorla, talanla el koymuş, yerleşik hayata yeni geçmiş bir topluluk eski toplumsal yapı kurallarını koruyabilmiştir. Doğadan henüz uzaklaşabilmiş bu ailenin içinde yerleşik hayatın değil, doğanın kurallarının hakim olması olasılığı çok yüksektir. O yüzden fizik dengeleri sağlamanın en eski yöntemini kullanmış olabilirler. Bir yere kadar kırmanın tanık bırakmamak gibi bir nedeni olabilir ama “bebeler” tanık olabilir mi? Veya “Eylemin amaçlanmayan sonuçları” mantığını nedenlere uygularsak şunu diyebiliriz: “Bilinçli nedenlerin bilinçsiz motivasyonları” alt beynin derinlerinden bariyerleri aşarak, kırarak kustu. Bu bariyerler pek de sağlam değildi.

Aile ve akrabalık sisteminde dikkatimi çeken önemli bir diğer husus ise, en kalabalık ve zengin olan tarafın diğer aile koluna sürekli kız vermiş olmasıydı. Bunun tek istisnası arada kalmış gelinlerden Pınar idi. Sanki iki aile kolu arasında toplumsal cinsiyet rolleri ayrılmış durumdaydı: Kız veren-kadın tarafı ve kız alan-erkek tarafı. Karşı tarafın kadınlarına sahip olan onun mülküne de-ki bu legal bir mülk değil gasp edilmiş bir mülk- gaspla sahip olmak istemiş olabilir. Burada olayı meşrulaştıran iki tane gelenek vardır: Kadının mülkü erkeğe aittir ve çalanın malını çalmak mubahtır (ilahi adalet). Dengelemek yine karşımıza çıkıyor.

Köye sonradan gelen Çelebi ailesi, köyün yerlilerini 1984'deki bir kan davası ile köyden kaçırmıştır. Mülkü gasp eden bu aile, 1994'de rant paylaşımında yaşadığı bir anlaşmazlık ile bu sefer kendi arasında ilk yarılmayı yaşamış ve bir Ramazan günü mağdur aileden altı kişi katledilmiş; ancak mağdur ailenin ifadesine göre, zanlılar olayı terör örgütüne yüklemeyi başarmışlardır. Bu sefer “Allah razı gelmedi ki olayın üstü örtülsün” demektedirler.

Köyde önemli bir izlenim de, köylü insanların kendi acılarına yabancılaşmalarıdır. Özel alana ait olan kayıp duygusu ile biçimlenen yas tutma ve ölenin ardından ölünün evinde mevlit okutma gibi ritüelleri köylüler gerçekleştirememektedirler. Acıları “resmileşmiş” ve “alenileşmiştir. Bundan ve basına duyulan tepkilerden ötürü, köylülere görüşme için güven telkin etmek; hatta üniversite kimliğini göstererek basın mensubu olmadığımı ispatlamak zorunda kaldım. Ancak buna rağmen mesafeli idiler. Olayın ardından konu hakkında kapsamlı bir çalışma yapmak için köylülerin dışarıdan gelenlere karşı olan mesafesinin azalmasını beklemek daha doğru olacaktır. Bu çıkarım ve yorumlar, ancak çözümler konusu olduğunda çok önemlidir. İlk akla gelen kesinlikle endogamidir. nesiller boyu süren kardeş çocukları ile evlenmedir (ki adı konmamış bir tür “ensest”dir, bu kadar çok ve devamlı aile içi evlenmeler). Bu tür evliliklerin, kesinlikle dışarıya mal çıkartılmaması ile ilgili feodal aile mülkiyet ilişkileri ile bağı açıktır. Aile ve aşiretin bölgede birey üzerindeki baskısının kaldırılmasında devlet kurumlarının güvencesi kaçınılmazdır. Bir kadim sivil toplum örgütlenmesi olan aşiret yapısı, bireyi boğmaktadır ve onun bireyselleşmesi ve modernleşmesi önündeki en önemli engeldir. Ele alınan olay, bir aşiret hadisesi değildir ama benzer bir aile yapılanması söz konusudur. Modern bireyin kendi sorumluluğunu taşıyabilecek denli özgür olması gerekir. Her ihtiyacı ve özellikle güvenliği aileye bağlı bireyler, bir tür geleneksel topluluk sözleşmesi ile kendi canlarını da bu ailelere teslim etmektedirler. Hal böyle olunca, can güvenliğinin garantörü, o canın sahibi de olmakta ve söz konusu can, istendiğinde emanet edilen sahip tarafından alınabilmektedir. Bölgede, özellikle eğitim verenlerin bölge dışı, yaşam tarzı, kültürü ile modernleşmiş, ancak motivasyonu yüksek genç bireylerden oluşması çok önemlidir. Zorla değil empatiye dayalı bir modernleşme için rol-model alınacak çocuklara örnek olabilecek öğretmenler şarttır. Kültürü anlamak için iç bakışa (emik), ancak değiştirmek için dış bakışa (etik) ihtiyaç vardır. Yoksa her şey o kültür için “normal” olarak değerlendirilebilir. Belirli bir kültüre göre “normal” olan, bu “normal” in etik olarak değerlendirilip müdahale edilemeyeceği anlamına asla gelmemelidir.

Son olarak yörede rastladığım bir kamyon arkası yazısı çok manidardı: “*İnsanları Sev Ama Güvenme.*” Güvenmediğin insanı sevebilir misin ya da sevmediğin insana güvenebilir misin? Kendi içinde paradoksal bir gülmedir. Cümlenin her yanı diğer yanını imkansız kılmaktadır. Neticede, artı eksiye götürür: Sıfır -veya artı eksiye nötralize eder. Öyleyse cümle şu hale gelir: “*Ne Sev Ne Güven.*” Yöre insanının ruh halini bu biçimin altında okumak mümkündür. Kimseye güvenmeyen kimseyi sevemez. Bunun sonucu ise korkudur, korku ise insanları saldırgan yapar: Öyle ki “bebeleden” bile korkar hale geliriz. Düşmandan korkmamamızın kestirme yolu ise onu ortadan kaldırmaktır. Çünkü “*Su Uyur Düşman Uyumaz.*” Bulduğumuz coğrafya Ortadoğu ve Balkanlar, şiddeti ve kanı “normal”leştirilmektedir. Bölgesel boyuta uzanan yapısal koşulları da ihmal etmememiz gerekir.

Bilge Köyü Olayı

- ❖ Konu; 4 Mayıs 2009 Mardin ili Mazıdağı ilçesine bağlı Bilge Köyü’nde yaşanan akrabalar arası çatışma.
- ❖ Metodoloji; Yapısalcı aile akraba ve evlilik sistemleri analizi. Claude Lévi-Strauss’a göre, toplumların temel sorunu nüfus ile geçim arasında denklik sağlamaktır bu yüzden toplumlar tabu ve totemi geliştirmiştir.
- ❖ Teknik; Örnek olay analizi.
- ❖ Bu analizden elde edilen veriler ile saha araştırmasının hipotezleri inşa edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

- ❖ Toplumsal düzen, alt beyinde yatan imgesel düzenin bastırılması ile mümkündür (Lacan).
- ❖ Toplumsal düzen, alt beyinde yatan yıkıcı insan güdülerine rağmen var olur.
- ❖ Toplumsal normlar ile insan ‘Homo homidi lipus’ olmaktan kurtulur (Hobbes).
- ❖ Evamir-i aşere’de ilk kural: Öldürmeyeceksin (Dinsel norm yıkıcılığı bastırmak için).
- ❖ İnsan, akli ile doğasını bastırdığı ölçüde insandır (Kant).
- ❖ İnsanın en büyük çelişkisi doğadır (Marx).
- ❖ Doğal düzende doğa kanunu hakimdir: Güçlü olan haklıdır.
- ❖ Dişe diş, kana kan, cana can; geleneğin matematiği. (Sayıltı).
- ❖ Nüfus sayısının eşitlenmesi toplulukta güç dengesini sağlar (Sayıltı).

Yapısalcı Analizden Elde Edilen Veriler

Bilge Köyü'nde İbrahim'den türeyen iki aile kolu vardır. İbrahim oğlu Veli'den türeyen aile kolu (amca tarafı), köyde toplam nüfusun üçte birine sahipken, İbrahim oğlu Osman'dan türeyen aile kolunun (dayı tarafı) nüfusun üçte ikisine sahip olduğu görülmüştür. Amca tarafı kendi içlerinde evlilikler ve berdel ile çoğalmış ve amca tarafına kız vermiştir. Bu kol, deyim yerindeyse “kız üretme çiftliği” gibi çalışmıştır. Katliamda amca tarafı, nüfusu fazla olan, rantta büyük pay alan dayı tarafını ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Verilerin Yorumu

Kapalı/geleneksel toplumların analizi, aile ve akrabalık sistemlerinin analizi ile mümkündür. İki aile kolu arasındaki nüfusun dengesizliği, geçim aracı olan illegal rant üzerinde çatışmaya neden olmuştur. Bu son katliam ise iki aile kolu arasında yaşanan üçüncü olay niteliği taşımaktadır. Kapalı/mekanik/geleneksel topluluklar, artan nüfusu beslemek için yeni geçim yolları bulamayınca, içeride nüfusu baskılayanın yollarını arar (Durkheim). Bu yolların başında soykırım, salgın hastalıklar, dış göçe zorlama ve böylesi katliamlar yer alır. İki aile kolu arasındaki dengesiz nüfus yapısı, zayıf tarafta korku endişe yaratmış olabilir. Alt beyine gömülü olan matematiksel denklemin hortlayarak nüfus baskısını azaltmak üzere hareket ettiği düşünülebilir; çünkü insanlar arılar gibi bilinçsizce toplumsal düzen inşa ederler (Holistik yaklaşımların temel tezi).

Nitel Görüşmenin Düşündürdükleri

Bilge Köyü'ndeki yaşlı bir teyzenin olaya ilişkin “dengeme oturtamıyorum” yorumu, görünür olanı anlamak için kuramsal açıklama gerekir yoksa veri düzleminde kalmak bilimsel açıklama getirememektir. Bu haseble realist epistemoloji ile yapısalcı kuramsal açıklamalar bir araya getirilmiştir. Kent merkezine 25 km uzaklıktaki bir köyde yedi nesil nasıl içten evliliklerle köy-akraba topluluğu oluşturabilmiştir? Çelebi Ailesi, henüz 25-30 yıldır yerleşik hayatta yaşamaktadır. Köyün toplumsal yapısı yerleşik ve tarımcıdır, ancak bu köy sakinleri yeni göçerlikten vazgeçmiştir ve tarımcı değildir. Bu yüzden, köy-akraba topluluğunda dinsel yerleşik normlar değil, doğanın kanunları hüküm sürmektedir. Kapalı topluluklarda birey, geleneklerin bilinçsiz uygulayıcısıdır. Bireysel akıl değil, topluluğun ortak bilinçaltı insanları yönlendirir. Bu çalışmada, onto-ontoloji ve metodoloji tutarlılığı takip edilmiştir: Kapalı toplum, holistik organizmacı kuramlar ve yapısalcı analizler uygulanmıştır.

Mardin Saha Araştırması

- ❖ Bilge Köyü'nde saha araştırması 15-29 Haziran 2009'da yapılmıştır.
- ❖ Bu araştırma, Mardin iline bağlı on ilçe ve sorunlu 17 köy üzerine yapılmış bir araştırmadır.
- ❖ Araştırma, Mardin Valiliği'nin istemi ve lojistik desteği ile yapılmıştır.
- ❖ Araştırmada iki sosyolog, bir sosyal antropolog, üç rehberlik uzmanı ve dört anketör yer almıştır.

Metodoloji

- ❖ Toplam evrenden 636 kişiye anket uygulanmıştır.
- ❖ Tesadüfi tabakalama örneklem tekniği ile katılımcılar belirlenmiştir.
- ❖ Ayrıca 17 köye köy monografisi uygulanmış ve veriler karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.
- ❖ Anket soruları, Durkheim'ın "Kolektif bilinç atasözlerinde yansır" tezi ile operasyonelleştirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

- ❖ Feodal aile mülkiyeti ve endogamik evlilik arasındaki ilişki.
- ❖ Şiddet: Bireyin kendini ifade etmesinin önlenmesi (BM tanımı).
- ❖ Kapalı toplumda birey topluluğa hasredilir.
- ❖ Bireye uygulanan bu şiddet şiddeti doğurmaktadır.
- ❖ Bireyin kendisini ifade etmesi önlenince, birey kültürün altını oyararak (saman altından su yürütme) topluluğa karşı hınç, haset, kıskançlık duyguları ile saldırmaktadır. Bu psişik hallerin altında geleneksel topluluğun bireyi ezmesi vardır.
- ❖ Amaca ulaşmak için meşru yollar tıkanınca illegal ya da gayr-i meşru yollar yaratılır (Merton anomie kuramı).
- ❖ İnsanın iki yanı vardır; ferdi ben ve sosyal ben. Eğer kültür ferdi ben'e kapı açmaz ise, o kendi yolunu kültürün yeraltından açar.
- ❖ Aile arası şiddet ile toplumsal yapı arasında ilişki vardır (Sayılı).
- ❖ Kapalı toplumsal yapı aile ve akrabalar arası şiddeti körükler.
- ❖ İnsanın, hem güvenlik arayışı hem de özgürlük istemi vardır (Freud ve Rousseau).
- ❖ İnsan en çok ihtiyaç duyduğundan nefret eder. Birey, öteki insan ve kurumlara karşı kararsız bir ruh hali içindedir (Yeni işlevselcilik).

Mülkiyet İle İlgili Veriler

Toprak reformu, aile mülkiyetini parçalayamamıştır. Aile içinde en büyük olan erkek kardeş, tarımsal üretimin ve elde edilen gelirin dağıtımında söz sahibidir. Hal böyle olunca, birey aileden özgürleşmemektedir. Toprak mülkiyeti özelleşse dahi, kana dayalı sıkı aile bağı ve toprağın parçalanması halinde verimin düşmemesi için, toprak mülkiyeti fiili olarak aile; yani feodal mülkiyet şeklinde devam etmektedir. Kız çocuklarına miras verilmemektedir, bunun nedeni ise, onların değersiz olarak görülmesi değil, aile mülkiyetinin parçalanmamasıdır. Amcaoğluna verilen kız, aile içi kaldığı için mirasa da gerek kalmamaktadır. Kız çocuğu akraba sayısını, erkek çocuğu nüfusu arttırmaktadır. Bu itibarla kız çocukları aile ve akraba sayısını arttırmak için evlendirilmektedir. Claude Lévi- Strauss'a göre, kadın değiş tokuşu erkekler arasında sulh sağlamaktadır. Bu ise Bilge Köyü örnek olayında oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Kan Davalı Ailelerin Ortak Paydaları

Köy monografilerinde görülmüştür ki, husumetli aileler, Çelebi Ailesi ile benzer nitelikler arz etmektedir. En başta zayıf taraf saldırgandır. Amca tarafı, dayı tarafına saldırmaktadır. Çatışma nedeni, üretim ve geçim araçları üzerindeki mülkiyettir. Kadın, toprak, hayvan ve su mülkiyeti gibi üretim araçları için çatışma yaşanmaktadır. Namus kavgalarının altında, kadının üretim aracı olma hali vardır. Kan davasının çözümü için köy dışı göç vermektedir ama sorun ortadan kalkmamaktadır. Yapısal olan sorun, yapısal çözüm gerektirir. Köylerin yerleşim biçimi toplumsal yapıyı yansıtmaktadır, husumetli ailelerin genellikle ayrı mahallelerde yaşaması bunun bir göstergesidir. Bazen kapışmak için dip dibe de oturmaktadırlar. Durkheim'in ceza evriminin iki kanununa göre, bir toplum ne kadar geleneksel ise, cezalar o kadar sosyal, bir toplum ne kadar bireysel ise, cezalar o kadar bireyseldir. Köy-akraba topluluğunda eğitim ve farklı meslekleşme artarak aileden kopmalar yaşandıkça, sorumluluk bireyselleşmektedir. Bu bağlamda kızların eğitimi nüfusun modern biçimlerle baskılanmasında elzemdir.

Şiddet ve Kültür Verileri

- ❖ Örneklemin %51'i erkek, %49'u kadındır.
- ❖ 19-35 yaş arası yoğunlaşma % 50 oranında görülmüştür.
- ❖ Örneklemin %50'si yaşadıkları köyde doğmuştur.
- ❖ Örneklemin %64'ü evlidir.

- ❖ %66'sının eşi akraba değildir. Geriye kalan üçte bir oranında akraba evliliği söz konusudur.
- ❖ Örneklemin $\frac{1}{4}$ 'ü okuryazar değildir.
- ❖ Örneklemin $\frac{1}{4}$ 'ü çiftçi ve esnaftır. Muhafazakâr geleneksel meslek grupları ağırlıktadır.
- ❖ Örneklemin $\frac{1}{3}$ 'ünün hane kişi sayısı 10 ve üstüdür. Geniş ve kalabalık aile yaşantısı hakimdir.
- ❖ Örneklemin $\frac{2}{3}$ 'ü çekirdek aile tipine sahiptir.
- ❖ Örneklemin $\frac{1}{3}$ 'ü aşiret mensubudur ancak Mardin ilinde aşiret bağı diğer illerden farklı olarak dağılmıştır, birey üzerinde aile ve akrabaların baskısı vardır. Aşiret yapısı dağılınca köy-akraba grupları arasında otorite dağılmıştır. Dolayısıyla, parçalı bir sosyal yapı söz konusudur.
- ❖ Örneklemin yarıya yakını ailesinin maddi durumunu “orta” olarak değerlendirmektedir.
- ❖ Örneklemin $\frac{2}{3}$ 'ü Kürt, $\frac{1}{3}$ 'ü ise, Arap'tır.
- ❖ Örneklemin %85'i Şafi'dir. Şafilik katı kuralları ile bilinir ancak yörede din bir ahlaktan ziyade ibadetler bütünü olarak algılanmaktadır. Bu yüzden kan davalarında din etki edememektedir, çünkü toplumsal yapıda sosyal ilişkiler kana dayalıdır. Din kardeşliği toparlayıcıdır, buna erişilememiştir.
- ❖ Örneklemin %55 i ilçelerde, %45'i ise köyde ikamet etmektedir.

Toplumsal Yapı-Kültür ve Şiddet

- ❖ Örneklemin % 30'u “Dayak cennetten çıkmadır” ifadesine katılmaktadır. Bu ise, şiddetin kutsallaştırılmasını göstermektedir.
- ❖ Örneklemin çoğunluğu, dış baskılar ile yönlendirilmeye direniş göstereceğini ifade etmektedir.
- ❖ Örneklemin %84'ü “Kadının karnından sıpayı ve sırtından sopayı eksik etmeyeceksin” sözüne katılmamaktadır.
- ❖ Kadın örneklemin % 55'i “Kocamdır hem döver hem sever” ifadesine katılmaktadır.
- ❖ Örneklemin % 63'ü “Kızını dövmeyen dizini döver” ifadesine katılmaktadır.
- ❖ Örneklemin %52'si “Tekdir ile uslanmayanın dayak hakkı” olduğu atasözüne katılmaktadır.
- ❖ Örneklemin % 37'si geleneğin matematiksel denklemine katılmaktadır.

- ❖ Örneklemin % 45'i “Şeriatın kestiği parmak acımaz” sözüne katılmaktadır.
- ❖ Örneklemin yarıya yakını “Namusa halel getirenin cezasının ölüm olduğu” nu söylemektedir.
- ❖ Örneklemin dörtte biri aşiretin kestiği cezanın uygulanması gereğini bildirmektedir.
- ❖ Örneklemin üçte ikisi “Akrabanın ettiğini akrep etmez” sözüne katılmaktadır. Bu veri araştırmanın temel tezi olan, yakın akraba ilişkilerinin şiddet ürettiğine dair önermeyi onaylamaktadır.
- ❖ Örneklemin %95'i “Et tırnaktan ayrılmaz” demektir. Bu da hipotezimizi doğrular, akrabalık ilişkileri ne olursa olsun yakındır ve kopmaz.
- ❖ Örneklemin yarıdan fazlası “Kardeş kardeşi hem bıçaklar hem de kucaklar” demektir. Bu ise, akrabalık ilişkilerinin kararsızlığını göstermektedir.

Şiddet ve Korku

- ❖ Örneklemin % 77'si “Su uyur düşman uyumaz” sözüne katılmaktadır. Bu veri ise, bize şiddetin korku ile tetiklendiğini göstermektedir.
- ❖ Örneklemin % 45'i “Düşmanın oğlu düşman olur” diyerek düşmanlığın “genetik bir akıcılığa sahip olduğunu” ifade etmektedir.
- ❖ Bununla birlikte örneklemin %77'si “Irak düşmandan zarar gelmeyeceğine” inanmaktadır.
- ❖ Örneklemin %94'ü “Kişinin haddini, yani sosyal sınırlılıklarını bilmesi edeptir” demektir.
- ❖ Örneklemin % 84'ü “ilahi adalete” inanmaktadır. Bu veri bize, insanların sosyal sınırlar içinde yaşadıklarını ve bunu kabul ettikleri anlamını sunmaktadır. Kadercilik ataleti beraberinde getirmektedir.
- ❖ Örneklemin % 63'ü ise, emre itaati onaylamaktadır.

Karşılaştırmalı Veriler

Bağımsız değişken olarak en fazla gelir seviyesinin etkili olduğu görülmüştür. Bunu, 19 değişken ile meslek türü, 18 değişken ile cinsiyet, 17 değişken ile eğitim seviyesi, 13 değişken ile yerleşim türü, 9 değişkenle medeni hal, 8 değişkenle yaş, 5 değişkenle doğum yerinin türü izlemektedir.

Karşılaştırma Verileri

Şiddete olan yaklaşımda en az mezhep ve etnik grup türü etkilidir. Mezhepsel farklılık, beş değişkeni, etnik farklılık ise üç değişkeni etkilemektedir. Bu da bize, şiddet ve kültür ilişkisi ile toplumsal yapı üretimi ve sorununu göstermektedir. Belirli toplumsal yapılar, buradaki kana dayalı kapalı toplum yapısı şiddeti beslemektedir.

Örnek Karşılaştırmalar

Gelir seviyesi yükseldikçe şiddeti onaylayan geleneksel yargılardan uzaklaşma söz konusudur. Ancak ilginç olan, en yüksek gelir seviyesinin, geleneksel yargıları en fazla onaylamasıdır. Bu da Türkiye’de son 10-15 yılda muhafazakâr kesimlerin ekonomik olarak yükselmesi ile açıklanabilir. Örneğin memurlar, en eğitilmiş ve kentli kesim olarak geleneksel şiddet yargılarından en uzak olanlardır. Kadınlar, en fazla boyun eğici olanlardır ancak namus uğruna canı alınan kadın olduğu için, bu bahiste erkek olmak belirleyici olmaktadır. Okur-yazar olmayandan lise mezununa kadar, geleneksel şiddet kalıplarını onaylama yüzdeleri çok fazla mesafeli olmamakla beraber, üniversite mezunu olmak birden hızlı bir kopuşa neden olmaktadır. Köy doğumlu olanlar şiddeti daha fazla normalleştirip içselleştirmişlerdir. Genç ve bekar olanların geleneksel şiddet yargılarından daha uzak olduğu görülmektedir.

Öneriler

- ❖ Bireyin kana dayalı aile ilişkilerinden, dolayısıyla geleneksel şiddet kalıplarından uzaklaşması için eğitilmiş ve meslek sahibi olması gerekmektedir.
- ❖ Bölgedeki hızlı nüfus artışı, üretim ve geçim araçları üzerindeki çatışmayı arttırmaktadır. Nüfus bir şekilde baskılanmalıdır.
- ❖ Doğum kontrol yöntemleri, özellikle kız çocuklarına ilköğretimin 6. sınıfından itibaren verilmelidir.
- ❖ Köylerde ilköğretim okulları yapılırsa aileler kızlarını okutmaktan imtina etmeyeceklerdir, ancak taşınmalı eğitim ile kız çocuklarının başka köylere göndermekten imtina edilmektedir.
- ❖ Bir toplum ya kapitalizmin içerden gelişmesi ile ya da devletin dışarıdan müdahalesi ile değişir.
- ❖ Bölgenin geri kalmışlığı göz önünde bulundurulursa toplumsal yapının değişiminde devletin dışarıdan bilinçli müdahalesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

- ❖ Mardin ili araştırması bize göstermektedir ki, bölgede sivil hakların gelişimi ve bireylerin en başta kendi aile bireyleri karşısında korunmaları elzemdir. Bölgede sivil insan haklarının gelişimi (doğal haklar) devletin garantörlüğünü icap ettirmektedir.

SON NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum.

Misinterpreting Modern Russia: Western Views of Putin and His Presidency By Bruno S. Sergi, New York: Continuum, 2009, x+279 pages, \$117.46
ISBN-13: 978-0826427724

Bill BAGATELAS*

Well published author, Bruno Sergi, a professor of international economics at the University of Messina, wrote this new, provocative book entitled “Misinterpreting Modern Russia: Western Views of Putin and His Presidency,” (Continuum, New York). This impressive work has been completed while teaching at New York University during 2005 and 2007. He reinterprets the Russians, Russia, and Vladimir Putin more fairly than the West overall thus far. Today, we can confidently state this new analysis is vastly more realistic and accurate as it captures Putin, Russia, and the Russians in a much more objective light.

Mr. Putin is very popular and well respected by Russians from all walks of life. This book thus represents an excellent opportunity to bridge the seemingly expanding gap between Western perceptions of Russian realities and actual realities faced by Russia. This includes the time period from perestroika and glasnost, through the 1990s and into and during Mr. Putin’s entire presidency. It is also interesting and very important to note this book is being released at a time when the U.S. and the West, and possibly the entire world, are experiencing what might be the greatest economic crisis since the Great Depression of the 1930s.

Equally important is to see Mr. Putin as Prime Minister following the US election of Barrack Obama. Mr. Putin is being tested in new ways by the new US administration of President Obama, with this book showing Mr. Putin’s versatility in dealing with new challenges in a variety of ways. Since the West has continually applied double standards and biased judgment concerning many world issues, current realities at present clearly call for reinterpreting not only the financial crises faced by countries and companies, but also for reinterpreting Russia as well. The West needs a new interpretation of both Russia and the global economic crisis. The public in the US especially needs this

* Dr., Comenius University in Bratislava, Slovakia.

interpretation, now that new US President Obama has openly criticized Mr. Putin's continuing influential role in Russia.

“Misinterpreting Modern Russia” provides an informed look at how and why benefits and drawbacks associated with controversial Kremlin policy occurred over the past eight years. Professor Sergi's book is about Kremlin triumphs and failures, which are uniquely explained coherently, with logical, fact-based arguments.

America Between the Wars From 11/9 to 9/11: The Misunderstood Years Between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror By Derek Chollet and James Goldgeier

New York: BBS Public Affairs, 2009, xvi+ 412 pages, \$27.95

ISBN-13: 978-1586484965

**BERLİN DUVARI'NIN YIKILIŞINDAN 11 EYLÜL'E: AMERİKAN DIŞ
POLİTİKASINDA YANLIŞ ANLAŞILAN YILLAR**

Gökhan TELATAR*

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin uluslararası pozisyonuna ilişkin literatürde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bir yandan Robert Keohane, Robert Gilpin, Immanuel Wallerstein, Paul Kennedy gibi yazarlar tarafından ifade edilen Amerikan hegemonyasının 1970'lerden beri krizde bulunduğu iddialarına Batı Bloku'nu Amerikan hegemonyası altında tutan komünizm tehdidinin ortadan kalkmasının bu krizi daha da derinleştirdiğine yönelik iddialar eklenmiş, diğer yandan ise Francis Fukuyama'nın "tarihin sonu" teziyle liberal demokratik değerlerin zaferi ilan edilip gelecek yüzyılın Amerikan yüzyılı olacağı iddia edilmiş, ayrıca Charles Krauthammer tarafından Soğuk Savaş sonrası dünya "tek kutuplu dönem" olarak tanımlanmış ve dünya gücünün merkezinin tartışmasız süper güç olan ABD olduğu ileri sürülmüştü. Dolayısıyla yarım asırdır mücadele yürüttüğü komünizm tehdidinin ortadan kalkmasının ABD'nin uluslararası pozisyonu üzerinde nasıl bir etkide bulunacağı en büyük merak konusuydu.

Bu ortamda George H. W. Bush'un ortaya attığı "yeni dünya düzeni" kavramı, liberal demokratik değerlere karşı küresel tehdidin bulunmadığı bir dönemde uluslararası konjonktürü Amerikan çıkarları çerçevesinde değiştirmeye yönelik stratejik bir adım olarak algılanmıştı. Bill Clinton dönemi ise Amerikan dış politikasının altın çağı olarak görülmekte, Somali'den Bosna ve Kosova'ya kadar pek çok uluslararası krizin sona ermesi için harekete geçen Clinton da Amerikan tarihinin en başarılı başkanlarından biri olarak takdir edilmekteydi. 2001 yılında görevi devralan George W. Bush ise, giriştiği tek taraflı ve askeri güce öncelik veren eylemleriyle Amerikan dış politikasının yönünü değiştirmekle eleştiriliyordu. Fakat 11 Eylül'e

giden süreçte Amerikan dış politikasının zayıflıkları, bir başka deyişle ABD'nin saldırıların gerçekleşmesini engellemekteki eksiklikleri konusu üzerinde pek durulmamaktaydı.

Derek Chollet ve James Goldgeier tarafından kaleme alınan *America Between the Wars From 11/9 to 9/11 : The Misunderstood Years Between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror*¹ isimli çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemi oldukça farklı algılamakta ve bu tartışmaların önemli bir bölümünün aslında bir yanlış anlamadan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Yazarlara göre, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ne Fukuyama'nın öne sürdüğü gibi liberal demokratik değerlerin hakim olacağı sorunsuz bir Amerikan çağının başlangıcıydı, ne de George H. W. Bush ve Bill Clinton ABD'yi 21. yüzyıla taşıyacak bir dış politika vizyonu ortaya koyabilmişti. Ayrıca George W. Bush da Clinton'dan çok daha saldırgan bir başkanlık sergilememiş, dış politikada köklü değişikliklere gitmemişti. 11 Eylül saldırıları ise, Amerikan dış politikasının 1990'lı yıllarda iyi yönetilememesinden kaynaklanmıştı. Amerikan dış politikasına yeni bir vizyon kazandırma vaatleriyle göreve gelen George W. Bush, tam aksine durumu daha da kötüleştirmiş ve ABD'nin 1990'lardaki kazanımlarını da önemli ölçüde yitirmişti.

Yazarlara göre, pek çok kesim tarafından zafer olarak algılanmasına rağmen, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD için kitle imha silahlarının yayılmasından başarısız devletler ve terörizm sorununa kadar küreselleşmenin yarattığı pek çok tehdidin ve daha zor yönetilebilir bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yazarlar, George H. W. Bush'un ise Soğuk Savaş'ın sona ermesini ABD'nin küresel konumunu pekiştirmek için bir fırsat olarak kullanmaktan ziyade büyük güçler arasında BM çerçevesinde uluslararası işbirliğine dayalı bir yeni dünya düzeninin tesis edilmesi için bir fırsat olarak gördüğünü belirtmekte, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi'ni bunun en önemli örneği olarak sunmaktadır. Zira SSCB ile ve diğer müttefikleriyle koordineli bir şekilde hareket ederek krizin BM çerçevesinde çözülmesi için gayret gösteren Bush yönetimi, diğer ülkelerin rızasını ortadan kaldıracabileceği endişesiyle Saddam Hüseyin yönetimini devirme yolunu tercih etmemiştir. Yani misyonun koalisyonu belirlediği George W. Bush dönemindeki Irak savaşının aksine, bu savaşta koalisyon misyonu belirlemiştir. Yazarlar, George H. W. Bush'un, Soğuk Savaş'ın sona erışı ve Körfez Savaşı gibi iki önemli zafere rağmen, tüm dikkatini büyük güç ilişkilerinin düzenlenmesine ayırarak bu anlık

zaferleri ülkesinin küresel politikadaki yönüne ilişkin başarılarla dönüştüremediğini iddia etmektedir.

Bu dönemdeki iç siyasi tartışmalara da yer veren yazarlar, bazı Demokratların Körfez Savaşı'na karşı çıkarken, savaşı destekleyen Al Gore gibi bazı Demokratların ("liberal şahinler") ise misyonun yarım bırakılmasına karşı çıkarak Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden yana olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yönetim içindeki görüş ayrılıklarına da dikkat çeken yazarlar, Başkan George H. W. Bush'un Ortadoğu'da demokrasinin yayılması için zaman harcamaya sıcak bakmazken, Elliot Abrams ve Paul Wolfowitz gibi bazı şahin Cumhuriyetçilerin demokrasinin yayılması için aktif bir politika izlenmesi gerektiğini savunduklarını belirterek, aynı kişilerin yönetimde yer aldığı 11 Eylül sonrası dönemdeki Amerikan dış politikasının anlaşılmasına da katkıda bulunmuşlardır. Yazarlar, incelenen dönem içinde daha geniş bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle Bill Clinton dönemine daha büyük yer ayırmış ve detaylı analizler yapmıştır. Bu bağlamda öncelikle, Clinton'un başkanlık seçimleri sürecindeki dış politikaya ilişkin beyanlarıyla başkan olduktan sonra bunları gerçekleştirebilme kapasitesi arasındaki farka dikkat çekmişlerdir. Zira Clinton ve yardımcısı Al Gore, George H. W. Bush'u, Saddam Hüseyin'i yönetimde bırakmakla ve büyük güç ilişkilerine ve yeni dünya düzeninin tesisine fazla önem vermekle eleştirmekte, ABD'nin dünyanın sorunlarının çözümü için daha fazla angaje olması gerektiğini savunmaktaydı.

Ancak yazarlar, Clinton'un yönetimi devralmasından sonra bir dış politika amacı ortaya koyamadığını ve uzun bir süre olayların gelişimine rehberlik edemediğini savunmaktadır. Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake'in hazırladığı ve ABD'nin artık piyasa demokrasilerini tüm dünyaya yaymasının zamanının geldiği mantığına dayanan "angajman ve genişleme" stratejisini ise, Fukuyama'nın tarihin sonu tezi üzerine oturtulan bir strateji olmakla ve bir vizyon ortaya koymakta yetersiz kalmakla eleştirmektedir. Yazarlara göre sorun, Başkan Clinton'un dış politikaya yeterince önem vermemesinden kaynaklanmaktaydı. Yazarlar Clinton'un dış politikanın önemini ancak 1995 yılından sonra kavradığını ileri sürmektedir. Yazarlar, Clinton'un Ruanda'da yaşanan soykırım karşısında hareketsiz kalması neticesinde büyük bir insanlık dramının yaşanmasını, George H. W. Bush'u Bosna sorunu konusunda hareketsizlikle eleştirmesine rağmen yönetime gelince BM'den karar çıkmasını sağlamak ve NATO'yu hava

operasyonu için zorlamaktan fazlasını yapma isteği olmadığı için bu çabaların yetersiz kalarak Bosna’da 300.000 insanın ölmesini buna örnek vermektedirler. Ancak daha sonra savaşın sona erdirilip Dayton Anlaşması’nın imzalanması ile geç de olsa elde edilen başarıyı ise tam tersine bir dönüm noktası olarak tanımlamakta, bu başarıyla Clinton’un küresel uzlaştırıcı (peacemaker) olarak kredi kazandığının, NATO’nun barışı korumada etkin bir rol oynayabileceğini ve Rusya ile işbirliği yapılabileceğini göstermiş olduğunun, örgütün genişlemesi için Clinton’a cesaret verdiğinin altını çizmektedir. Yazarlar, birinci başkanlık döneminde pasif bir dış politika izleyen Clinton’un ikinci başkanlık döneminde ise dış politikaya daha çok önem vermeye başladığı saptamasında bulunmaktadır. Nitekim Clinton’un Amerika’nın dünyanın “vazgeçilemez ulusu” olduğunu belirtmesini, daha aktif ve küresel istikrarın sağlanmasında sorumluluk üstlenen bir dış politikanın habercisi olarak nitelendirmektedir. Ayrıca ikinci dönemde Dışişleri Bakanlığı görevi üstlenen Madeleine Albright’in bu vizyondaki etkisini de vurgulamaktadırlar.

Kitapta ayrıntılı olarak incelenen Clinton’un dış politikaya ekonomi merkezli yaklaşımı, okuyucuların, Clinton dönemi ile askeri güç merkezli bir dış politika izleyen George W. Bush dönemi arasında karşılaştırma yapmalarına kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda, yazarlar, ABD’nin uluslararası ekonomik liderliğinin güçlendirilmesini amaçlayan ve küresel ekonomide ticari liberalizasyonu temel alan aktif bir politika izlenmesini savunan Clinton’un, pek çok uluslararası sorun ve çatışmanın ancak IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası ekonomik kurumların katkısıyla sağlanabileceği inancının ve bu inanç çerçevesinde Dışişleri Bakanlığı’nın, Hazine Bakanlığı ve ABD Ticaret Temsilciliği ile birlikte çalıştığının altını çizmişlerdir. Okuyucuya bu kolaylığı sağlamanın yanında, yazarlar, Clinton ile George W. Bush’un dış politikaları arasındaki pek çok benzerliğe dikkat çekmiş, bu şekilde Bush yönetimine yöneltilen Amerikan dış politikasında devrim niteliğinde değişimler yaptığının ilişkin eleştirilerin abartılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Irak’ta rejim değişikliği konusu, yazarlar tarafından, Bush’un en çok eleştirildiği ama Clinton ile en çok benzeştiği birinci unsur olarak sunulmuştur. Clinton’un daha başkan adayırken George H. W. Bush’u Irak’ta misyonu yarım bırakmakla eleştirdiğini hatırlatan yazarlar, 1998 yılında gerçekleştirilen ve Saddam Hüseyin’in ülkedeki otoritesini zayıflatmayı amaçlayan Çöl Tilkisi Operasyonu ve sonrasında izlenen “çevreleme artı” politikasının Clinton’un Irak’ta rejim değişikliği için çaba sarfettiğini

gösterdiğini, 1998’de çıkarılan Irak’ı Özgürleştirme Yasası’nın ise rejim değişikliğinin resmi politika olarak kabul edildiğini kanıtladığını ortaya koymaktadır.

Yazarlar, ikinci olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleştirilen ve Amerikan askeri gücünün moral ve insani amaçlar için kullanılması gerektiğine inanan liberal şahinlerin bir zaferi olan Kosova savaşına dikkat çekerek, her iki yönetimin uluslararası meşruiyet konusundaki yaklaşımlarına ilişkin benzerliği ortaya koymaktadır. Yazarlar ayrıca, 1989-2001 arasında ortalama 18 ayda bir büyük ölçekli sayılabilecek düzeyde askeri kuvvet kullanıldığının altını çizerek, George W. Bush’un Clinton’dan daha saldırgan bir dış politika izlediği iddialarının yanlışlığına dikkat çekmektedir. Ancak yine de, ittifaklara ve anlaşmalara çok önem veren ve müttefiklerinin rızasını kazanmaya özen gösteren Clinton’un çok taraflı hareket etme konusunda Bush’dan daha fazla caba sarfettiği gerçeğini kabul etmişlerdir.

Yazarlar, son olarak, genel kanının aksine, küresel terörizm tehdidinin ve terörizmle mücadelenin 11 Eylül saldırılarından sonra gündeme gelen konular olmadığını altını çizmekte, zira El-Kaide’nin 1998 yılında ABD’nin Kenya ve Tanzanya Büyükelçiliklerine gerçekleştirdiği saldırıların dikkatleri bu soruna ve örgütün lideri Usame bin Ladin’in karargahı olan Afganistan üzerine çektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda 20 Ağustos 1998’de Afganistan’daki El-Kaide üslerine karşı hava operasyonu düzenleyen Clinton’un, terörizm tehdidinin büyüklüğünün farkına varmasına rağmen, büyük ölçüde Monica Lewinsky skandalından dolayı iç politikada yaşanan tartışmalar nedeniyle bu tehditle mücadele etmek için etkili bir strateji geliştiremediğini iddia etmektedir. Böylece yazarlar, 11 Eylül saldırılarının yaşanmasının nedeninin, Clinton’un terörizm tehdidine karşı gerekli önlemleri alamaması olduğunu ima etmektedir.

Kitapta George W. Bush dönemine ise oldukça az yer verilmekte, daha çok 11 Eylül saldırılarının Bush’un dış politikası üzerindeki etkilerine dikkat çekilmektedir. Yazarlar, 2000 yılı seçim çalışmalarında dönüşümcü ulusal güvenlik amaçlarından ve müdahaleci ve yeni-muhafazakar söylemleri benimsemekten kaçınarak daha çok milliyetçi yönelimli bir söylem benimseyen Bush’un, 11 Eylül saldırılarından sonra ise yeni-muhafazakarların pek çok görüşünü benimsediğine dikkat çekmektedir. Zira saldırılardan sonra terörizme karşı savaş başlatılmasıyla

yeni-muhafazakarların İslami terörizm tehdidini yeni komünizm tehdidi haline getirdiklerini, böylece 1990'lar boyunca cevabı aranan küresel bir düşmanın olmadığı bir dünyada Amerikan gücünün ne amaçla kullanılacağı sorusuna yanıt bulunmuş olduğunu ifade etmektedir.

Yazarlar ayrıca, devlet merkezli tehditler üzerinde yoğunlaşan Bush'un, Clinton'un üzerinde durduğu terörizm ve El-Kaide tehdidinin ciddiyetinin 11 Eylül saldırılarına kadar farkına varmadığını belirtmektedir. 11 Eylül'den sonra ise, terörizmle savaşın Körfez ve Kosova savaşlarından farklı olacağını söyleyerek ve bu tehditle mücadelenin Clinton'un ve hatta George H. W. Bush'un dış politikasından radikal bir kopuş gerektirdiğini ifade ederek, ironik bir şekilde, Al Gore gibi liberal şahinlerin savunduğu ulus kurma, küresel inisiyatifler alma vb. politikaları benimsediğine dikkat çekmektedir. Ancak Demokratlar, Bush'u, Irak savaşıyla demokrasiye ve demokrasinin yayılması misyonuna kötü anlam yüklemekle eleştirmişlerdir. Kısaca değerlendirmek gerekirse, Derek Chollet ve James Goldgeier, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra süper güçler arasındaki rekabete ve dehşet dengesine dayan iki kutuplu sistemden bir nükleer savaş olasılığının bulunmadığı ama çok daha kompleks ve üstesinden gelinmesi zor pek çok tehdit unsurunun bulunduğu yeni uluslararası sisteme geçişte Amerikan dış politikasına ilişkin oldukça detaylı, ağırlıklı olarak birincil kaynaklara dayandırılan, mevcut kabullenmeleri sorgulayan ve gerçekçi analizler yapmaya çalışan bir çalışma ortaya koymuşlardır. Kitabın sonunda Berlin Duvarı'nın yıkılmasından 11 Eylül saldırılarına kadar geçen süre içinde Amerikan dış politikasında yaşanan önemli gelişmelerin kronolojik olarak sıralanması, okuyucuların olayların gelişimine ilişkin fikir sahibi olması açısından oldukça yararlı olmuştur. Ayrıca yazarların söz konusu dönemi kitap boyunca kronolojik bir tarzda anlatması, bir yandan ardı sıra gelişen olayların birbirleri üzerindeki ve genel olarak dönemin dış politikasına olan etkilerinin anlaşılması bakımından yararlı olmuşken, bir yandan da belli konularda ve sorunlarda (rejim değişikliği, tek taraflılık, uluslararası meşruiyet, Irak sorunu vb.) değişik dönemlerdeki yaklaşımların ve izlenen politikaların karşılaştırılması için okuyucunun daha fazla çaba sarfetmesine ihtiyaç bırakmıştır.

Kitabın temel argümanı, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan belirsizlikler ve fırsatlar döneminin, Amerikan ulusal çıkarları çerçevesinde değerlendirilememesi nedeniyle, 11 Eylül saldırılarıyla son bulduğudur. Bu bağlamda mevcut kabullenmelerin sorgulanarak 1990'lı yıllar

boyunca Amerikan dış politikasına ilişkin yanlış anlamaların ortaya konulması kitabın orijinal yönünü oluşturmaktadır. Ancak bu analizler oldukça eleştirel bir şekilde yapılırken, eleştirilerin sadece siyasi-askeri açılardan yapılması, yazarların söz konusu döneme ulusal güvenlik perspektifinden yaklaştığını ortaya koymaktadır. Zira 11 Eylül saldırılarının en önemli nedeni olarak Clinton'un El-Kaide'nin oluşturduğu tehdidin farkına varmasına rağmen bu örgütün Afganistan'daki kamplarına karşı bir askeri müdahale gerçekleştirerek gerekli önlemleri almaması gösterilmiş, fakat saldırıların temelinde yatan sosyo-ekonomik faktörler üzerinde durulmamış ve ABD'nin Ortadoğu ve İslam dünyasında daha önce izlediği politikaların ve gerçekleştirdiği askeri müdahalelerin Amerikan karşıtlığını artırmasında ve 11 Eylül saldırılarını tetiklemesindeki rolünden hiç bahsedilmemiştir. Bu durum, kitap boyunca benimsenen eleştirel bakış açısının² bir özeleştiri olmaktan ziyade, Amerikan ulusal çıkarlarını koruma dürtüsüyle benimsenen bir perspektif olduğunu göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Amerikan dış politikasını analiz eden bu kitap, George W. Bush dönemine çok fazla değinmemesi nedeniyle güncellikten uzak bir çalışma izlenimi vermektedir. Ancak yazarların asıl amacının Berlin Duvarı'nın yıkılması ile 11 Eylül saldırıları arasındaki dönemi, 11 Eylül sonrası dönemde yaşanan gelişmeler ışığında yeniden okumak ve her iki dönem arasındaki benzerliklere dikkat çekmek olduğu göz önüne alındığında, bunun tolere edilebilir bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

SON NOTLAR

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

¹ New York: BBS Public Affairs, 2008.

² Burada bahsi geçen eleştirel bakış açısı ile Eleştirel Teori kastedilmemektedir.

alternatif politika

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından; disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

Danışma Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska University, Lublin)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof. Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin Özman (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Rubba Salih (University of Exeter)

Yayın Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina University)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta University)
Doç. Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Turam (Hampshire College)
Doç. Dr. Esra Hatipoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burak Arıkan (Sabancı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Defne Karaosmanoğlu (Bahçeşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Maya Arakon (Yeditepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Elçin Aktoprak (Ankara Üniversitesi)
Dr. Evgina Kermeli (Bilkent Üniversitesi)
Dr. Ipek Eren (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Şener Aktürk (Koç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Telatar (Ankara Üniversitesi)
Avukat Ebru Sargıcı

Editöryal Kadro

Editör: Rasim Özgür Dönmez
Asistan Editör: Çağla Pınar Tuncer